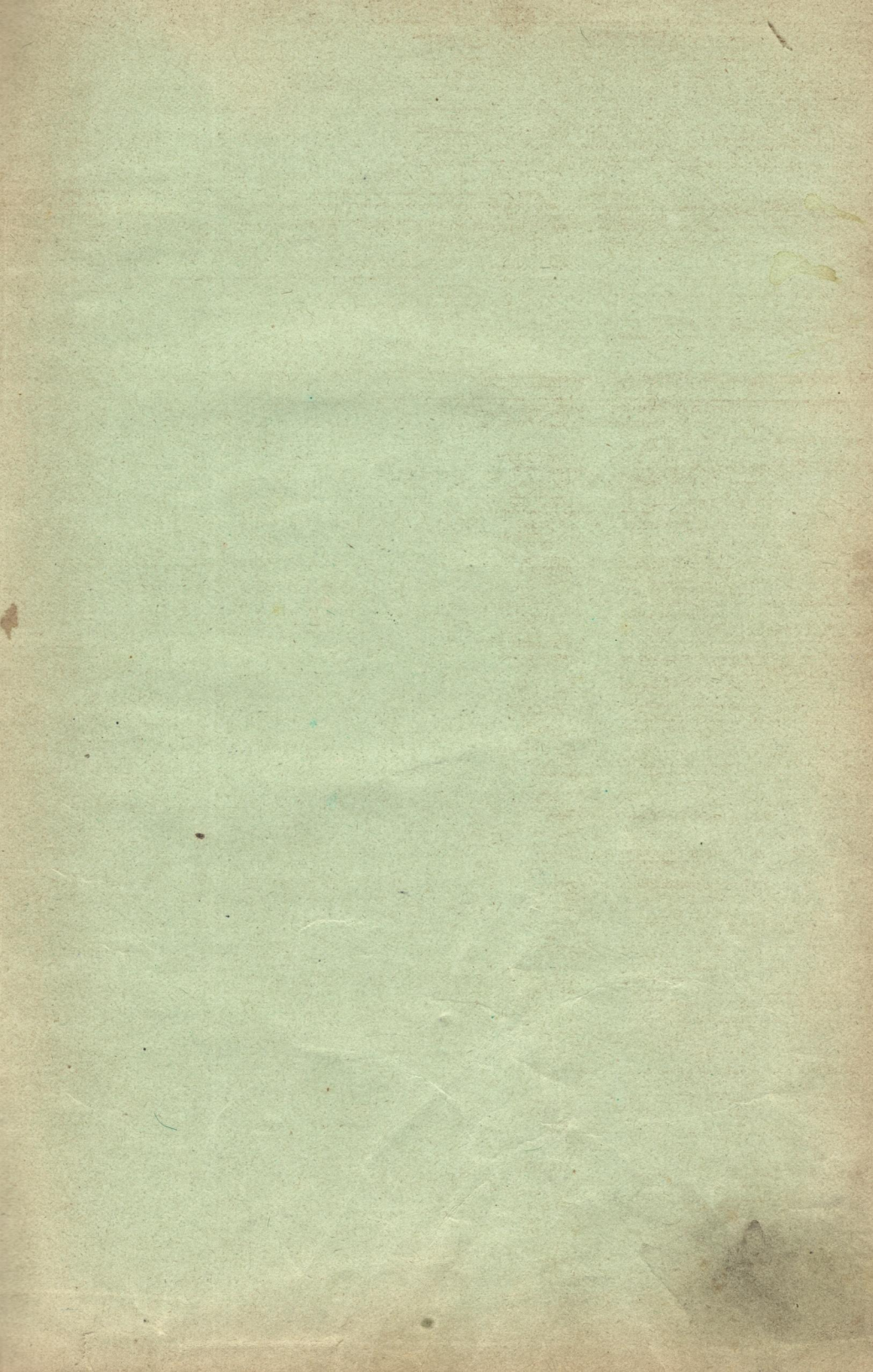

3826.

З БІБЛІОТЕКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
імені
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.

~~3826.~~

К КНИЖЕ
ПРИЛОЖЕНО
« 3 » карт
«   » схем
« 1 » Табл.
«   » Девиз.
«   » Порт.
«   » Фото
«   » Илл.
«   » Чертеж.

ОПИС
ГЕОГРАФІЧНО-СТАТИСТИЧНИЙ
ПОВІТА КАМ'ЯНЕЦЬКОГО.

Написав

Як. Миколаевич.

уч. народ. в Половім.

У ЛЬВОВІ, 1894.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського

~~3826~~

91 + 308] (с 47.743)

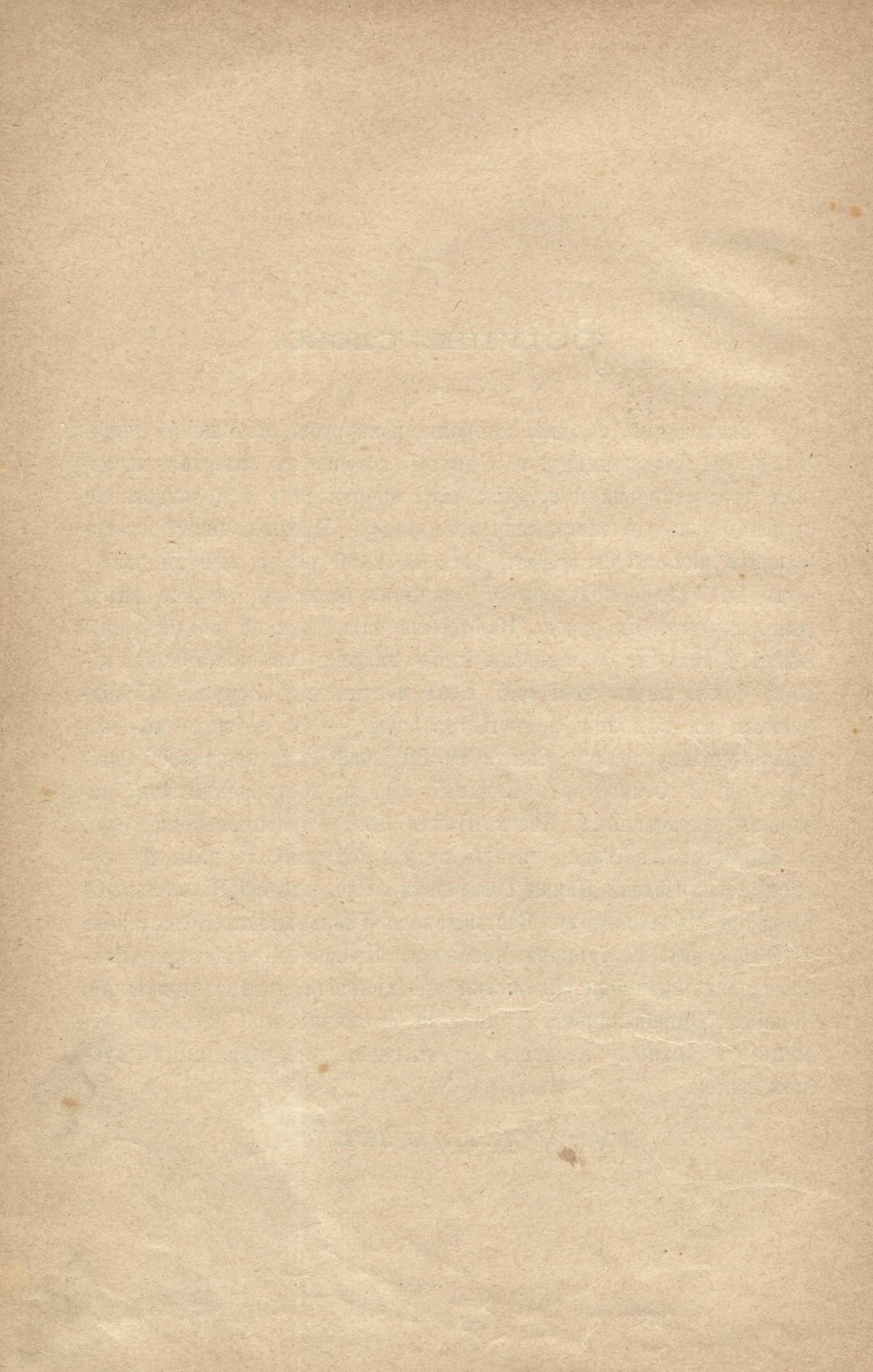
350/p

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
ЛП УРСР
№ И- 30643

ВСТУПНЕ СЛОВО.

Заохочений з одної сторони конкурсом оголошеним через музей ім. Дзєдушицких, а з другої готовостіу властей місце-вих до достарченя потрібних дат, забрав ся я з початком ми-нувшого року до злагодження сего опису. При материялі стати-стичнім намагав ся зібрати дати за 1890 рік, а лиш де роздо-буте їх було-б получене зі значними коштами, подаю цифри такі, які мав під рукою. Найслабше опрацьований розділ о про-мислі домашнім, бо відносин в тім напрямі на просторони ці-лого повіта знати мені годі, а на моє письмо о справі сій від-повісти звозили лиш немногі товариші. — За то мило мені за-явити уклінну подяку: Сьвітлому Виділови Ради повітової і Сьві-тлому ц. к. Староству в Камянці стр. за достарчений мені ма-териял статистичний, Висок. Панам Льву Гарасимовичови, судії з Камянки і Авліхови, началь. суду в Радехові, за дати про су-дівництво, Поваж. Панам Товаришам: Леопольдови Вільгельмови, Петрови Мрочковескому, Владиславови Гайльманови, Болєславови Соботовескому, Казімирови Чехакови, Яковови Прихідкови, Вла-диславови Франкови за звістки про місцевий промисл домашний, Йоанови Оришкевичови за нотатки історичні про кольонії ні-мецкі, а Іванови Косареви за зладженє трох при кінци дода-них мапок.

Полове дня 10. лютого 1894.

VI

	Стор.
В. Ремесла	59
Г. Промисл домашний	60
Розділ IX. Комунікація	62
Розділ X. Просьвіта. 1. Анальфабети	65
2. Товариства просьвітні	65
3. Школи народні	65
Розділ XI. I. Маєток громадский	70
II. Відносини кредитові	74
III. Справи правно-судові	75
IV. Стан обезпечень	77
Розділ XII. Згадки історичні. I. Погляд загальний	77
II. Замітки о поодинок. осадах	89
Додаток (табеля о званю населеня)	115
Жерела	117

ПОХИБЬИ.

Стр.	5 стр.	6 з долини всть:	94·04	має бути:	94·34
"	6	" 6 з гори	" найвизших	" "	найвисших
"	6	" 2 з долини	" вивисшене	" "	вивисшене
"	8	" 11 з гори	" частей	" "	частий
"	10	" 7 з долини	" перевизшає	" "	перевизшає
"	13	" 26	" Станіслава	" "	Станіслав- чика.
"	14	" 3	" визша	" "	висша
"	15	" 20	" переходить	" "	переходять
"	15	" 17	" гумниска	" "	гумниских
"	16	" 27	" частею	" "	частию
"	16	" 18	" трисьильно	" "	три сильно
"	17	" 14	" мабуть	" "	мабудь
"	21	" 2	" тамлю	" "	тямлю
"	24	" 27	" 53.951	" "	58.951
"	24	" 24	" 52.910	" "	57.910
"	24	" 8	" підприємчивостею	" "	підприєм- чивостию
"	24	" 7	" 35.611	" "	36.602
"	25	" 9	" 2.216	" "	2.217
"	25	" 7	" 589	" "	590
"	30	" 18	" значеню	" "	значіню
"	32	" 1 з гори	" Після	" "	Після
"	32	" 2	" Несганичі	" "	Нестаничі
"	32	" 17	" \$16	" "	616
"	32	" 31	" Спає	" "	Спас
"	33	" 5 з долини	" верню	" "	верхню

VIII

Стр.	34	стр.	16	з долини	єсть :	повинні	має бути :	повинні	би
"	36	"	29	"	"	молотїльнїв	"	"	молотїльнїв
"	36	"	4	"	"	а на 2·5	"	"	а на особу 2·5
"	52	"	16	"	"	Ставя	"	"	Стави
"	54	"	19	"	"	багато	"	"	багато
"	56	"	6	"	"	свиней	"	"	свиний
"	59	"	11	"	"	кравцямї	"	"	кравцямї
"	64	"	3	з гори	"	82·8	"	"	72·8 км.
"	90	"	10	"	"	чао	"	"	час
"	90	"	11	"	"	прогнан	"	"	прогнано
"	120	"	13	"	"	Милятинь	"	"	Милятин.

РОЗДІЛ І.

Положенє, величина і границі.

1. Положенє. Повіт кам'янецький лежить в північно-східній часті Галичини і простирає ся межі $41^{\circ}56'20''$ а $42^{\circ}34'$ східної довжини (від Ферро) і $49^{\circ}52'$ а $50^{\circ}24'50''$ північної ширини.

2. Величина. Повіт сей має подобу видовженого з півночі на полудень прямокутника з трохи вигненим боком північним, невеликим, заокругленим високим на полудні і значним виступом овальним на сході. Довжина північної границі виносить 23.1 км., східної 65.2 км., полудневої 64.67 км., західної 62.2 км. Ширина з заходу на схід виносить пересічно 30 км., довжина з півночі на полудень 52 км.; а займає простір 1521.319 км². (27.63 м. геогр.), єсть отже що до величини осмим з черги повітом в Галичині, а єго простір рівнає ся 50 часті цілого краю.

3. Границі. Граничить на північ з Росією, зі всіх інших сторін стикає ся з повітами нашого краю іменно: на схід з пов. бродским і золочівским, на полудень з золочівским і перемишлянським, на захід з львівским, жовківским і сокальским. Границю природну творить на пл. канал Яричівській на протросторони 9 км., Полтва пів км., Гологірка 3 км., ріка Буг коло Сторонябаб 0.7 км., на сході Пуста 17.1 км., Стир 1.2 км., на заході Холоівка 2.8 км., Буг коло Стриганки 3.6 км.

РОЗДІЛ II.

Будова прямовисна і геологічна.

А. Будова прямовисна.

Повіт кам'янецький єсть низиною, бо найвисше взнесенє „Могила“ на пів. захід від Радехова досягає ледво 280 м. безвзглядної висоти. Ціла поверхня єсть плоска, два лиш незначні вивисшеня переривають монотонність сеї рівнини, — одно коло Радехова, а друге коло Желехова. Вивисшенє коло Радехова виступає о яких 20 м. понад прочу поверхню, взносить ся лагідно, а тільки межі Радеховом, Стояновом і Сушном творить подовгастий горб, котрого найвисшим місцем єсть згадана Могила. Досягає вивисшенє се на полд. сел: Нестанич, Холоєва, Дмитрова, Кривого, Оглядова, на всхід границі повіта; на північ боліт надграничних, на захід Павлова, Виткова і західної границі повіта. Простір єго виносить 120 км².

Вивисшенє полудневе коло Желехова перевисшає доперва що описанє незначно що до висоти (о 10—25 м.), але стаєсь тому замітнійше, бо виступає з низини різко, поперериванє глибокими, стрімкими, а при тім довгими і вузкими вивозами, через що набирає прикмет гористих. Взглядна єго висота виносить 30 м., простір несповна 100 км², а досягає сел: Дідилова, Убинь, Ліска, Козлова, Ріпнева, Желехова і Нагорець. Єсть оно продовженем всхідної відноги, що вибігає з Львівско-Томашівського хребта (Розточа), посідає з разу висоту коло Львова 360 м., но чим дальше на всхід, тим стає нижшим, так що вступаючи на область повіта має всего 260 м. взнесеня.

Крім сих двох більших, находять ся ще два менші що до простору но не що до висоти вивисшеня, іменно на північ від Стоянова і довгій клин межі Думним а кан. Яричівским; — проча область повіта єсть низиною о пересічнім взнесеню 220 м. над р. м. Адрийского; на ній продolina Буга єсть найнижшим заглибленєм, взнесенє коло Буска 215, а за Добротвором 200 м.

Б. Будова геологічна.

Поклади геологічні і їх розміщенє.

На граніті з архаїчної періоди, лежить безпосередно аж осма формація с. в. біла крейда періоди мезозоїчної. Формація

крейдова виступає як біла крейда і то огнива наймолодшого, крейдою сенонською прозвана. Творить 163—200 м. а може і грубшу верству і простирає ся на області цілого повіта як головний підклад геологічний, на котрім потворили ся осади новіші, а декуда виступає і сама на поверхню. Від Лішнева (пов. бродський) тягнуть ся вздовж російської границі горбки крейдові а сліди їх замітні ще і за Сокалем. Єсть се північна смуга крейдова, а виступає в повіті: 1) коло Волиці барил., 2) межі Синьковом а Ператином, 3) яко більший обшар межі Оглядовом, Муканями, Середпідцями, Кривим, Дмитровом, Холовем, Нестаничами і Павловом, 4) яко одноцільний обшар на північ від Радехова. Смуга та значна що до простору, відділена пісками и верствами напливовими (алювіюм) від не дуже замітної смуги полудневої. Ся послідна починає ся на пд. від Чаніжа, виступає яко кругляк коло Яблонівки (названий Камінне поле), показує ся в кільканадцяти місцях на збочах Буга, пр. коло Буска при вливі Полтви, коло Ракобут, Деревлян, Волиці дер., Спаса, коло Камянки в пяти місцях і при дорозі межі Ракобутами і Деревлянами на місци, де колись мав бути цвинтар холеричний.

Представителів періода кенозоїчного бракує тут зовсім, суть доперва верстви з формації ділювіяльної і напливової. З ділювіяльної формації єсть: глина прозв. лес, мочарна глина, мочарна глина вкрита піском, піски і терасоваті напливи річні, — а з алювіюм: лави звівного піску, поклади торфу і громош.

Ділювіюм. Найважнішою верствою геологічною з сеї формації єсть глина прозвана лес. Верстви лесу грубости яких 50*) м. вкривають: 1) клин межі Думним а кан. Яричівским, 2) вивисшене коло Желехова на полд. по потік Думний, на вехід поза Ліско, Козлів, Рішнів і по Ракуботи, на північ поза Рішнів і Желехів, по Горпин і Нагірці, на захід по гр. повіта, 3) довкола Русилова, 4) коло Стоянова.

Мочарна глина: 1) входить клином межі Буск, Гумниска, Вербляни, Яблонівку і Побужани, 2) покриває невеликій обшар на півн. від Горпина, 3) на вехід від Стрептова, 4) вкриває

*) О їх грубости перекопати ся можна порівнюючи могилу коло Банунина 271 м. над Адриятик взнесену і продolini потоків Думного або Середного 229 м. Ріжниця єсть 42 м., а що при копаню керниць ще який-сь час глина добуває ся, тому і грубість верстви виносить що найменше 50 м.

поля коло Дернова і Саліжанки, 5) над Бугом між Рудою і Браташами.

Глина мочарна вкрита піском знаходить ся на значнійшій просторони. Найбільше покладів таких стрічаєм вздовж Буга і так: 1) на півн. від Гумніск і Верблян, коло Яблонівки, Вальок, Марущанки і на полд. від Соколі, 2) межі Побужанами, а Лянерівкою, 3) вузка і на всі сторони покручена смуга, що починає ся коло Деревлян, а ве попри Стрептів, окружає Лодину і доходить до гр. повіта, 4) 2—3 км. широкій пояс на лівій стороні Буга від Камянки до Добротвора, 5) невеликі простори коло Язениці, Браташів, Будок нез., Незнанова, Полоничної, Чанижа, Майдана стр., Монастирка, Оглядова, Кривого і Дмитрова.

Піски річні (флювіціальні) вкривають третину цілої поверхні, а найбільше їх в части середущій.

Терасоваті напливи річні (чорноземля*) знаходять ся невеликою лавою в части полудневій, починають ся на півн. від Кудеревець і простирають попри Полтву і Буг поза Купче. Сеся верства геол. вкриває також поля межі Бугом а Полтвою.

Наплив (алювіум). Лави звійного піску знаходять ся в многих місцях середущої части (також дуже виразно виступають на пів. від Нестанич прозв. „Вузкими горбками“), вкриті тепер лісом і доперва по відкритю показують ся їх лихі прикмети. Відкриті видми піскові знаходять ся тільки в двох місцях: на захід від Камянки і на захід від Стриганки.

Поклади торфу знаходять ся на многих сіножатах і декуда при потоках, не єсть він чистий, но перемішаний і то в значній часті з піском.

Громош покриває всеуди поклади крейди верствою 0·15—0·3 м. грубою.

На захід від Камянки єсть „Камінна гора“, на ній знаходять ся різної величини пісковаті кварцити. Знаходять ся они також на правім березі Буга коло Камянки, в лісах від Турки почавши аж поза Соколю, на Каміннім поли коло Яблонівки, між Чанижом а Адамами і на згаданім крейдовім горбку межі Ракобутами і Деревлянами. Суть то пісковцеваті кварцити (рідко рогівці), о сильно збитих незамітних зернах. Найчастійше

*) Так зве їх др. Вінц. Гільбер, хотий поверхня ними вкрита єсть докладно рівна. По нашому можна би назвати такі верстви чорноземлею.

подибують ся кусні величини голови людскої, но находять ся і такі о більше як метровім промірі. Подобають звичайно на плити, хотяй лучають ся орази і кубічної подобі. Поверхня їх вигладжена, а канти заокруглені. За Камянюкою находять ся кварцити на поверхні крейдової гори в значній масі, ві всіх інших місцях суть менше або більше прикриті землею, особливо досить їх мусить бути коло Соколї і Чанижа по лісах, бо по прогалинах лісних, де пошуковане за ними легке, находять селяни їх подостатком.

Межи Деревлянами а Ракобутами єсть їх вже мало, за то коло Яблонівки стрічають ся в значній кількості і бувають показної величини. Камінь сей єсть до направи доріг дуже добрим материялом, бо не скоро розтирає ся під колесами і не творить мілкого пилу. Відки він взяв ся, про се між геологами нема ще згоди. Позаяк склад хемічний тих кварцитів і структура подібна до скал Скандинавского півострова, то одні кажуть, що їх в часі ледівцевім приніс ледівець, смуга між Камянюкою а Чанижом *) була-б кінцевою мореною, а таким робом випередили би ті склезі о тисячі літ краяна їх Рурика і єго дружину на Руси, — інші знов задля причин, котрих тут ближе розбирати годї, намагають ся доказати, що се твори кенозоїчні (третичні, Tertiaer), котрі при ерозії Поділя покришили ся; сильна течія води порозносила їх, а тільки немного лишила на місці.

Свойства верств геологічних.

Крейда (опокою звать люди) належить до періоду мезозоїчного найвишого огнива крейдового, а огріта до 120° Ц. виказує такі складники:

Квасу кремінчатого	2·80%
Землі з примішк. недокису желіза	1·05 „
Угляну магnezії	1·81 „
Угляну вапна	94·04 „
	<hr/>
	100·00 „

Краска єї все ясна, найчастійше біла, инколи з ясножовтими плямами. Уверстовованя не видно, сьвіжо добуті кусні мають

*) Продовжає ся ще в пов. бродскім по Руду, а на захід по Раву руску.

подобу приплюснених мушель; — в наслідок впливів атмосферичних розпадає ся на тонкі таблички, при чім являє ся дупкова структура. Таблички роздроблюють ся з часом на грудки, котрі звочені творять сіро-синяву дещо тягlistу глину, — ся перемішана з гумусом творить громош. На поверхню виступає крейда тільки в місцях найвищих від 235—280 м. взнесених.

Лес се глина снадоблена структурою містяча в собі голим оком незаметні зернятка піску і крейди. Лес з під Стоянова піддаваний розслідам виказує крім глини малі (до 0.4 мм. в промірі) зерна заокруглені піску і такої величини також заокруглені округи крейди. В лесі з під Ріпнева округи крейди і зерна піску суть трохи більші, але міки нема в жаднім з них і сліду. Форамініфери в другім суть численніші як в першім. Лес появляє ся тільки на вивисшенях від 250—271 м., виступає з низини терасою а тільки на пів. від Желехова зникає ся лагідно. Догадують ся, що нанесений він вітрами.

Глина мочарна зближає ся найбільше до лесу, має більше піску від сего послідного, буває правильно уверстована, а повстала з осадів солодководних.

Піски вкривають місця найнижші верствою різної грубости, повстали пізнійше як лес і глина мочарна і вкривають декуди сю послідну зі шкодою для рослинности. Чи піски части середущої лежать безпосередно на крейді, чи на річній глинні і як грубою верствою залягають сю область, сего для браку досьвідів сказати не можна.

Дещо про творене півн. всхідної низини галицької.

Підклад найнижший, о котрім з різних спостережень догадувати ся можем, творить гранітова плита розпростерта під цілою всхідною Галичиною. По єї утвореню залвало область описувану море, сеноньским прозване. В морі тім проживали дивовижні зьвірята, — поклади крейди так грубі і просторі повстали тогди з малесеньких шкаралупок слимаків.

Уступило відтак море і настав довгий час суші; потім знов залило область ту море, но дивним способом не лишило по собі на низині жадного сліду. Випарувало море, а по яким-сь часі сфильована кора земска витворила на полудни Карпати. Межи часами міоцену а періодом ледівцевим наступила ерозия (вивисшене) Поділя і в тім часі витворили ся глини багонні і річні, так що від сего часу поверхня низини не богато вже змінила

ся. Відтак скандинавські ледівці вкрили цілу ту низину по береги Поділя, а коли уступили, стали витворювати ся лесоваті взгіря і верстви пісків в часті середущій.

РОЗДІЛ III.

Діл водний, нахиленє і води повіта.

А. Діл водний.

Через повіт кам'янецький переходить головний діл від європейских. Розграничає він в середущій Європі області нахилені к' западови, отже такі, котрих води спливають до ок. Атлантицького, — від областей нахилених до полудня або веходу, отже таких, котрих води спливають до моря Середземного або Каспійського. Тягне ся він поза границями кам'янецького повіта від Львова верхівями Гологір і Вороняків, творить при тім лук сильно до полудня вигнутий, звертає ся за селом Верхобужом, на північний захід, вступає коло присілка Ангелівки до повіта кам'янецького, ве ся лісами попри „Чучмани за болотом“, відтак окружає в пов. золочівскім село Боложинів і вертає опять до повіта кам'янецького. Тут переходить вехідною стороною села Адамів, через присілок Варходи і західною стор. по-при Грабову, дальше прямує до півночі попри Мазярню ваврикову, Мазярню бербекову, західний край Полоничної і Незнанівскі поля. За Незнановом приймає північний напрям і досягнувши вехідної сторони Мирівки губить ся на болотах простираючих ся межі Холоввом а Дмитровом; від Дмитрова означити єго вже знов можна зовсім докладно, іменно від сего села їде в напрямі північно-півн. західнім до краюї дороги, придержує ся єї до парового млина збудованого о 2 км. від Радехова, від сего місця переходить в напрямі північним полями до „Могилі“, Щигелівки, Нового села — відси придержує ся вже граничної лінії і входить до Росії.

Межі Незнановом, Холоввом і Дмитровом простирають ся мокрі сїножата і ліси, тут докладне означенє вододілу стає ся дуже трудним, бо з боліт межі Незнановом а Мирівкою не видно відпливу ані на вехід до Стиру, ані на захід до Буга; їх ровень так мало ріжнить ся від прочих сїножатий, що води

на весні не відпливають нікуди, але стоять на них, поки тепліша пора їх не висушить. В тім власне місци спадає лінія ділу водного найнижше с. с. 222 м. н. р. м., — в найвисшій місци досягає 280 м., — в прочих місцях виносить взнесенє її від 225—250 м.

Б. Нахиленє.

Діл сей розмежує повіт на дві нерівні части. Західна єсть більша, займає $\frac{3}{5}$ поверхні цілого повіта, а нахилена до русла ріки Буг, до котрого вливають ся всі води бючі на захід від вододілу. Єсть се злив балтицкий. По всхідній стороні вододілу находить ся $\frac{2}{5}$ частей повіта, єсть се злив чорноморский, бо всі води спливають до Стиру, а через Припеть і Дніпро до Чорного моря.

Полуднево західний рубець повіта по Дідилів, Ліско і Кудеревці має наклін всхідний, — прочий шмат на захід від ріки Буга нахилений до півночі, — смуга середуца між Бугом а вододілом нахилена до заходу; — північна часть зливу чорноморского по Радехів і Немолів наклонена до всходу, — а вся проча область сего зливу має наклін плд. полд. всхідний.

В. Ріки і потоки.

Злив балтицкого моря. Одиною рікою перепливаючою через повіт єсть Буг. Впливає в пов. золочівскім коло Верхобужа, а перепливши там 40 км. входить коло Сторонибаб на границу пов. камянецкого. Границею плине 0·7 км., опісля вступає зовсім на територію сего повіта і плине полри Буск, Купче, Лянерівку, Ракобути, Побужани, Деревляни, Волицю дер., Спас, Тадані, Камянку, Лани німецкі і польські, Руду, Сілець беньків, Добротвір, Стриганку, опісля границею на просторі 3 км. і входить до повіта сокальского, в котрім має ще проплисти 40 км. заким опустить Галичину.

Яко невелика річка, бо ледви 4 м. широка і 1 м. глибока, вступає Буг в границі повіта, плине до Камянки в первістнім півн. західнім напрямі, тут робить коліно, звертає зовсім на північ, но дійшовши до Сілця бенькового прибирає — яко правий Руєи син, та тим самим приклонник засади: нехай буде як бувало — давний півн. західний напрям. Вступивши до повіта плине вразу проделом до 200 м. широким, а чим дальше

на північ, тим проділ той ширшає, так що на дальшій просторони виносить пересічно 600 м., хочайь суть місця пр. коло Спаса і за Добротвором, де проділ сей і над кільометр широкій. Збоча того продолу лишь в кількох місцях як коло Ракобут, Руди, Сілля і всюди на північ від Добротвора нахилені легко під кутом $5-15^{\circ}$, — в прочих місцях збоча суть стрімкі, а навіть часом як на вехід від Ракобут і на полудне від Камянки спадають майже прямовісно. Взглядна високість збочів продолуни сеї с. с. о скілько збоча вносять ся понад ровень самої продолуни, виносить в части полудневій 6—10 м., в части північній 4 м. Проділ сей уважати треба за первістне русло Буга, котре він тому кілька тисяч літ в часі повенний виповняв по самі береги. Тепер околиця осушила ся, для Буга настали тісні часи, лиш на весну виповняє давне русло до пів метра глибоко водою. Утверджує мене в тім крім загально звістного факту, що ріки в давнину були засібнійші в воді і се, що підшва продолу сего всюди докладно рівна, а на збочах видно нераз дуже добре ділане струї водної. Продолуною тою ве ся русло Буга. По Купче біг єго скорий, тож плине досить просто, но в міру зменшеня спаду починає викручовати ся, творить відноги і побічні русла прозвані „нова ріка“. За Добротвором ділить ся на 4 рамена, лучать ся они дійшовши до границі повіта в одно русло, но зараз таки, бо по 200 м. бігу, розділяє ся опять на численні відноги, з котрих одна, західна плине границею повіта, прочі вехідні забягнюють околицю Яструбич в повіті сокальскім.

З огляду на скорість бігу належить Буг до рік низинних або польових. Спад єго в золочівскім і в полуд. части камянецкого повіта єсть значнійший, відтак маліє. Понеже довгість сеї ріки в нашім повіті виносить 64·2 км., а спад на тій просторони (коло Сторонибаб висота безвзгл. 215·5 м., за Стриганкою 200 м.) 15·5 м., то на оден км. випадає 0·26 м. а на милю 1·95 м. спаду.

Саме русло ріки творить на продолуни заглибленє, єсть то в порівнаню з околицею друге заглибленє. Буває 10—30 м. широке, а береги майже всюда стрімкі. Найширше єсть русло Буга коло Сілля б., там вода розливає ся на 80 м. широко. Вода на весні виповняє не лиш ціле корито, але заливає ще і підшву продолуни на пів метра, наносить при тім на ню намуд а часами острый, білий пісок. Верства того піску не буває груба і сіножатий не пеує, мають лиш труд косарі, бо

дуже скоро туплять ся від него коси. Від коли спустили став за Буском, повени літні і осінні не ділають шкід, бо звичайно вода не виступає з властивих берегів, а коли і виступить то і скоро уступає*). Маса води яку Буг має при звичайнім стані води, не вистарчає до виповнення русла 20 м. широкого бодай на оден метр, тому то струя вишукує собі в літі найнижших місць і ними точить воду досить жваво; проча часть русла залита до пів метра водою, котра плине лиш незаметно і таким способом в самім руслі творить ся в многих місцях „ріка в ріці“, бо як-би дві струї стикаючі ся мокрими берегами; — одна вузша но глубша і в воду богата плине шпарко, друга ширша но мілка плине лїново. В інших місцях, де дно ріки веуди рівне, вода плине спокійно, поводи. Декуда підмює Буг з одної сторони берег а намул несе на бік противний, но ся єго робота дуже незначна, за десятки літ урве ледви 1 або 2 метри берега. Заметний єсть у сєї ріки звичай творити відноги і покидати старе русло. Відноги ті нераз і на кількасот метрів віддалені обливають острови, котрі нарид зве „межи Бугом“. — Русло Буга має ся уреґульовати так, що почавши від Буска буде сплавне. Р. 1893 розпочав Виділ красвий роботу реґуляційну в повіті сокальскім, но задля ріжних перешкод, які реґуляція ветрїчає, не можна означити часу єї покінчення.

Д о п л и в и Б у г а.

З правого боку: 1. Полтва впливає коло Львова, перепливши через Львів змінє первістний напрям на всхідний. На полудне від Кудеревець вступає на границю повіта і тут зараз на вступі стрїчає єї гостинно своїми водами потік Яричівський. Перепливши 1 км. границею входить до пов. золочівського, а вступивши коло Острова в друге до пов. камянецкого вливає ся по 61 км. бігу межі Буском а Підзамчем до Буга. Полтва так що до довжини як і засобу води перевизшає Буг півтора рази і єсть по Ратї найбільшим допливом Буга в Галичині

Притоки Полтви більшого значеня для нас суть: з правого боку Гологірка, з лівого Яричівка і Думний. — Гологірка

*) Р. 1893 виступав винятково Буг в літі 2 рази з берегів, а що вода стояла на сїножатах задля ненастанних слот довше, то і наробив сим разом шкоди на яких 10.000 злр.

збирає води бучі з північних стоків Гологір, за Вільшаницею звуть її Вільшаницею. Засиливши ся водами просторих тамошних лук вступає за Красним на границю повіта і плине нею попри Острів до Полтви. Біг її досить скорий, а засіб води мимо короткого (23 км.) бігу значний.

В львівськім повіті а по части і в кам'янецькім межі Дублянами, Підлісками малими а Яричовом тягнули ся до 27 км. довгі і 2 км. широкі трясавини, з котрих був лиш незначний відплив і тому они не приносили жадного хісна. За намістникованя Голуховского викопано коштом державним рів („канал“) і таким ділом осушено їх. Рів сей тягне ся на границі пов. кам'янецького на просторі 6·5 км., дальше відпливає вода з него руслом природним і вливає свої не дуже обильні води до Полтви. Спад каналу 0·40 м. на кілометрі.

Думний впливає в пов. жовківськім за Куликовом плине попри Дідилів, Хренів, Убині, Ліско до Новосілок, за сим селом звужають ся сіножати, через котрі він плине, творить став коло Кудеревець, а зараз і другий коло Безбруд. Коло Дідилова підпомагає его водами 5 коротких рівчаків, а оден довший коло Ліска. Довжина в пов. кам'янецькім 19 км., а спад і засіб води має більший від попередного. В недовзі перевести ся має регуляцію сего потока в цілях мельораційних.

2. Середній потік. На полях коло Бануніна єсть 271 м. висока „Могила“. Недалеко неї починає ся Середній потік перепливаючий через сіножати Неслухова, Милятина, Козлова а вливаючий ся коло Купча. Русло его в части конане, спад пересічно 0·70 м., води має дуже мало.

3. Ріпнівський потік повстає за Ріпневом, слезить ледви помітно через вузку смугу сіножатий, плине глибоким вивозом через Ракобутські поля і досягає коло Ракобут русла Буга. Струя та в літі зовсім висихає.

4. Варвара повстає на полудне від Желехова, плине через Желехів малий, коло Стрептова прибирає ручай „Грицькова“, творить ставок коло млина „На Семені“ і уходить на против хаток „Шур“. Довгий 10 км., спад незначний, води в порівнаню до довжини подостатком.

5. В вивозах на полудень від Якимова єсть три рівчаки, котрі злучивши-сь звуть ся Острівкою, пробирають ся попри Якимів, Вирів, Горпин, Лодину, Ямне, звуть ся тут Мартинкою і утворивши в Таданях невеличкий ставок, уходять попод млинські колеса. Довгий 20 км., спад незначний, води мало.

6. В жовківщині випливає за Печихвостами потік Сосновець, плине коло Дернова, звуть его тут вже Камянюкою, перепливає через Камянюку струм. і зараз за сим містом уходить до Буга. Довжина в пов. кам. 9·5 км., спад значний, води недостатком.

7. Батятичка творить ся коло Батятич, перепливає попри Обидів, а вливає ся біля Лапаївки. Струя се незначна, в літі зовсім висихає.

8. 9. 10. Коло присілків: Іванки, Майки, Рокити повстає по одній струї, уходять окремо, довжина не доходить 4 км.

З лівого боку. 11. Солотвина починає ся коло Гумниск, плине почавши від Чучманів глибоким вивозом і вливає ся коло Волян. Від Верблян приносить єї воду Рокитна. Довжина 13 км., спад на 1 км. 0·50 м., води несе сорозмірно до бігу дуже багато.

12. Яблонівка стягає води з мокравин на захід від Яблонівки, уходить коло Побужан, довжина 4 км., вода літом висихає.

13. Коло Соколї повстає подібний потік (назви его трудно допитати ся), вливає ся против Тадань.

14. З „Лосинця“ стягає води при помочи копаних ровів рів Язеницький, від Бербек почавши перепливає він орні поля глибоким вивозом і вливає ся за Язеницею. Довгість 12 км., засіб води малий.

15. Бобрівка починає ся трома рівчаками коло Незнанова, перепливає Будки незнанівські, вливає ся при полуд. краю Сїлця бень. Довга 11 км., засіб води значний, спад лінійний.

16. Холоївка повстає коло найнижшої часті вододілу, а зібравши води з боліт, по котрих розкинені присілки Холоєва, пропливає лісами недалеко Терезії; — за Добротвором плине границею повіта і впадає за Стриганкою. Довга 19 км., води мало, спад коло Холоєва незначний, опісля збільшає ся.

17. Київський потік повстає на полях межи Холоєвом а Нестаничами, протікає пасовискими коло Нестанич, за присілком Киї покидає територію повіта і уходить в пов. сокальським. Довгість 12 км., води мало, спад на км. 0·30 м.

18. Пересіка починає ся коло двора в Павлові, плине мокравами, впадає в пов. сокальським, довжина 9 км., спад дуже незначний, води мало.

19. Бужків повстає коло Гануніна, творить за Станином ставок, плине поміж Витковом старим і новим до Оборотівського ставу, а зливши ся з Млинівкою, котрої жерела бють коло Юзефова, входить за Тоболовом до пов. сокальського. Надано єму там на мапах неоправдану назву „Балисток“, хотяй нарід зве єго „Білистоком“. — Довгота 12·5 км., спад середний (0·50 м.), води досить, побудовано над ним 6 млинів. До него в пов. сокальськїм вливає води друга Млинівка, що випливає коло Ордова.

Злив чорноморський. Ріка Стир не належить властиво до сего повіта, бо плине єго границею всего навсего 1·2 км., але згадати о ній треба, бо збирає відси води. Стир випливає поза границями повіта коло Олеська і Підкаменя, плине до Станіславчика на північ, звертає ся за сим містом на півн. всхід і звільна котячи свої мутні води входить за Стремільчем до Росії. Води має коло Станіслав^{чика} тільки, що Полтва в Буску, спад незначний, бо на 1 км. 0·43 м. Стир від Станіславчика міг би бути славний.

З повіта камянецького збирає води трома струями. Вливають ся они всі три з правої сторони.

1. В золочівськїм повіті випливає потік, котрий коло Топорова звуть Пустою. Зараз за Топоровом плине она границею повіта аж до Станіславчика, де вливає свої води до Стиру. Плине границею 17·1 км., спад 0·40 м., води значна скількість. Впадає до неї: а) Березівка випливаюча коло Мирова, збирає она води з Дмитрівських боліт, спад значний (0·70), довгість 14 км., води небогато; — б) потік Майданський випливає коло Кривого, плине коло Оглядова, Монастирка, Майдану старого, а впадає напротив Тройци, — довгий 17·5 км., спад 0·80 м., води досить.

2. Радехівський потік прозваний за Муканями Острівкою, повстає в Радехові за фільваричними будинками, плине коло Середполець, Мукань, входить до пов. бродського, а вливає ся за Станіславчиком. Довгий 12·5 км., спад незамітний, води досить.

3. На болотах межи Стояновом, Синьковом і Волицею бар. творить ся аж сім ривчаків і так: коло Стоянова два, прозвані в дальшїм бігу Небїжка, — коло Романівки оден, — коло Ператина оден, — коло Синькова три (звуть їх Мочула, Нароженка, Безодня). За Волицею бар. лучать ся, входять до пов. бродського і вливають ся коло Стремільча. Довжина 15 км.,

спад 0'50 м., води багато, так що за Волицею звуть їх води „ріка Сидолівка“*).

Г. С т а в и.

В повіті єсть 12 невеликих ставів утворених тільки над притоками Буга. Глубина їх не переносить 3 м. а поверхня 8га., витворені штучно для цілий продуктивних, іменно до обертання коліс млинських. Годує ся в них також рибу, хотяй поступованє при тім не єсть зовсім рациональне. Стави ті находять ся в отсих місцевостях: в Кудеревцях, коло Семена над Варваркою, в Таданях, Побужанах, Язеници, Холові, Станині, Оборотові, Половім, Тоболові, Ордові і два ставки в Сущні.

І. Мокравини і багна**).

Найменше підмоклих обшарів находить ся в полуд. західній стороні повіта, а найбільше знов єсть їх в части середущій. Границею двох тих відмінних полос єсть ріка Буг по місто Камянку, — на вехід від него суть просторі мокравини і підмоклі ліси, на захід поля і сухі луки. Багон властивих о більшім просторі, де зайти би не було можна бодай в літі, нема зовсім. За то численні суть місця на сіножатах і в лісах середущої і північної части повіта залиті на весні водою, котра літом висихає.

Мокравини полуд. західної части.

1. Мочаристі сіножата над Думним займають около 100га. (173 моргів), родять траву осоковату, кислу. Булиб в них добрі луки, наколиб млини побудовані над тим потоком не зменшали спаду, а що знесене млинів за багато коштувало би, то бодай щоби їх поперетинано поперек ровами.

2. Сіножата і ліси по обох боках Острівки (Мартияки) суть також підмоклі. Простору їх докладно подати не можна, бо

* На потоках о спаді бистрім і постійній воді ставлять водні млини. Через се спад зменшає ся, о стілько, о скільки ровень води на лотоках єсть визша від ровени води за млином, отже у нас о 2 метри.

** В Синькові звуть трясавини, де поверхня гоїдає ся філасто неначе вода, „дригавицями“.

з мал пізнати трудно, де ліс росте на болотах а де на ґрунті сухім; в прибиженю означити его можна на 100га (173 м.).

Мокравини части середушої.

Почавши від Гумник тягнуть ся на північ плоскі і лиш незначно в части всхідній до полуд. всходу, в части західній до заходу нахилені мокравини, а простирають ся аж до Монастирка, Дмитрова, Холоєва і Нестанич. Задля малого нахиленя стікають з них води дїниво, а непрускаюча спідна почва єсть причиною їх забгнення. Коло Гумник починають ся ті мокляки пасовисками і луками прозваними Солиска, переходять всхідною стороною Гумник, виповняють обшар межі Верблянами, Чуманами за болотом, Адамами, Грабовою і Яблонівкою, тут дїлять ся на два рамена, всхідне іде попри Чаниж яко Чанижске болото, Дмитрівскі і Холоївскі болота, а західне окруживши зі всіх сторін Грабову, входить в просторі ліси і забгнює їх в значній части, виступає яко Глиниска, Лосинець, Велике багно і Незнанівскі болота. Межи Незнановом а Мирівкою стикають ся обидва рамена, но зараз знов розходять ся, західне тягне ся попри Будки незнанівскі під Нестаничі, де лучить ся опять з раменем всхідним і за тим селом переходить в нов. сокальскій.

3. Солиска, так звать ся сїножати і пасовиска на полудень від Чучманів гумниска і Гумник, займають просторонь 470га. (780 м.), а суть зовсім рівні. З назв сїножатий „Під потоком“ і „За потоком“ заключати можна, що давнійше Солотвина зачинала ся коло Антедївки. Поверхня їх взнесена 227 м. н. р. м., воду відпроваджує Солотвина.

4. Мокравини між Верблянами, Яблонівкою, Грабовою і Адамами порослі на перемину то лісом, то травою. Під Адамами і Грабовою переважає ліс о мокрім підкладі, а луки творять між ним галяви залиті в найнижших місцях водою. Простір незалісених мокравин приняти можна на 1200га. (2100 м.), взнесене 226 м., збирає води Яблонівка і Рокитна.

5. Чанижске болото простирає ся широкою смугою від Чанижа попри Гуту пол. до Топорова. Простір доходить до 1100га (2000 м.), взнесене 216 м.

6. „Дмитрівскі болота“ сходять ся коло Пустої з попередними а тягнуть ся смугою 11 км. довгою і 1'3—4'4 км. широкою в півн. захід. напрямі. Болота ті зовсім відкриті зани-

мають 2800га. (4000 м.), вносять ся коло Дмитрова 225 м. а на полудни 215 м., нахилені до полд. всходу, води спливають Березівкою.

7. Холоївські болота виповняють обшар межі Холовсом а єго присілками, а доходять під Нестаничі. Давніше були неприступним багном; — кільканайцять літ тому спустили воду ровами і зробили з них пасовиска і сіножати. Нахилені до заходу, простір 1000га (1800 м.), висота безвзглядна 220—215 м.

8. Глиниска і Лосинець то мокравини порослі частею корчами, частею відкриті зовсім, простирають ся межі Грабовою, Мазярнею навр. і Язеницею, простір 800га. (1380 м.), взнесенє 224 м. — Глиниска суть менші, Лосинець більший, і тягне ся вздовж Язеницького рова.

9. До Язеницького рова стягає води струя плинуча від Мазярні бербеквої. Вздовж неї суть мокрі сіножата і водою виповнені кобані, займаючі зі зміною пори року то менший то більший простір. Місце де стикає ся Лосинець з тими сіножатами звесь „Переходи“. Єсть тут кобаня 2га. за-велика зі стоячою водою. Коло Мазярні берб. суть між лісом трисильно забагнені галяви прозвані „Великим багном“, они майже зовсім неприступні навіть в сухі літа.

Поверхня веїх тих мокравин 300га. (520 м.).

10. Незнанівські болота окужують Незнанів з полудня, заходу і півночі, творять мочар в лісі межі Будками нез. а Мирівкою*), поверхня відкрита 250га. (430 м.), взнесенє 218 м.

11. Нестаницькі болота простирають ся на полудне від Нестанич, порослі місцями лісом. Входять за Княми в ліси Радванецкі, а кінчать ся на захід від Павлова „Пустими болотами“. Поверхня відкрита 400га. (700 м.), висота 213 м.

12. Маківщина починає ся коло Кривого, розширяє ся найбільше при Оглядові, відтак тягне ся вузкою смугою до полудня і кінчить ся при Майдані старім. Поверхня 600га. (1000 м.).

*) З мочару того відпливає вода „Ператинкою“. — Чи назва ся не стоїть в якій звязи з назвою такою самою села надграничного?

Мокравини часті північної.

13. Між Павловом а Станином находять ся по часті торфисті по часті пісковаті пасовиска і луки, котрі тягнуть ся пів клм. широкою смугою до Виткова під назвою „Бужків“, тут звужають ся, ділять Витків старий від нового, а розширивши ся відтак опять лучать ся з клином підмоклих сіножатий простираючих ся над Млинівкою і входять коло Тоболова до пов. сокальського. Верхня верства їх складає ся з піску і торфу, більша часть служить за пасовиска, поверхня 1000га. (1737 м.), взнесенє від 219—213 м.

14. Болота надграничні. Від Стоянова до Волиці бар. попри російську границу тягнуть ся значного обшару болота без вєпільної назви, з ними лучать ся ще: а) смуга боліт від Романівки, б) сіножата між Тетевчицями і Ператинном, а також в) болота між Синьковом, Куликовом і Корчівкою. Замітнійші частні назви сих боліт суть: коло Стоянова „Трясавиці“, коло Ператина „На бринові“, коло Синькова „Пустиня“, коло Волиці бар. „Диковина“. В верхній торфистій верстві тих боліт находить ся в малій скількості мочариста руда желізна, бо вода виступаюча на тих болотах має всюди на верха руду плівку. Родять осоковату кислу траву і то дуже скупо. Простір 3.100га. (5.500 м.) Взнесенє коло Стоянова 222 м., коло Волиці 209 м. — Р. 1892 на просьбу громади Стоянова зіслано з красєвого бюро мельорацийного інжинера для розслідження тих боліт, а то в цілі їх осушеня. Хісна з тих заходів мабуть не буде жадного, бо оказало ся, що мають они лиш заскірну воду, а сю відпроваджувати глибоким ровом було-б непорадно, бо цілком осушені а не наводнені живою водою (ірритация) стали би ще неурожайнійші як суть тепер. Сіножатиї прозваних Пустиню не можна знов осушити, бо перешкаджають сему два млини, котрі треба би вперед відкупити від їх властителів за яких 80.000 зр., щоби розкидавши їх можна було взяти ся до осушеня Пустині. Скінчить ся все мабуть на прокопаню широкого по плиткого рова, котрий буде скорше відпроваджати заскірну воду з тих мокляків.

15. Болота починаючі ся від Радехова попри Середпільці, Муқані і Оплицько займають простір 1150га, (2000 м.), взнесенє коло Радехова 220 м., верхня верства чорно-пісковата.

Вичислені болота займають около 15.000га. або десяту часть всеї поверхні повіта. Причиною їх багнистости єсть слабій відплив води і непрopusкаюча снідна верства.

РОЗДІЛ IV.

Підсонє, опади атмосферичні і фізіографія повіта.

А. Підсонє.

Повіт камянецький як і ціла Галичина лежить в північнім, уміреннім підсоню, в поясі літних дощів, має чотири відмінні пори року, вітри змінчиві і неправильні опади атмосферичні. Середня температура річна + 8° Ц.

Пори року означають селяни так: зима зачинає ся від Михаїла (20 пад.) до Благовіщення (6 цвітня) с. є. треває 20 тижднів, — весна від Благовіщення до теплого Миколи (21 мая) с. є. 7 тижднів, — літо від Миколи до Ілїї¹⁾ (1 серпня) с. є. 10 тижднів, — осінь від Ілїї до Михаїла (20 падол.) с. є. 15 тижднів. Наколи в тім народнім поділі зробим незначну зміну, іменно вилучим серпень з поміж місяців осінних, а прилучим до літа, то одержим поділ на пори року відповідаючий тутейшим відносинам. Зима треває чотири місяці с. є. грудень, січень, лютий, марець, — весна: цвітень, май, — літо: червень, липень, серпень, — осінь: вересень, жовтень, падолист.

Зими прикметою суть сталі опади атмосферичні вкриваючі землю до пів метра грубою верствою. Лучають ся зими в котрих сніг „впаде“ доперва в січни. Найсильніші морози бувають при кінци грудня і на початку січня, с. є. в часі найкоротшого дня. В марти топніють звичайно сніги, настає пора теплійша, ніби весняна, но внеодовзі паде знов сніг, потискають морози і віють острі західно північні вітри, котрі „спалять“ озимину наколи не вкрита снігом.

Весна буває слотна, часом падає ще в цвітни сніг, но гине скоро, а лиш в ряди-годи, коли віють вехідні вітри, протягаючі понад вже тогді добре оґрітими степами чорноморекими, масм весни сухі. На початку мая лучають ся приморозки, котрих причиною суть в ту пору до моря Німецкого надидиваючі ледівці. Приморозки ті нищать цвіт на деревах овочевих і деяку городину.

¹⁾ Кажуть люда: По Ілїї — вже по теплі.

В літі припадають найбільші горяча на червень і липень. Пора то не багато у нас шкоди ділаючих градусів. Панують вітри західні, всхідні і полудневі. Гради, що спадають в значній масі по інших областях Галичини, обнижають темпер. до $+3^{\circ}$ Ц.

Осінь буває звичайно слотна. Дощі осінні падають дрібними каплями. Дощ такий мрачить довгий час, не раз тижнями цілими, а що дни суть короткі, а лучі сонця падають скосо на землю, то як кажуть люди „ложка дощу, а корець болота“. Віють вітри переважно західні, від половини жовтня зачинають ся приморозки, котрі нищать зелень рослин.

Б. Опади атмосферичні.

Опади атмосферичні суть досить значні. На 1 цм². випадає річно 577·0 мм. опад, однак заходять ріжницї в тім взглядї так що до скількості як і розміщеня.

На весні опад доходить від 150—200., а лиш вузкий полудневий пояс надграничний має в тім часї менший опад, бо від 100—150 мм. В літі на просторони цілого повіта не досягає опад 200 мм. — Опади осінні доходять від 100—150 мм. На весні часть північна має значнійший опад від части полудневої, противно річ має ся в зимі, бо послїдна має 150 мм. опад, а північна лиш 100 мм.

Днів з громовицями і бурями буває 20.

Понїзше заміщена табелька представляє пересїчні цифри зі стадий обсервацийних в Ожидові і Сокали за р. 1891, бо в повіті камянецькїм ніхто не займає ся записками метеорологїчними.

Місяці	Температура в ^o Ц.			Серед тиснене воздуха в мм.	Стан захмар.	Опад ат-мос. в мм.	Сер. стан води в Бузі коло Руди в цм.
	Максимум	Мінімум	Середна				
Січень	+3·1	-24·2	-5·1	746·2	7·7	44·4	123
Лютий	+2·3	-20·0	-3·6	753·6	6·8	14·6	123
Марець	+17·0	-14·0	+3·2	740·3	5·8	26·4	220
Цвітень	+18·6	-4·2	+6·3	743·8	6·6	48·8	211
Май	+29·2	+5·2	+16·8	742·5	4·9	48·1	167
Червень	+29·2	+6·6	+16·6	743·5	5·8	134·1	203
Липень	+27·8	+11·1	+20·0	743·4	5·3	130·4	245
Серпень	+28·3	+10·0	+18·5	743·6	5·6	35·0	188
Вересень	+27·0	+1·6	+14·1	747·8	5·6	20·4	143
Жовтень	+24·1	-5·4	+10·3	748·0	4·9	20·4	119
Надолист	+11·0	-11·2	+1·3	746·1	6·7	27·9	119
Грудень	+6·5	-13·8	+1·2	749·6	6·7	25·1	123
Пересїчно	—	—	+8	745·7	6·0	577·0	165

Увага. Стан захмарення неба означає ся так, що знак 0·0 означає небо зовсім безхмарне, знак 5·0 на пів захмарене, а 10·0 зовсім захмарене. — Ровень води на Бuzі взнесла ся дня $11\frac{1}{3}$ 1891 р. майже о два метри понад стан пересічний, противно знов $11\frac{1}{11}$ того самого року опала о 53 цм. низше стану пересічного с. в. води було всего 1·12 м.

В. Ф і з и о г р а ф і я.

Цілий повіт лежить в полосі фльори балтійскої, котрої признаками суть: ліси соснові, березові, яловець.... мокравини і трясавини з отвітними травами. Поверня єсть низиною вкритою в значній части лісами і поросла травами, а лиш $\frac{2}{5}$ лишає ся на поля.

Ліси суть мішані, поміж деревами листними росте сосна, одинока представителька шпилькових дерев. Росте найрадше на піскових горбках; на низших місцях стрічає ся: вільшину, березину, осичину, берестину, а знов на сухих і глубших ґрунтах грабину і дубину, а лиш нечисленно липу, клена, ясеня. В густих соснових лісах земля вкрита опавшими шпильками, а лиш денде визирає несьміло одиноке стебло зеленої травиці. В лісах листних трава і мох ведуть завзяту борбу о загорнене богатої в порохнявку поверхні на свій виключний ужиток, а понад тими дрібнотворами ліса середній стан представляють: ліщина, глід, тернина, шведина, проскуринна, калпна і верболози всякої краски і величини.

На полях ростуть збіжа низинні уміреного підсоня, а на луках: сосонка, щавий, осока, метлиця і звичайна трава; рослин конюшиноватих і горошковатих зовсім не видати.

З четвероногих подибують ся слідуючі звьїрята: серни, дики, лиси, заяці, бореуки, куни, тхорі, ласиці, їжі, видри, хомики, сусли, а нечисленно вовки. З птахів суть: бузьки, пугачі, мишолівки, яструби, кані, деркачі, слэмки, цїцьвіри (тетереви), перепелиці, куропатви, дятли, чайки, соловії, а понад Вугом часом видати сиві чаплі і білі риболови. З инших звьїрат суть вужі, гадюки, ящірки, падацьники, черепахи, в ріках і потоках щупаки, лини, карасі, плотниці, суми, вугорі, вюни, слизики, коблі, раки, а по нетечах п'явки лікарскі. Насїкомців єсть по полях і лісах також досить.

Давнійше жили тут досі і бобрі, а доказом сего суть доховані до сегодня назви болотіт „Лосинець“ положених власне в такім місци, яке після зоольотів для проживаня досїв було

найвідповіднійше і потока „Бобрівка“, а при тім і слова, котрі повтарають діти бавлячи ся в хованку: „Бобре, бобре, Заховай ся добре, Наш пан виїжджає, Всі хорти розпускає (Сушно, Поллове, Синьків)“. Про колишній побут жубрів і медведів нема жадного сліду, єсть вправді коло Немолова фільварок Медведі, але поставлений він недавно (20 літ), а причини тої ніби характеристичної назви допитати ся я не міг. Серни, дики, заяці і лиси живуть по всіх лісах і то в значній скількості; причиняє ся до того значний обшар лісів, охорона звірини і рідкі лови. З вельми обережним боруком трудно здібати ся, а то задля нічного жирюваня і малого числа. Держить ся сухих горбків по лісах, а найбільше єсть їх межі Соколою а Грабовою. Вовки не виводять ся в пов. камянецькім¹⁾, приходять они в осени з лісів російських, з'їдають коні на пасовисках і дичину по лісах. — Майже в кожній місцевості находить ся на стрісі або дереві показне гніздо бузька. Сего птаха люблять селяни, та раді дуже, коли на їх обістю гніздити ся зволить. Гупала (Rohrdrommel) находять ся поодинокю над Полтвою, Яричівкою і Думним. Тетереви, котрих тут ціцьвірами звать, заховали ся лиш в двох місцях: межі Соколою а Мазярнею вавр. і в лісах Нестаницьких коло Клів. Чайки мають дивний звичай, гніздять ся по пасовисках і мочароватих лісах, а дуже нерадо на сіножатах. Коло Синькова було грузке, багнисте пасовиско вкрите купинами. Гніздили ся на нім цілі стада чайок. Тому 17 літ пасовиско попарцельовано, від тогди уживає ся яко сіножати, а від сегож часу винесли ся з відтам чайки. Мельорациї не переведено жадної, болото грузке як і перше, траву косять в серпини, тож гнізд їм косарі не псовали, но чайки покинули від тогди ті місця. Знаю кілька інших місць, де гніздять ся чайки, но суть то пасовиска або ліси. Дивна се симпатія чайок до пасовиск. — На болотах почути можна часами свист черепахи, но побачити єї не всякому трафить ся. Єсть поговірка о тім звіряти, що зловлене і держане в цебрику причиняє ся до збільшеня подою у коров, коли дає ся їм їсти або пити з того самого цебра. Ящірку стрічаєсь всюди; вужів і гадюк по полях отвертих нема зовсім, а і не у всіх лісах они виводять ся. Найбільше тих гадів єсть в Не-

1) За десять ліг тамлю всего пять случаев, що в лісах здібано молоді вовченята.

станицьких і Оплицьких лісах, суть там спеціальісти знахорі, котрі уміють „замовити“ рану, часом дадуть ще напити ся якогось зіля або приложать єго до рани і найчастійше уздоровляють укушеного „собі на славу, а людям на пожиток“.

РОЗДІЛ V.

Поділ на громади і округи судові.

Повіт камянецький поділений під взглядом адміністраційним на 92 громад. Наведу їх починаючи з полудня.

1. Русилів, 2. Острів, 3. Журатин, 4. Кудеревці, 5. Ново-сілки, 6. Ліско, 7. Убині, 8. Дідилів, 9. Хренів, 10. Банунін, 11. Неслухів, 12. Мплатин старий, 13. Мплатин новий, 14. Ріпнів, 15. Ракобути, 16. Купче, 17. Козлів, 18. Буск, 19. Гумнєска, 20. Вербляни, 21. Яблонівка, 22. Ланерівка, 23. Побужани, 24. Волиця деревлянська, 25. Соколя, 26. Грабева, 27. Адами, 28. Чаннж, 29. Гута полонична, 30. Полонична, 31. Бербеки, 32. Незнанів, 33. Будки незнанівські.

34. Якимів, 35. Соколів, 36. Вирів, 37. Желехів малий, 38. Желехів великий, 39. Нагірці малі, 40. Горпин, 41. Стрептів, 42. Деревляни, 43. Спас, 44. Тадані, 45. Дернів, 46. Сапіжанка, 47. Кривогулянка, 48. Камянка струмилова, 49. Підзамче, 50. Ланаївка, 51. Ятона, 52. Лани польські, 53. Лани німецькі, 54. Язениця руска, 55. Язениця польська, 56. Руда, 57. Обидів, 58. Сілець бенків, 59. Добротвір, 60. Стриганка;

61. Нестаничі, 62. Холоїв, 63. Мирів, 64. Дмитрів, 65. Оглядів, 66. Нивиці, 67. Майдан старий, 68. Монастирок, 69. Оплицько, 70. Мукані, 71. Немолів, 72. Середпільці, 73. Криве, 74. Радехів, 75. Ганунін, 76. Павлів, 77. Станин, 78. Витків новий, 79. Витків старий, 80. Полове, 81. Юзефів, 82. Вулька сушенська, 83. Сушно, 84. Ордів, 85. Стоянів, 86. Романівка, 87. Сабанівка, 88. Тетевчиці, 89. Ператин, 90. Синьків, 91. Куликів, 92. Волиця баридова.

Майже в кожній громаді єсть двір (обшар двірський) становлячий для себе під взглядом адміністраційним відрубну цілість. Дворів єсть 75, а громад катастральних 79.

В Буску, Камянці стр. і Радехові - єсть суди окружні, до кожного належить якесь число громад, котрі творять округ судовий. Округ судовий Бузецький обнимає полуднево-всхідні гро-

мади наведені від 1—33, — Кам'янецький західні громади від 34—60, — Радехівський громади північні від 61—92; — а що в тих трох місцевостях єсть і уряд податковий, то округи судові суть заразом округами податковими.

РОЗДІЛ VI.

Н а с е л е н ь.

А. Число населеня.

Після послідного спису з 31 грудня 1890 р. числить повіт 97.051 мешканців. Єсть се 68 часть населеня цілого краю. Двацять повітів має число населеня безвзглядного більше від сего повіта, за то населене 53 повітів не досягає тої цифри. Важнійше єсть для пізнаня місцевих відносин взглядне число населеня, с. є. кілько мешканців припадає на 1 км², бо з сего дізнати ся можем, чи і в яким степені єсть на даній області перелюдненє. Тут припадає на 1 км². 64 мешканців (на милью 3682), а з порівняня з иншими повітами краю видим, що взглядне населене повіта не займає передового місця, бо 63 повітів має густійше населене, а лиш 10 повітів не може виказати навіть такого числа мешканців на км².¹⁾

Причиною, що населене взглядне повіта в порівнянню з прочими повітами краю так мале, єсть: 1. значна часть поверхні вкрита лісами і мокляками, 2. поля і луки не єсть і з причин природних і задля плохой управи врожайні, 3. брак більших міст, фабрик і копалень, 4. 47⁰/₁₀ всеї поверхні належить до обшарів двірських.

Мешканці повіта поселили ся в 299 оселях; з того 214 єсть сел і присілків, 77 дворів, 6 місточок і два міста. О тім чи якає оселя єсть місточком чи селом, рішає тільки взгляд на се, чи відбувають ся там торги чи ні. І так Милятин новий єсть місточком а Сілець беньків селом, бо в першім відбувають ся торги, а в другім ні. Містами єсть: Кам'янка і Буск, бо числять зверх 6000 жителів. Місточками єсть: Стоянів, Радехів, Холоїв, Добротвір, Витків новий і Милятин новий, — числять они від 1500—4000 мешканців, оден Милятин нов. має 514 мешканців.

¹⁾ Найгустійше заселений пов. вадовіцький (159 мешк. на 1 км².), найріше надвірнянський 36 мешк. на 1 км².).

Б. Приріст населеня.

Р. 1869 виказала конскрипція 75.081 меш., р. 1880 було 87.553, а 1890 р. 97.051 мешк., отже взявши сей 21 літний період за підставу обчислення, одержим середній приріст річний 1.046 голов або 1.39%, се значить, що р. 1900 буде около 107.000 мешканців. Приріст в остатнім десятиліттю зменшив ся річно о 200 мешканців.

В. Поділ населеня.

І. Після народности. а) Населенє первісне. Первістним і питомим населенєм суть Русини. Суть они найчисленнійші, бо творять 60.9% або $\frac{3}{5}$ всеї людности повіта. Послїдній спис виказує 53.951 бесїдуючих по руски, межн тм єсть 1041 холмівських Жидів і 129 латинників. Відкинувши Жидів, котрі дома не уживають бесїди рускої, лишиє ся Русинів дійсно 52.910. В повіті сїм поселили ся в значнім числі инні народности, а Русинами заселений слабо, єсть бо 31 повітів в всхідній Галичині де процент народности рускої єсть більший¹⁾.

б). Населенє напливове. 1. Поляки. До р. 1340 не було на тій области крім Русинів значнійшого числа мешканців иншої народности. По тім році стали переселяти ся Поляки, майже рівночасно з ними Жиди, а Німці доперва при кінци минушого віка. Поляки творять поміж Русинами то чисто польскі кольонії пр. Адамп, Бербєки, Будки незнанівскі, Милятин новий, Ягоня, Язениця польска, Кривогулянка, Обидів, Підзамче, то суть знов перемішані з мешканцями первістними, особливо богато їх стрічаєм по місточках і оселях лісових в околици Буска. Поляки, що промешкують окремими громадами поселили ся веі що найменше 100 літ тому; задержують они свою бесїду мимо ненастанної стичности з Русинами і відзначають ся більшою підприємчивостею від Русинів. Конскрипція виказує Поляків 35.611 т. є. 36.7% всего населеня, але в числі тім містить ся

¹⁾ Повітями тими суть: Турка і Богородчани мають Русинів 88% Калуш, Городенка 84%, Косів 82, Борщів 80, Жидачів, Надвірна, Яворів 78, Старємісто, Товмач 77, Жовква, Заліщики 76, Перемишляни 74, Рогатин, Коломия, Долина 73, Ліско 72, Доброміль, Рава руска, Стрий 70, Чортків 69, Бібрка, Дрогобич 68, Городок, Збараж 67, Сокаль, Золочів 64, Станіславів 63, Гусятин, Бучач 62

13.390 Жидів¹⁾, властивих отже Поляків єсть 22.212. В више наведених селах мешкає 3.455, по місточках 6.488, поміж Русинами 12.269 Поляків.

2. Другим народом зайшлим суть Жиди в числі 14.431. Децо Жидів було на Русі ще за Володимира В., но мусіло їх бути дуже мало, коли у самих Хазарів, відки они на Русь зайшли, було Жидів не дуже показне число. Нинішні Жиди то імовірно скитальці прогнані з цісарства німецького. Поселяли ся они через 15 і 16 вік, а за сей час так розжили-сь і надоіли автохтонним мешканцям, що коли настали війни козацкі, то в договорі находить ся додаток: „... і вигнане Жидів з України“. Прикмети їх тілесні і душеві такі самі як всіх інших їх побратимів. Промешкують найрадше по місточках, бо ті суть найдодійніші до веденя їх орудок. По селах єсть звичайно кілька родин жидівських, займають ся они любимим шинкарством, поживанем дрібних квот на лихву і управою рілі. По містах і місточках загорнули всю торговлю в свої руки, бо крім 4 скленів по містах і 20 крамів по селах, всі прочі склепи суть їх власністю. В містах і місточках мешкає 10.797 або 75⁰/₀, по селах 3.634 або 25⁰/₀ Жидів. Найбільше єсть Жидів в Виткові новім бо 51⁰/₀, в Камянці і Буску 48⁰/₀, в Радехові 46⁰/₀, Холосіві 32⁰/₀, Милятині нов. 24⁰/₀, Стоянові 18⁰/₀, Добротворі 12⁰/₀; — з сел одна Кривогулянка посідає 33⁰/₀ Жидів (!), прочі села не мають їх більше як по 10⁰/₀; найбільше припадає на Майдан старий (11⁰/₀), найменше на Язеницю польску і Вирів (1⁰/₀), нема зовсім в Ланах німецьких і Неслухові. — Вехідна Галичина єсть найбільше зажидівщена з цілого австро-угорського цісарства, а пов. камянецький дає ся в тім напрямі перевисшити лиш 6 повітам а то: Тарнопіль і Скалат виказують 16⁰/₀, Коломия 17⁰/₀, Станіславів 18⁰/₀, Броди 19⁰/₀, а Дрогобич 21⁰/₀ Жидів.

3. Найновішим напливом суть Німці. Єсть їх 2.216 або 2.280⁰/₀. В північній часті осіло їх найбільше, бо 1.578, в окресности Камянки 589, на часть полудневу припадає 49.

Поселили ся незмішано в тих семох осадах: в Сапіжанці, Ганунині, Юзефові, Сабанівці, Романівці, Гайнріхсдорфі, Антонині,

¹⁾ В Холосіві записало собі 1041 Жидів бесіду руску яко товариску. Мовлячи о Русинах зменшив я число на них припадаюче о 1041; а то тому, позаяк Жиди творять до сегодня під виглядом обрядовим і народним окрему цілість.

дещо мешкає їх поуз первістних жителів в Сушні, Станині, Вульці сушенській, Камянці стр., Нестаничах, Радехові і Холоєві.

Цісар Йосиф II. вступивши на престол видав 1783 р. завіт — а мав яко цісар німецький до того право — до мешканців полуд. Німеччини, іменно до мешканців Баварії, Бадену, Віртембергу, Гессен, Ренського Палатину, щоби осідали в его новопрیدбаних краях. Кожному охочому до поселеня виплачувано зараз кошта подорожи, стравунку і під наглядом державних урядників відставлявано аж на місце призначеня підводами. Цісарські інжинери визначували на посідоствах державних або закуплених від панів кольонії, будовано коштом державним хату, стайню і стодолу для кожного кольонієсти і додавши до того 20 мор. рілі, пару коній, віз, плуг, борону, 2 корови і потрібний знаряд домашний віддавало все то правительство пришедцям на власність, за що они мали платити державі невеликий чинш. Кольонієсти осілі на державних ґрунтах не відробляли ніякої паньщини, осілі на ґрунтах домінікальних відробляли мусіли тижнево 2 дні пішо, а оден кіньми. На цісарский завіт прибуло до пов. камянецкого найбільше Німців лютеран з Баварії і Бадену¹⁾, а лиш мале число Німців католиків з Шлеска і кільканайцять родин чеських. Німці католики осіли в Станині, Сушні, Виткові, — Чехи і Німці з Чех осіли в Нестаничах. Німці католики приймають звільна народність польську, лютерани противно стремлять всіми силами до захованя своєї народности і віри. В тій цілі удержують в Сушні, Станині, Гайпріхсдорфі, Сабанівці, Романівці, Ганунівці, Мирові приватні школи, хотяй поносять при тім неімовірно високі тягари пр. на кожного господаря в Гайпріхсдорфі припадає крім податків платити на цілі громадекі, церковні і шкільні 35 зр. річно²⁾. — Осівши під так користними умовами кольонієсти завели взірцеве господарство, уживали добрих знарядів рілничих, ховали красну худобу і так впливали на поправу господарки рілної у окрестних селян руских. Вплив той замінний особливо коли порівнаєм хати, обійєстя і знарядя селян таких, де поблизько суть кольонії, з такими де їх нема пр. околиці Радехова з селами полудневої часті повіта, особливо надають ся добре до такого порівнаня з одної сторони: Станин, Сушно, Полове, Нестаничі, а з другої: Яблонівка, Побужани, Волиця деревляньска, Лянерівка і Русилів.

На закінчене подаю рух народостний. Число бесідующих по руску взмагає ся річно о . . . 62 або о + 0·10⁰/₀
 бесід. по польски збільшає ся о . . . 975 „ „ + 2·80⁰/₀
 „ „ німецьки зменшає ся о . . . 80 „ „ — 2·65⁰/₀

II. Після обряду. Крім Жидів суть всі прочі мешканці христіянами. Католиками суть Русини, Поляки і дещо Німців, —

¹⁾ Поселенці Юзефова походять з надренської Баварії, мовлять пр. neen (nein), Weezen (Weizen), meen (mein). — мешканці Мирова суть з Бадену, говорять naan (nein), Waazen (Weizen), maan (mein).

²⁾ Русини виємітровали би при таких тягарах за десяте море, а Німці дають се добровільно і мають ся при тім добре.

лютеран авсбургського віроісповідання єсть 2.454, гельвецького 23.
На поодинокі круги судові припадає:

	гр. кат.	рим. кат.	лютер.	Жидів	Разом
На окр. Бузецький	20.572	9.152	79	3.818	34.621
„ „ Камянецький	15.496	7.835	491	4.395	28.207
„ „ Радехівський	21.856	5.232	1.917	6.218	35.223
Разом . .	57.924	22.219	2.477	14.431	97.051

або в процентах 59·68⁰/₁₀₀ 22·89⁰/₁₀₀ 2·57⁰/₁₀₀ 14·86⁰/₁₀₀ —

Число гр. кат. вмагає ся річно (увзгл. період 21 літний) о . . . . . 570 душ або о 1·24⁰/₁₀₀

Число рим. кат. вмагає ся річно (увзгл. період 21 літний) о . . . . . 240 „ „ 1·33⁰/₁₀₀

Число Жидів вмагає ся річно (увзгл. період 21 літний) о . . . . . 222 „ „ 2·27⁰/₁₀₀

Число євангеликів вмагає ся річно (увзгл. період 21 літний) о . . . . . 15 „ „ 0·70⁰/₁₀₀

Г. Характеристика населеня.

Прикмети тілесні. Населене первістне єсть зросту середнього, шкіру на тілі має біляву, голову середньо видовжену, лице овально заокруглене, очи ясно бурої або синої краски, тіло ніколи не товсте, зато правильно і сильно збудоване. Лихий корм, якого вживає від маленьку, єсть причиною, що при праці не має витревалости, а сили фізичні не дорівнюють єго правильній будові тілесній.

Від прочих мешканців відріжняють ся жінки Кривого малою, видовженою головою і блідим лицем, — мешканці Полоничної присадкова тою будовою тіла і круглим лицем, — в Ябловівці єсть двох господарів о типових лицах татарских.

Стрій. В літі на буддень вбирають селяни на грубу сорочку, запняту спілкою або застіжкою, в части північній сукняний, короткий кабат, а в части полудневій такий самий кабат але полотняний або полотняну одіж довшу сягаючу колін, що зве ся гунькою. Білі, полотняні або на чорно в десені „малювані“ штани, котрі декуда „ганавицями“ звать, підперізують в поясі ремінцем або крайкою, а на долині обв'язують „кдешні“ тісно до ноги шнурочками. Солом'яний капелюх найчастійше купний доповняє строю, бо літом ходять селяни босо. — Зи-

мою задягають сукняні холошні, довгі свити, котрі також семрагами, чумерками і сукманами звуть, або білі кожухи а на них ще зверху придягають сукмани або полотняні гуньки. На голові носять круглі баранячі шапки. В околиці Буска назувають на ноги скіряні ходаки, а всюди инше досить складної форми чоботи.

Дівчата і жінки в части полудневій вбирають ся ще в одіж домашнього виробу. На грубу сорочку і таку саму спідницю або „мальованку“ (лимку) приперізують купну запаску, задягають полотняний кабат або гуньку, а голову завязують ріжноцьвітною хусткою. Тут лиш з рідка і то в сьвято, видно купні кацабайки і спідниці. В північній части придягають дівчата часто вишивані сорочки і пестрі спідниці та запаски „кацабайками“ (короткий кафтан), або відповідно до пори довгими, до стану втятими польками, кафтанами і футром підбитими бекешками. — Жінки вбирають ся подібно як дівчата, а ціла ріжниця полягає на тім, що замужні жінки мусять мати на голові білий чіпець (так „закон“ велить) і доперва поверх него вивязують хустку на ріжні способи. На жінках видати частійше семраги, кожухи і з домашнього сукна кабати.

Сукмани, які тут носять, бувають двоякого рода. Одні стародавнього походження замітні цілковитим кроєм плечий, браком збирів і коввіра, а також нескладно скроєними рукавами. Такі семраги видно в Ператині, Тетевчицях, Холові, Волиці дер., Побужанах, Яблонівці і на таку саму подобу шують гуньки в Ракобутах, Ріпневі, Стрептові. Єсть се стрій о крою найстаршій, який з давнини доховав ся, чого доказом єсть повільничий не дуже складний крій, брак всяких прикрас навіть гузиків, треба отже одіж таку конче приперізувати поясом або ремінем, і се, що кожухи шують зовсім на таку саму подобу лиш з додатком коввіра. Сукмани сего крою уступили особливо в части північній красшим „чумеркам“ котрих крій зовсім схожий на крій польських чамар. Мають они коввіри широкі викладані, запинають ся чорними тасьмами, котрі заціплюють ся о рогові подовгасті „барилки“. — У дівчат замітний єсть звичай завязувати голову старанно хусткою, так що тільки „молода“ і дружки після давньої поведінки мусять мати голови завітчані і відкриті. Роблять се мабуть длятого, що короткий мають волос на голові, отже і коси суть невеликі. — У жінок завважити можна розличні способи вивязованя хустки на голові. В Синькові, Стоянові, Волиці бар. завязують хустку так, що на середині голови видно білий чіпець; в інших селах закривають его зовсім хусткою. Найчастійше завязують хустку на голові так, що на плечи звисає два кінці (і ті звуть ся ворочком), а двома другими вивязує ся подобу турецького турбана. На ріжні оказії бувають і ріжні способи вивязованя голови пр. в Половім жінки старші завязують ся ілучи до церкви відмінно в неділі і сьвята звичайні, а зовсім инакше

в такі, коли править ся всеночне, на Волиці бар. можуть дівчати пять раз на рік (на празник, на „Йордан“, на Різдва, на Великдень і на „пущене“ перед великим постом) завязати ся так як жінки замужні.

Прикмети душевні. Селянина тутейшого характеризують ті самі свейства, якими відзначають ся всі галицькі Русини. Тихий, повільний і задумчивий, недбаючий о завтра, повтарає при кожній нагоді любиму поговорку: давно коли-сь було ліпше, і нею оправдати хоче сам перед собою і перед сьвітом свою біду, не знає судьби свого народа ані вітчизни і зовсім на се рівнодушний, байдужно глядить на зміни, що кругом него діють ся, всякі зарядження чи то правні чи адміністративні видають ся ему „паньськими вибаганками“, похонний до правованя, а Жидам, з котрими найчастійше стикає ся, довіряє безгранично. З природи має спосібности душевні хороші, але що нерозвинені а до того щоденними клопатами приголомшені, задля того видає ся часто на перший погляд ограниченим, но при блисшим і уважнійшим слідженю запримітити можна пам'ять вірну, понятіє ясне, суд бистрий, за то чувства суть несталі а воля дуже похитна.

Щиро побожний, привязує велику вагу до величавих відправ і любить їх, встримує ся навіть в сьвята римского обряда від роботи, дає ся досить легко руководити духовеньству, до котрого відносить ся з особливою поважанем. Відзначає ся непохитною вірністю і привязанем до пануючої династії, прихильний просьвітї, чого доказом сильно вмагаюча ся фреквенція в місцевостях, де єсть добра сила учительська, радо вдає ся в розмову з людьми просьвіченими, хотяй не дуже їм довіряє. Красні ті прикмети моральні затемнює дуже розширений і загальний порок, а єсть ним непошанованє чужої власности. Селянин не почувает ся винним, коли его худоба зробить шкоду, бо каже: „або я єї там посилав“ і опираючи ся на тій засаді не хоче добровільно шкоди нагородити. Так само занадто впрозумілі єсть люди на се. коли хто в лісі паньським без дозволу збирає дрова, ягоди, траву або простоїть день на роботі. — Верстви інтилігентні цурають ся хлопа, зносять ся з ним тільки в случаях конечної потреби, отже він, щоб заспокоїти вроджену потребу до зношеня ся з людьми, іде, задля браку инших місць збірних, на ярмарки і до корчми, а тут Жид, котрий осьвітою і проворністю его о много перевисшає, накидає ся ему на доралника, вірителя і спільника, будить в нїм найнишні і найгірші інстинкти як: замилованє до дармованя, крадіжки, процесованя, піятики і з часом стає божищем, у котрого шукає, собі на погибель, поради і відради і котрому розкаже все, навіть що єгомоєсть в церкві мовили. Тож не диво, що піятика ширить ся з застрашаючою скоростію, — селянин все працю, чи забаву а навіть то, що з Богом zaczynaє, кінчить килішком, топить в горілці — Давних звичаїв і поведінок придержує ся сьвято; постить так щиро, що дістає „бурачу сліпоту“, вірить в цілющу силу „вилятого“ яйця, віддирає на весні за-

мізерованій худобі шкіру на хребті і здиймає „паскудника“¹⁾, щоби ся скорше поправила, — а ніякі представлення і докази не в силі переконати його, що робить зле, слухає їх терпеливо, потакує навіть часами, а своє думає, і робить по старому.

Деякі властивости бесіди. Мешканці тутейші уживають досить поправної бесіди рускої, лиш з рідка почути можна перекручене слово польске винесене з суду і войска. Найпоправнійше мовлять селяни в Волиці бар., Синькові, Немолові, Ператині, Куликіві, Дмитрові і Незнанові. Всюди в полуд. і західній часті повіта вимовляють: петь, десеть, шесте, дедько, месо, місто правильних форм: пять, десять... В Половім, Дмитрові, Незнанові мовлять жінки: я робив, буду куповав, она молов; — подібних форм неправильних уживають і мушчини пр. тато казали, як будут мав, то дадут, — привівім вам свою дівчину, може буде ся з троха вчив. Крім сего суть декуда слова уживані в значеню незвичайнім пр. в Стриганці звуть полотнянки деґами, кажуть: хвіра, нікторий (декотрий), в Незнанові ганки = шувар, в Побужанах мастити = білити, пательня = опалка, в Синькові лепех = шувар, в Стрептові дадем = дадуть, фальчивий.

Мешканє і загорода. Давнійший спосіб будованя домів мешкальних видіти можна найчастійше в Ператині, а вже рідше в Побужанах, Волиці бар. і деревляньскій, Половім. Плян хати такої представлений на таб. 4 фіг. 1. Тепер ставлять вже хати о догіднійшим розкладі, великих вікнах, з підлогою, анґлійскою кухнею і комином понад стріху виведеним. Нарис того рода хати представляє фіг. 2.

Будинки господарскі ставлять селяни звичайно так, що замикають подвіре з трох сторін, а оподадеки в напрямі сторони отвертої стоїть хата. Одну стодолу відсувати люблять від прочих будинків, а то в цілі обезпечена єї від огню.

¹⁾ Єсть то червона плівка на внутрішній стороні верхньої повіки у рогагої худоби.

Перегляд населеня.

Ч. білжуче	Громада	Число		Насел. після бесіди			Після «бряду»				Разом
		місцевостий	домів	Рускої	Польської	Німецької	інших	гр. кат.	рим. кат.	єванг.	
1	Адами	5	136	27	1045	—	98	906	—	68	1072
2	Банунін	3	105	642	47	—	646	—	1	37	689
3	Бербекі	3	46	48	316	—	55	303	—	6	364
4	Будкі незн.	2	90	19	584	—	28	556	1	18	603
5	Буск ¹⁾	7	968	1486	4822	34	1586	2998	53	2910	6347
6	Вербляни	5	187	696	466	—	748	300	—	114	1162
7	Вирів	2	77	526	18	4	517	20	5	6	548
8	Витків нов.	2	269	585	1529	—	676	344	13	1081	2114
9	Витків ст.	4	126	610	184	15	597	130	23	59	809
10	Волиця бар.	4	104	426	201	—	530	59	—	38	627
11	Волиця дер.	3	104	542	62	—	523	54	—	27	604
12	Вулька суш.	3	73	146	116	98	142	103	100	15	360
13	Ганунін	2	25	10	18	139	2	1 ²	137	15	167
14	Горпин	2	19	633	505	75	633	509	11	60	1213
15	Грабова	7	169	754	466	—	595	562	—	63	1220
16	Гуманська	2	134	669	180	—	686	88	—	75	849
17	Гута полон.	2	99	318	351	—	317	322	—	30	669
18	Деревляни	2	141	587	133	—	593	92	—	35	720
19	Дернів	2	141	796	100	32	731	145	20	32	928
20	Дмитрів	2	341	1683	171	17	1645	107	17	102	1871
21	Добровір	10	517	2378	854	—	2347	447	5	433	3232
22	Діалів	3	235	1068	402	—	1146	261	—	63	1470
23	Желехів мал.	3	98	265	352	—	308	260	—	49	617
24	Желехів вел.	3	218	988	440	—	943	422	—	63	1428
25	Журагін	2	78	354	125	—	284	179	—	16	479
26	Камянка стр.	3	847	1777	4608	82	1775	1534	32	3142	6483
27	Козлів	4	203	916	502	—	901	456	1	60	1418
28	Криве	2	214	881	242	8	857	154	31	89	1131
29	Кривогулянка	1	24	5	169	9	8	85	29	61	183
30	Кудеревці	3	96	365	237	—	456	122	—	24	602
31	Куляків	2	96	411	89	—	473	6	—	21	500
32	Купче	2	81	392	91	—	329	120	—	34	483
33	Лани нім.	1	19	—	132	—	17	115	—	—	132
34	Лани поль.	4	108	478	18	—	467	170	—	24	661
35	Лапаївка	2	69	221	214	—	236	161	1	37	435
36	Лянерівка	3	87	179	275	—	242	180	—	32	454
37	Ліско	2	80	449	132	2	397	120	5	61	583
38	Майдан стар.	6	129	245	632	—	322	466	—	89	877
39	Манастирок	3	108	593	46	—	561	23	—	55	639
40	Милятин нов.	1	72	—	514	—	26	364	—	124	514
41	Милятин ст.	6	159	785	216	1	769	202	—	31	1002
42	Мирів	1	26	4	169	—	3	2	166	2	173
43	Мукані	2	109	372	192	—	401	100	4	58	564
44	Немолів	7	152	722	188	—	739	95	8	68	910
45	Нагірці малі	6	131	705	267	—	661	244	—	67	972

¹⁾ Перед 30 роками було в Буску населеня: гр. кат. 1640, — р. кат. 2001, — Жидів 1566. — Тепер число гр. кат. зменшило ся о 54 (?), латишників збільшило ся о 397, а Жидів о 744.

Ч. білжуче	Громада	Число		Насел. після бесіди				Після обряду				Разом
		місцевості	домів	Рускої	Польської	Німецької	інших	гр. кат.	рим. кат.	єванг.	Ізраел.	
46	Неслужів	2	99	559	59	—	—	557	61	—	—	618
47	Несганичі	10	248	943	488	50	—	948	317	43	163	1471
48	Незванів	82	130	1282	192	—	—	1233	161	1	70	1474
49	Нивиці	2	160	1066	99	—	—	1033	62	5	65	1165
50	Новосілки	2	190	1165	87	—	—	1008	172	—	72	1252
51	Обидів	3	87	—	561	—	—	42	488	—	11	551
52	Оглядів	2	229	1185	286	5	—	1228	149	9	100	1476
53	Ордів	3	89	327	85	—	—	356	101	—	55	512
54	Опліцко	2	135	693	197	—	—	684	157	—	39	890
55	Острів	5	91	518	77	—	—	517	60	—	18	595
56	Павлів	3	223	691	515	14	—	686	328	41	65	1220
57	Перагин	3	140	598	139	55	—	603	81	50	57	792
58	Побужани	2	212	1160	76	14	—	1050	117	—	83	1250
59	Підзамче	1	48	29	278	—	—	56	215	—	35	307
60	Полове	3	107	516	5	8	—	555	54	7	13	629
61	Полонична	5	187	993	112	—	—	936	69	4	96	1165
62	Радехів	1	485	1762	2222	33	9	1411	665	61	1889	4026
63	Ракобути	4	121	656	110	—	—	655	97	—	14	766
64	Ріпнів	1	211	1081	237	—	—	1072	189	—	55	1318
65	Романівка	4	16	7	32	55	—	8	25	58	3	94
66	Руда	2	194	722	463	—	—	743	406	—	35	1185
67	Русилів	1	41	217	90	—	—	219	74	—	14	307
68	Сабанівка	1	24	2	24	104	—	2	11	104	19	130
69	Савіжанка	2	56	17	9	388	—	13	14	377	12	416
70	Середпільці	4	136	639	152	—	—	648	110	4	29	791
71	Синьків	1	91	406	201	9	—	461	114	9	32	616
72	Сілець беньк.	11	354	1368	928	—	—	1390	811	1	95	2297
73	Соколів	2	76	543	—	—	—	526	4	—	13	543
74	Соколя	4	160	790	369	—	—	817	307	—	26	1159
75	Спає	5	123	515	119	—	—	428	179	—	17	634
76	Ставни	4	132	274	167	305	—	274	132	305	35	746
77	Стрептів	2	197	995	207	—	—	995	166	—	41	1202
78	Стоянів	3	473	1728	1162	22	—	1733	585	54	540	2912
79	Стриганка	3	115	553	168	—	—	561	142	—	18	721
80	Сушно	5	328	1148	508	186	—	1158	368	222	94	1842
81	Тадані	4	137	557	350	—	—	589	269	—	49	907
82	Тетевчиці	2	156	703	146	10	—	685	115	15	44	859
83	Убині	2	126	727	57	—	—	727	30	—	27	784
84	Холоїв	9	610	3377	481	92	—	2338	230	104	1278	3550
85	Хренів	2	104	531	118	—	—	546	69	—	34	649
86	Чаниж	4	143	757	236	—	—	756	153	12	72	993
87	Юзефів	1	53	4	3	353	—	6	26	316	12	260
88	Яблонівка	2	108	702	65	—	—	647	96	1	23	767
89	Якимів	2	74	409	7	—	—	398	6	—	12	416
90	Яговя	1	20	—	139	—	—	10	110	—	19	139
91	Язениця пол.	3	103	—	649	—	—	87	556	—	6	647
92	Язениця руск.	3	97	389	—	—	—	421	244	—	23	688
З того припадає на округ судовий:												
Буск	106	5159	20.847	12.718	49	2	20.572	9.152	79	3.818	33.621	
Камянку	86	4293	15.375	12.218	590	—	15.496	7.835	481	4.395	28.208	
Радехів	107	5607	22.729	10.666	1578	9	21.856	5.232	1917	6.218	35.223	
Разом	299	15.059	58.951	35.602	2217	11	57.924	22.219	2477	14.431	97.051	

РОЗДІЛ VII.

Плоди.

I. Плоди мінеральні.

1. Вапно випалювати можна з крейди, котрої часть північна має подостатком. Однак вапно се непридатне на білене задля примішки землі і недокису желіза, можна его однак уживати до накидування цегол при мурованю. Вапно до білення спроваджує ся з околиць Львова.

2. Глина гончарська находит ся в кільканадцяти місцях, з неї виробляють гончарі звичайну, неполивану посуду глиняну. Посуда з неї зроблена єсть нетревала (по части винні тому і гончарі), а по випаленю стає ясно рудою або темно сірою. Гончарі суть в Камяниці, Майдані і оден в Радехові, но глина гончарська подибує ся ще і в інших місцях, хотяй єї не використовують. За Яблонівкою заложив Казімир ір. Бадені пец до випалюваня смочків дренарских.

2. Торф находит ся майже на всіх мокравинах і сіножатах части середущої і північної. Верства его буває різної грубости, перемішана звичайно з піском а часами глиною, но задля браку розслідів не можна означити ані простору ним вкритого, ані грубости верстви. О використаню сего дару природи в цілях господарских нікому і не снить ся, а так дуже придав би ся він на підетілку для худоби, бо навозу продукують селяни до тепер за мало.

II. Плоди рослинні.

Повіт камянецький займає простір 152.131.97 га. (264.364 м. 290 с.). На ріки потоки, стави, дороги і підбудівлі випадає 3.439 га. (5.975 м.) отже на просторонь родючу лишає ся 148.692 га. (258.388 м.) або 97.7⁰/₀ цілої поверхні.

а) Поля займають 64.148 га. або 42.2⁰/₀, а найбільше їх єсть в північній і полудневій части повіта. Коло Буска, творить верню почву на полях черноземля глибока і плодovита і та єсть найврожайнійшою; — на полудневім вивисшеню верхня почва складає ся з глинки званої „лесс“; — на крейдовім вивисшеню північнім єсть плиткий громш і то тим плитший чим више взносить ся поверхня; — прочі поля суть всі пісковаті.

Так винявши поля коло Буска і Желехова, суть всі інші лиш мірно плодovitі.

До селян належить 67·2⁰/₁₀₀ всієї рілі або 43.103 га (74.956 м). Управляють її селяни ще після стародавніх звичаїв і від них відступають лиш нерадо і нечисленно. Що третій рік поле паринує, бо плитко оране і слабо гноєне, не родило-б довше, отже майже третя часть піль селяньских лежить все облогом. Управа рілі селяньскої єсть з винятком кількох сел, поблизько німецьких кольоній положених, недбала. Екстерпатор, валець (коток), ліпшої конетрукції плуг, млинок до збіжа, віз на желізних осях, то річі в значім числі сел або незнані або рідкі. Утрудняє управу також значне число невеличких парцель порозкидуваних по всіх сторонах. Вправді до заведеня господарства шестипольового треба би трохи більше навозу, як єсть тепер, але сей можна би випродуковати, коли-б буда добра воля. Селяни тримають 14.164 коний, 30.705 рогатої худоби, 14.675 овець і 21.645 свиний, а коли заміним вівці і свині на еквівалент товару рогатого (в відн. 1 : 10 : 4), то одержим, 51.747 штук, отже на га. припадає троха більше як одна (1·2) штука товару, а єсть се троха за мало. Вправді на обшарах двірских припадає на га. лиш пів штуки великої худоби, отже в двоє менше, однак сї при рациональнійшій обходженю ся з обірником і при стараннійшій управі дістають ліпші збори як селяни, котрі посідаючи більше худоби повинні мати і ліпше справлені і згноєні поля.

Мимо недбалого справленя і так частого паринованя рілі виживляє селян і ще збуває дещо, хотяй дуже а дуже мало, на продаж. На одно сельске газдівство припадає пересічно 5 м. (3 га.) поля ¹⁾ і з него прокормлює ся родина; но при інтензивнійшій господарці і при паринованю поля що шестий рік, зможе і з морі виживити селяньску родину, оден морі лишить ся на паринину, а ще на однім можна буде сїяти пашнисті рослини для худоби ²⁾.

Докладне обчислене продукції рільної єсть трудне, однак опираючи ся на датах урядових і власнім спостереженю пред-

¹⁾ Господарств сельских єсть 14.000 а рілі 43.000 га.

²⁾ В Англії і Фрації практикує ся так зовиме high-farming с. є. господарство форсовне. Обіймає оно: а) осушене піль і сіножатий при помочи рурок дренарских, коштує се 120 зр. на га., — (дальше стр. 36.)

ставляю її понизше в цифрах, хотяй тут, застерігаю ся, може бути бесіда лиш о приближеній продукції річній.

№	П л о д и	З а с і в а ю т ь		Засівають загалом морі,	Продукт з мор. в сот. метр.	Загальна продук. в сот. м.	Спотребує ся		Лишає ся до вивозу сот. м.	Вартість до вивозу пруд. в ар.		
		селяни	двори				на засів	на інші потреби.				
				%	мор.	%			мор.			
1	Пшениця	8	5.996	15	5.478	11.474	8	92.792	11.474	48.000 ¹⁾	33.000	180.000
2	Жито	20	14.991	18	6.573	21.564	8	172.512	21.564	130.000	21.000	80.000
3	Ячмінь	10	7.496	10	3.652	11.148	8	89.184	11.148	65.000 ²⁾	22.000	80.000
4	Овес	10	7.496	18	6.573	14.069	4	56.276	21.000	35.200	—	—
5	Горох, гречка, просо	6	4.497	4	1.461	5.958	7	41.706	5.958	25.000	10.000	60.000
6	Картофлі	18	13.492	11	4.017	17.509	35	612.825	175.090	437.800 ³⁾	—	—
7	Конюшина	1	750	5	1.826	2.576	зел. паша	—	—	—	—	—
8	Паринина	27	20.237	19	6.938	27.175	—	—	—	—	—	—
	Разом . .	100	74.955	100	36.518	111.473	—	977.740	239.303	718.000 ⁴⁾	86.000	400.000

б) Сіножати займають простір 33.758 га. (58.661 м.) с. с. 22·2⁰/₁₀ поверхні. Найменше сіножатиї єсть в подд. західній стороні повіта, найбільше в середущій. Луки при руслі Буга єсть найврожайнійші^{б)}, видають траву буйну, солодку, а косять ся їх два рази. Добрими єсть також сіножати над Думним всі прочі бувають раз кошені і родять сіно кисле. Єсть вправді в кожній місцевости невеликі пастівники або беріжки кошені два рази і видаючі сіно солодке, но поверхня їх дуже мала, творять они ледви дваїцятю часть всіх сіножатиї. Принявши простір лук два рази кошених на 18.000 м., а видатність з морга 7 сотн. метр. буде 126.000 сот. сіна; — луки однокосні займають 40.000 м., видатність з морга 4 сот., то родять 160.000 сот.; — отже річна продукція сіна виносить річно 286.000 сот. і представляє вартість 439.000 зр., наколи сотнар числити мєм по 1·5 зр.

б) уживанє машин пр. січкарень молотїлїв, жнивярок, льокомобїль, — в) уживанє навозів штучних з цілого сьвіта як: костїй, крови, відпадків фабричних, звїринних і ростинних, гіпсу, вапна, — г) систем стабуляції худоби с. с. кормленя худоби в клітках а не на пасовисках через що одержує ся більше мяса і навозу, — г) штучні сіножати справлювані 12 раз до року навозом плицним, котрий спроваджує ся з під кліток до збірника, а відєн при помочи підземних каналів і получених з ними кишок гутаперхових (коштує 50—120 зр. на га., але райграс збирає ся 8 раз до року), — е) понеханє в значній части управи збіжа. — І у нас поплатїйше задля низьких цїн збіжа, місто продукувати на продаж збіже, засївати ті поля конюшиною, випасати нею худобу і так продавати худобу замість збіжа. При тім способі господарованя і хосен буде більший і навозу подостатком, а се вельми важна справа, бо доказаною єсть річю, що продукуванє збіжа і невпинне вивожене єго за границю єсть початком упадку краєвого рїльництва.

1) Почавши від сеї рубрики беру цифри заокруглені.

2) Броварі спотребують 15.000 сотн., для людїй лишає ся 50.000 ячменю.

3) З сотнара буде 10 лїт. горїлки, отже щоби випродкувати 2 міліони лїт. треба 200.000 сот. картофель; з суми 437.735 сот. лишає ся на поживу для людїй 237.735 сот. або на одну особу 2·4 сот., а се зо всім не богато, коли погадаєм кілько то картофель зїдять звїрята до машинї, особливо свинї.

4) З тої суми припадає на поживу для людїй 253.000 сот. збіжа і 237.735 сот. картофель, а на 2·5 сот. збіжа і 2·45 сот. картофель.

5) Клясифікація урядова призначила їх до кляси першої (найліпшої), пастівники і беріжки двокосні придїлено до кляси другої, третої або четвертої.

Сіножати лишені суть всякої управи, так що навіть купиняк не хоче ся нікому розметати; о вигромадженю моху, гноєню, відпровадженю води або о підсіваню травою дійшою і видатнійшою і бесіди вже нема, а без тих заходів не поліпшить ся ніколи збір сіна. Правда що не пропускаюча води спідня почва причиняє ся до їх забагнення, по все таки при запобігливости, праці і невеликім накладі можна-б збір сіна в двоє приблїшити.

в) Городи займають всего 1·2⁰/₀ поверхні, отже дуже малу просторонь. З ярини садять по городах найбільше капусти, а де земля відповідна цибулю, часник, бураки, мак, динї, моркву і петрушку. Садів єсть дуже мало (всього около 0·2⁰/₀) а причипою занедбаня садів єсть в части недбальство, а в части загальне нешанованє чужої власности, — неоден каже: „нащо маю садити деревину, таж мені овоч ще несьпілий з гадузями обнесуть“¹⁾.

г) Пасовиск єсть 5·2⁰/₀ або 13.858 м. а всі они приділені до класе найвисших с. є. суть дуже лихї; звичайно суть то торфисті мокравини. Лиш мала часть пасовиск належить до обшарів двірєких, проча значно більша часть єсть вспільною власностию громадян.

г) Ліси. Повіт камянецький належить до найбільше вкритих лісом повітів Галичини, бо лишь девять повітів мають більший обшар ліса, а тими суть: Долина, Надвірна, Косів, Ліско, Стрий, Броди, Живец, Турка і Дрогобич. Давнійше коли-сь вкривав ліс всю поверхню суху, були отже тут тільки ліси і мочари. І тепер вкриває ще ліс значну часть, бо 26·9⁰/₀ (40.880 га. або 71.053 м.) поверхні, особливо замітною єсть лісста смуга простираюча ся в напрямі полуд. вєхіднім, а границі єї з полудня повести можна через Камянку, Желехів, Волицю деревл., Яблонівку, Вербляни і Гумниска, — північну через Павлів, Нестаничі, Холоїв, Дмитрів, Оглядів і Опліцко. На тій просторони виступає ліс в збитій масі, а поля громад Соколї, Полоничної, Незанова, Грабової, Адамів видають ся малими прогалинами. На полудне від Желехова і Милатина ростуть самі листні ліси, бо земля тут глиняста; всюди инше подібують ся ліси мішані с. є. листні і шпилькові, хотяй

¹⁾ В повіті єсть також 30 хмелярень, суть они власностию обшарів двірєких, а вартість продукції річної можна в приближеню прийняти на 50—80.000 зр.

последні значно переважають. На одного мешканця припадає $\frac{3}{4}$ морга ліса. Річний приріст на моргови єсть 2 м^3 (на га. $3\cdot4\text{ м}^3$), отже на 71.053 мор. річний приріст рівнає ся 193.888 м^3 і представляє вартість 200.000 зр. а поділивши се, випаде на морі 30 кр. приходу брутто. Після рода дерев єсть ліса:

лисного . . .	22.737 мор.	13.084 га.	. . .	$32\frac{0}{100}$
шпилькового . . .	46.895 "	26.986 "	. . .	$66\frac{0}{100}$
низькопцевого . . .	1.421 "	818 "	. . .	$2\frac{0}{100}$
разом . . .	71.053 мор.	30.888 га.	. . .	$100\frac{0}{100}$

Найліпше тут росте а при тім дуже добре має дерево сосна. Стріла єї доходить декуда до 25 м., пень має простий, слій густий і рівномірно уложений, а дровина буває червонявої краски. Дерево по часті спотребовує ся на місци а по часті вивозить ся, особливо богато іде соснових дощок з Камянки до Львова. Соснові ліси бувають найчастійше чисті, не росте між ними жадна инша дровина, а лиш там де ґрунт підмоклий виступають в суміш також дерева листні. Найбільше чистих соснових лісів находить ся в часті середущій, а виступають они то більшими то меншими заступами поміж лісом листним або мішаним. З соснових скалок виробляють на Мазярни вав. терпентину.

Чисті дуброви видів я тільки коло Київ і межі Соколею а Грабовою, в інших місцях ростуть дуби поміж иншою деревиною, а що дуб поволи росте і трудно єго доховати ся поміж иншою деревиною, то став ся він в порівнаню з иншим деревом дуже дорогим. Купці і майстри¹⁾ хвалять якість тутейшої дубини і кажуть, що тільки хорвацкі і славонські дуби перевишають наш материал ліпшою якістю дровини, а на стерна корабельні се найліпший материал, в котрий дуже радо заосмотрує ся Англія, бо дубина інших країв має дуже скоро нищити ся в морській воді. Кору дубову закуповують гарбарі з сусідних повітів. З лісів камянецкого повіта не сплавляє ся тепер майже нічого до Іданьска, спотребовує дерево: фабрика паркетів, же-лізницї на пороги і троха іде до Прус на клецки.

Вільшина росте по мокровинах, а що дерево єсть добре на топливо і на декотрі виробі, тому заступає она в многих разях дубину.

¹⁾ Управитель фабрики паркетів в Камянци.

Грабина любить ґрунт глинястий і для того в полуд. західній частині суть ліси майже чисто грабові, в інших сторонах подибує ся граба також, но не в збитій масі. Для селян пригожа грабина на всякі знаряди, но поза границі повіта вивозять грабину і вільшину тільки в стосах яко цінний матеріал на топливо.

Від Лінебургського степу (Lüneburger Heide на полд. від вливу Лаби) через Пруси, північну Галичину аж до Чорного моря тягне ся смуга 3—8 миль за широка, на котрій ростуть дуже хорошо берези. Смуга та переходить як раз серединою повіта камянецкого і тому то по лісах єсть досить хорошої березини. Найбільше бачив я її коло Гумник, хочай і де инше не брак сеї деревини. Дає она добрий матеріал, особливо для стельмаха пригожий.

Дуже добре росте осичина, котра засіває ся сама по зрубках і треба її часто вирубовати, щоби не глушила деревини поплатнійшої. На топливо она плоха, а на матеріал також не пошуквана. Уживає ся її найчастійше на ворини (жерде) і на дилі до будинків господарських.

Берест і ясень се досить рідко подибувані дерева. Найбільше берестяни видів я межі Побужанами а Грабовою, ясені ростуть часто при хатах. Найрідшим деревом єсть клен. Оба перші роди дерев дають матеріал на хороший снаряд домашний.

На сіножатах ростуть всякого рода верболози. Декоتری з них пускають памолоди довгі і стрункі, з них виплітають півкошки (полукішки) на вози і кошики до домашнього ужитку. Р. 1889 заложив Каз. гр. Бадені невелику плянтацію лози кошкарської на Адамах. Управляють там слідуючі гатунки: *Salix viminalis*. *S. purpurea*. *S. amygdalina*, *S. rubra*.

До скарбу бузецького, камянецкого і радехівського належить разом 60% всего ліса, а їх властители дбають про них і утримують в взірцевім ладі. Добре утримувані суть також ліси козлівські, — о прочих лісах не можна би сего сказати. Ліси згаданих чотирох скарбів поділені на секції мають повизначу-

1) Домородна та наша лозина не дасть ся завстидати під взглядом тревалости і гнучкості гатункам штучно плеканим, а можна се видіти на виробках з лозини лущеної або і з корою. Кошики при збираню картоплів уживані бувають часго нетревалі, позаяк роблять їх з лозини стиганої в липни або серпни, коли ще пруте не добре здеревіло.

Обшар громад катраляних¹⁾.

№	Громада катра.	Поля	Сінож.	Городи	Пасов.	Ліси	Озера, стави і мочари	Неужит.	Разом		Чистий дохід
									мор.	саж.	
М о р і в											
зр. кр.											
1	Адами	647	617	14	76	1808	—	75	3240	595	2966
2	Банунін	1051	200	29	4	80	—	25	1393	80	5453
3	Бербекі	461	333	33	61	990	28	48	1958	65	2023
4	Будки незн.	505	470	25	115	1539	—	47	2704	690	2076
5	Буск	4659	513	249	167	3	—	283	5877	450	24273
6	Вербяни	1236	1772	71	335	939	—	152	4508	923	6262
7	Вирів	933	162	17	12	—	1	36	1163	1490	4810
8	Витків нов.	519	555	56	35	1504	—	48	2719	930	2422
9	Витків стар.	1009	471	41	238	—	19	43	1823	1515	3801
10	Волиця бар.	912	596	20	79	357	—	35	2001	770	2441
11	Волиця дер.	682	373	5	70	1257	6	80	2455	1580	2855
12	Вулька сущ.	920	37	5	1	—	—	17	983	235	1493
13	Грабова	785	1086	30	94	2455	—	58	4508	1441	4769
14	Горпин	1395	618	54	21	434	4	41	2571	717	8121
15	Гумніска	642	1863	29	532	1553	—	72	4693	1340	8568
16	Гута полон.	280	568	13	74	1132	49	18	2136	1238	1105
17	Деревляни	1252	266	11	91	183	8	56	1870	237	3558
18	Дернів	1999	535	56	100	458	—	64	3214	1596	7728
19	Дмигріє	2552	1423	54	170	932	—	73	5207	809	10556
20	Добротвір	2172	2187	78	530	1622	64	198	6853	874	11960

1) При поодиноких культурах сажні опускаю.

21	Дідилів	2400	555	46	123	103	—	70	3390	820	12499 87
22	Желехів мал.	807	226	29	25	442	9	45	1586	615	4417 40
23	Желехів вел.	1494	465	71	25	501	18	60	2637	1525	8621 66
24	Журагин	654	98	20	25	321	—	42	1163	526	3996 33
25	Кам'янка стр.	2793	181	107	333	10	—	235	3662	80	9731 40
26	Козлів	1573	285	76	113	1012	—	72	3133	00	8885 98
27	Криве	2092	231	27	214	586	—	56	3209	410	5544 88
28	Кудеревці	707	168	23	53	124	43	36	1159	535	2589 67
29	Куликів	1130	475	36	81	378	—	33	2136	1390	2051 93
30	Купче	827	193	17	133	368	2	57	1600	705	5227 08
31	Лянерівка	532	6	3	14	—	—	31	590	359	708 76
32	Ліско	910	141	52	8	80	—	31	1223	1550	4744 08
33	Лодина нова	461	333	17	54	255	—	23	1145	650	1748 33
34	Мазарія вавр.	135	259	1	7	1875	269	35	2584	1111	1096 17
35	Мирів	377	7	2	—	—	—	13	401	190	1073 24
36	Милатин нов. істар.	1334	252	75	58	238	—	61	2020	1010	7470 58
37	Мукані	547	712	29	283	—	—	22	1596	440	2093 38
38	Нагірці малі	731	114	18	3	210	4	29	1112	556	3265 73
39	Немолів	2131	1000	66	24	1254	—	67	4545	1550	5097 25
40	Неслухів	981	123	41	23	77	—	25	1273	640	4844 57
41	Нестаничі	1495	1933	60	276	3163	—	76	7007	192	9578 12
42	Незнанів	898	2627	25	229	4734	107	159	8781	1333	6841 15
43	Нивиці	2006	1972	78	314	5201	—	165	9738	1305	10027 56
44	Новосілки	1409	622	58	16	569	—	71	2748	1150	8234 58
45	Обидів ¹⁾	1620	1332	32	453	583	—	154	4176	466	9230 87
46	Оглядів ²⁾	2587	1236	87	813	1886	156	120	6889	1185	10333 95
47	Орлів	995	208	10	86	15	4	17	1337	810	4489 94
48	Опліско	984	1146	24	222	855	—	45	3279	1469	5080 97

¹⁾ Обидів містять: Обидів, Лани, Лапайку і Яголю. — ²⁾ Оглядів в Манастарком і Майданом новим; —

№	Громада катас.	Поля	Сінож.	Городи	Пасов.	Ліси	Овера, стави і мочари	Неужит.	Разом		Чистий дохід
									мор.	сак.	
м о р і в зр. кр.											
49	Острів	1160	321	36	86	341	—	62	2008	864	603181
50	Павлів	2480	594	46	203	1119	7	73	4526	23	776039
51	Ператин	2109	839	43	423	671	—	56	4144	1045	502200
52	Побужани	1388	624	63	259	1345	9	65	3756	1410	872426
53	Полове	1573	118	36	159	36	4	47	1976	832	412700
54	Полонична	1170	1877	57	387	2294	—	39	5826	667	426327
55	Радохів	4062	224	110	647	854	—	141	6039	880	887640
56	Ракобути	751	163	21	26	—	—	44	1007	835	247464
57	Рішів	1930	261	72	18	466	—	59	2808	1220	1034718
58	Руда	727	806	37	228	1237	8	142	3188	1015	506058
59	Середпідці	1366	548	26	287	237	—	43	2510	650	414549
60	Синьків	1173	736	27	415	213	—	45	2612	785	279586
61	Сідельць беньк.	2241	2127	68	243	2188	—	238	7107	1550	1213701
62	Соколів	591	110	16	38	—	—	17	774	1405	357070
63	Соколя	876	1424	28	207	4176	143	274	7131	1564	607953
64	Слас	809	473	5	142	826	1	82	2340	1290	296743
65	Станин	2647	336	27	255	319	—	64	3650	943	720217
66	Стрептів	1275	537	34	8	702	—	30	2590	1385	564235
67	Стоянів	5381	1761	86	21	2084	5	126	9468	1185	1733624
68	Стриганка	336	807	27	100	2323	8	164	3769	900	286691
69	Сушно	5318	255	51	632	300	12	88	6659	875	1393391
70	Талані	1092	738	27	42	1428	11	103	3444	15	448938
71	Тетевичі	2274	1251	7	117	167	1	44	3864	1530	502612

72	Убині	1027	1104	43	67	125	—	34	2402	999	8262 81
73	Холоїв	2857	2161	117	589	1409	37	154	7326	1036	12950 52
74	Хренів	1029	349	22	107	114	—	31	1655	562	4654 72
75	Чаниж	1254	2394	29	157	2059	15	62	5972	236	6017 79
76	Юзефів	749	—	16	3	108	—	16	895	900	1550 39
77	Яблонівка	1149	1207	14	550	1275	96	55	4349	1347	6552 06
78	Якимів	584	118	14	4	4	—	17	743	330	3228 39
79	Язениця п. і р.	1281	688	31	801	913	—	82	4798	1348	4428 48
	Разом . .	111.473 м	58.661 м	3.340	13.858	71.053	427 ¹⁾	5.548	264.364	290	491.073 27
		1326 с	1493 с	652 с	1532 с	101 с	1529 с	57 с			
	с. в. гектарів	64.148 ₁₁	33.758 _{5,6}	1.922 _{2,5}	7.975 ₂₇	40.888 _{1,6}	246 _{3,5}	3.192 _{7,7}	152.131 _{3,7}		
	або в процентах	42.2	22.2	1.2	5.2	26.9	0.2	2.1	100%		
	З того припадає:										
	На окр. } моргів	35.037	22.862	1.338	4.208	33.558	773	2.288	100.067	125	
	Бузецький } в проц.	35.02	22.85	1.34	4.21	33.53	0.77	2.28	100%		
	Округ } моргів	24.602	12.831	758	3.264	14.329	141	1.826	57.753	44	
	Камінец. } в проц.	42.66	22.08	1.31	5.67	24.86	0.23	3.19	100%		
	Ор. } моргів	52.251	20.839	1.200	6.602	23.660	248	1.741	106.544	121	
	Радехів. } в проц.	49.05	19.56	1.12	6.19	22.21	0.24	1.63	100%		

1) Поверхня озер і ставів разом з повер. нежитків сеї таблиці єсть рівна поверхни тих самих родів землі з обох слідующих таблиць, — хотья в поодиноких тих колодьянах суми (не з морей вни) не годять ся. —

Власність обшарів двірських.

№	Місцевість	М о р і в							Разом		Податок	
		Поля	Сіножат.	Городи	Пасовис.	Ліси	Стави	Нежиті.	м.	с.	гр.	кр.
1	Адами	311	110	1	30	1746	—	2	2202	1361	289	84
2	Бануцін	314	80	8	—	23	—	—	428	488	373	—
3	Бербеки	354	206	29	31	976	37	35	1670	793	351	73
4	Будки незн.	156	148	13	36	1502	—	20	1878	1262	248	53
5	Буск	452	171	69	10	—	—	8	712	472	991	72
6	Вербляни	456	530	15	68	895	—	4	1970	384	435	23
7	Вирів	406	41	7	1	—	2	11	471	90	400	—
8	Витків нов.	163	137	13	1	1411	—	10	1739	1102	184	88
9	Витків ст.	377	173	5	63	—	19	11	651	688	296	52
10	Волиця бар.	333	140	9	88	509	—	6	1088	681	252	48
11	Волиця дер.	357	59	1	9	1188	6	1	1624	257	303	97
12	Вулька суш.	153	41	—	1	—	—	—	199	728	97	92
13	Грабова	—	616	7	—	2389	—	38	3050	—	408	58
14	Горпин	369	114	5	1	333	—	3	829	454	694	67
15	Гумиска	37	466	2	1	1281	—	—	1788	1581	370	07
16	Гута полон.	1	—	—	5	787	243	311	1350	207	120	50
17	Деревляни	526	79	3	42	145	8	5	812	562	305	71
18	Дернів	419	128	6	—	412	—	4	971	810	358	75
19	Дмитрів	1312	485	5	20	670	—	5	2501	1241	1033	08
20	Добротвір	32	85	1	445	2058	2	1	2627	956	445	84

21	Дідлів	800	154	8	88	258	2	4	1317	956	986	96
22	Желехів мал.	479	102	7	38	422	7	7	1067	228	641	96
23	Желехів вел.	456	123	17	19	486	18	10	1132	600	480	02
24	Журагин	317	50	14	1	303	—	3	681	956	428	86
25	Каянка стр.	500	59	25	4	10	—	4	604	473	476	56
26	Козлів	507	170	22	63	971	—	38	1773	593	842	11
27	Криве	601	6	18	15	386	—	8	1036	789	293	07
28	Кудеревці	302	34	5	1	100	41	2	487	1397	156	38
29	Куликів	434	24	—	—	331	—	—	791	818	83	40
30	Кучче	439	147	2	85	368	2	18	1064	916	688	75
31	Лянерівка	230	—	1	2	—	—	1	235	1136	55	05
32	Ліско	518	60	19	2	80	—	7	689	183	618	96
33	Міятин н. і с.	489	171	34	2	204	—	8	917	790	669	83
34	Мукачі	180	228	8	—	—	—	2	418	490	136	22
35	Немолів	1437	103	14	—	—	—	8	2729	790	557	94
36	Нагірці малі	430	82	10	—	1165	—	3	748	1407	290	34
37	Неслухів	488	64	10	62	159	—	6	615	358	610	—
38	Нестаничі	205	222	4	19	26	19	12	955	1291	681	74
39	Незнанів	259	1020	3	26	463	107	103	6155	104	677	69
40	Новосілки	352	144	3	2	418	—	6	927	1073	563	65
41	Нивиці	1050	676	48	18	3178	2	19	4991	1254	989	10
42	Обдів	22	190	—	6	802	3	1	10.7	49	260	74
43	Оглядів	1104	320	36	101	1405	78	10	3069	1052	1353	76
44	Орлів	347	87	5	9	11	4	1	466	665	370	17
45	Оплицко	446	264	1	55	572	—	5	1346	1207	382	33
46	Острів з Русил.	654	72	14	31	230	—	6	1009	1454	708	38
47	Павлів	1301	157	30	70	779	7	13	2359	1523	629	18

№	Місцевість	Поля		Сіножат.		Городи		Пасовис.		Лиси		Стави і мочари		Неукит.	Разом		Податок і рун.	
		М	Р	М	Р	М	Р	М	Р	М	Р	М	Р		М	Р	зр.	кр.
48	Чератин	821	408	15	5	652	—	4	1908	1475	384	83						
49	Побужани	372	226	18	77	1345	—	2	2052	1480	673	08						
50	Полове	548	81	19	5	10	5	7	677	1292	243	17						
51	Полонична	481	222	14	8	2275	—	13	3017	240	370	60						
52	Радехів	1068	86	37	315	824	7	49	2388	970	638	07						
53	Ракобути	7	1	—	—	—	—	—	8	1201	9	99						
54	Рішнів	718	64	9	23	672	—	5	1494	98	933	90						
55	Руда	10	21	—	246	1206	—	1	1486	419	290	41						
56	Середилці	541	255	13	53	234	5	6	1111	261	368	37						
57	Синьків	673	216	16	140	184	—	17	1248	1429	275	37						
58	Сілець бень.	344	550	8	280	2728	8	4	3925	639	710	18						
59	Соколів	107	8	2	—	—	—	1	118	1378	119	72						
60	Соколя	403	722	2	42	4114	—	208	5640	1037	753	02						
61	Спас	477	163	1	65	711	46	6	1473	770	425	99						
62	Станин з Ган.	738	121	16	13	241	—	9	1141	194	327	90						
63	Стретів	370	71	5	12	828	—	3	1291	1259	412	84						
64	Стоянів	1873	202	20	33	1850	—	19	4000	285	1094	59						
65	Стриганка	20	141	14	5	2300	1	94	2578	2	327	41						
66	Сушно	1201	146	12	22	1029	6	9	2428	90	1268	29						
67	Тадані	612	240	7	13	1432	12	7	2327	40	871	33						

68	Тетевичі	818	296	3	—	132	1	4	1256	929	428	84
69	Убниї	295	551	6	—	84	—	3	941	1162	716	90
70	Холоїв	739	409	24	114	1305	38	5	2636	171	577	28
71	Хренів	198	51	—	—	31	—	2	283	641	230	10
72	Чаниж	670	1264	14	1	2006	15	8	3982	224	642	96
73	Юзефів	68	—	9	3	198	—	—	190	978	24	69
74	Яблонівка	475	210	—	320	1215	96	9	2327	1274	611	73
75	Якимів	139	37	1	—	4	—	1	184	408	157	13
76	Язениця п. і р.	518	240	1	66	1271	—	30	2130	478	412	91
	Разом	36.320 м. с. 1321	15.572 м. с. 1332	865 с. 327	3.474 169	62.933 452	1.025 1476	1.349 806	121.441	1493	37.797	77
	Лодина і Мааяр. вав. разом . . .	296	296	3	27	2.000	134	28	2.784	—	—	—
	Разом	36.516 м. с. 1321	15.868 1332	868 537	3.501 169	64.933 452	1.159 1476	1.377 806	124.225	1.493	—	—
	або в процен.	29.4	12.8	0.7	2.8	52.3	0.9	1.1	100.0	—	—	—

В л а с н і с т ь с е с л я н.

Ч. ьжїюь	Місцевість	Полг	Сїнок.	Породи		Пасов.	Лїси	Стави і мочари	Неужит.	Разом		Податок грунтовий		На 1 особу прива морі.
				м	р					мор.	саж.	ар.	кр.	
1	Адами	336	507	13	46	62	73	—	73	1037	834	389	75	1.1
2	Банунін	733	120	27	4	56	24	—	24	964	1192	788	58	1.6
3	Бербеки	107	127	4	30	14	14	—	14	287	872	108	56	0.8
4	Будки неан.	349	322	12	79	37	26	—	26	825	1028	224	62	1.4
5	Буск	4207	342	183	157	3	272	—	272	5164	1578	4414	22	0.8
6	Вербляни	780	1242	56	267	44	148	—	148	2538	539	1011	62	2.3
7	Варів	527	121	10	11	—	23	—	23	692	1400	743	40	1.4
8	Витків нов.	356	418	43	33	92	37	—	37	979	1428	353	18	0.5
9	Витків стар.	632	298	35	175	—	31	—	31	1172	827	532	97	1.4
10	Волиця бар.	579	216	11	52	13	28	1	28	913	89	292	95	1.5
11	Волиця дер.	305	314	4	60	69	73	5	73	831	1323	353	74	1.3
12	Вулька суш.	766	—	5	—	—	16	—	16	783	1107	181	70	2.1
13	Грабова	785	470	23	94	64	20	—	20	1458	1441	636	85	1.2
14	Горпин	1026	504	48	20	100	39	3	39	1742	263	1156	16	1.4
15	Гумніска	605	1397	27	530	272	72	—	72	2904	1359	1374	28	3.6
16	Гута полон.	279	383	13	64	30	17	—	17	786	1031	130	14	1.2
17	Дерезляни	726	186	8	49	38	49	—	49	1057	1275	504	63	1.5
18	Дернів	1580	407	49	100	46	60	—	60	2243	786	1477	97	1.7
19	Дмитрів	1240	948	49	149	251	67	—	67	2705	1168	1317	93	1.6

20	Добротвір	2140	1235	77	522	91	62	95	4225	1518	2277	96	1.4
21	Дідлів	1600	400	37	35	—	—	—	2072	1464	1735	27	1.4
22	Желехів мал.	328	107	22	12	20	1	28	519	387	663	85	0.9
23	Желехів вел.	1038	341	54	14	5	—	50	1505	925	1568	02	1.1
24	Журагин	337	48	16	25	16	—	38	481	1170	473	88	1.1
25	Кам'янка стр.	2293	122	82	303	10	—	246	3057	1207	1739	57	0.4
26	Козлів	1066	115	54	46	44	—	34	1359	1007	1142	69	1.2
27	Криве	1490	225	9	199	200	—	48	2172	1231	764	78	2.1
28	Кудеревці	405	134	18	51	24	2	34	671	738	414	66	1.2
29	Куликів	695	450	36	91	49	—	23	1345	572	350	63	2.8
30	Купче	387	46	15	47	—	—	39	535	1389	460	36	1.2
31	Лянерівка	302	6	2	12	—	—	30	354	823	100	40	0.8
32	Ліско	391	80	33	6	—	—	24	534	1367	443	67	1.0
33	Мирів	377	7	2	—	—	—	13	401	190	243	63	2.3
34	Мілятин нов. і стар.	844	81	41	25	58	—	53	1103	220	987	47	0.8
35	Мукані	367	484	21	283	—	—	20	1177	1550	362	50	2.1
36	Нагірні малі	250	32	8	3	44	—	26	363	749	484	79	0.4
37	Немолів	694	896	52	24	89	—	59	1816	760	575	20	2.0
38	Неслухів	493	59	30	4	51	—	19	658	282	581	91	1.1
39	Нестанічі	1290	1711	55	250	2700	—	44	6051	501	1519	36	1.7
40	Незнанів	637	1606	22	227	75	—	56	2626	1229	851	83	1.1
41	Нивиці	956	1295	30	295	2023	—	145	4747	51	950	25	2.3
42	Новосілки	1057	478	55	15	150	—	65	1821	77	1277	98	1.5
43	Обидів	1598	1042	32	436	—	—	39	3149	417	1841	16	1.5
44	Огядів	1483	916	50	711	480	78	100	3820	133	1101	76	1.8
45	Орлів	648	121	5	74	4	12	16	871	145	619	33	1.7
46	Оплицько	537	882	23	167	282	—	40	1933	262	662	65	2.2
47	Острів з Русид.	505	249	22	57	110	—	55	998	1010	632	68	1.2
48	Павлів	1179	447	16	133	318	—	60	2166	340	939	57	2.0

Ч. біжуче	Місцевість	Поля	Сінок.	Породи	М о р і в				Ліси	Стави і мочар.	Неужит.	Разом		Податок ґрунтовий		На 1 особу принай. мор.
					мор.	саж.	зр.	кр.								
49	Цератин	1287	430	28	418	19	—	—	—	50	2235	1170	724	40	28	
50	Побужани	1015	398	45	180	—	—	—	—	63	1703	1530	1323	63	14	
51	Полове	1025	36	17	153	26	4	—	—	40	1298	1140	670	66	21	
52	Полонична	689	1655	42	378	19	—	—	—	26	2809	407	571	15	28	
53	Гадехів	2993	138	72	338	30	—	—	—	27	3650	1510	1338	31	10	
54	Рякобути	744	163	20	26	—	—	—	—	73	998	1234	529	27	13	
55	Рішнів	1012	197	62	14	—	5	—	—	84	1314	1122	1307	99	10	
56	Руда	717	673	36	227	30	—	—	—	18	1702	596	861	39	14	
57	Середілці	825	292	13	232	3	—	—	—	32	1399	389	552	92	18	
58	Синьків	499	520	11	275	28	—	—	—	28	1363	956	338	07	22	
59	Сілець беньк.	1796	1077	19	183	102	—	—	—	104	3182	911	2053	33	15	
60	Соколів	483	102	14	38	—	—	—	—	16	656	27	729	08	13	
61	Соколя	473	702	25	164	63	—	—	—	63	1491	527	609	02	14	
62	Слас	331	310	4	78	67	—	—	—	76	867	520	247	42	13	
63	Станин	1908	215	10	142	77	—	—	—	56	2509	749	985	71	27	
64	Стрептів	905	295	29	2	43	—	—	—	25	1299	126	871	82	12	
65	Стоянів	3508	1559	65	19	233	5	—	—	76	5468	900	2413	90	18	
66	Стриганка	316	666	12	94	27	5	—	—	70	1191	898	323	69	16	
67	Сушно	3604	109	39	292	102	6	—	—	78	4231	785	1771	49	28	
68	Талані	479	498	20	29	—	—	—	—	85	1115	1575	1151	14	13	
69	Тетевичі	1455	955	4	117	37	—	—	—	40	268	601	597	66	26	
70	Убині	732	553	36	67	38	—	—	—	32	1460	1437	1092	01	20	

71	Холоїв	2117	1752	93	475	98	—	152	4690	865	2315	15	1·2
72	Хрепів	830	298	22	122	69	—	29	1371	1521	836	65	2·2
73	Чанж	584	1130	14	156	52	—	53	1990	12	677	50	2·1
74	Юзефів	680	—	7	—	—	—	16	694	1522	326	03	2·0
75	Яблонівка	673	997	14	230	60	—	45	2022	796	958	23	2·8
76	Якимів	444	80	13	4	—	—	16	558	1522	609	54	1·4
77	Язениця п. і р.	762	448	30	357	18	—	51	1668	870	595	53	1·3
	Разом . .	74.658	42.496	2.457	10.323	5.989	200	3.073	139.192	236	68.843	65	
	Мазярня (Лодина ¹⁾)												
	разом мали	298	297	15	34	130	135	30	946	161	—	—	—
	Разом . .	74.956	42.793	2.472	10.357	6.119	335	3.103	140.138	397	68.843	65	1·5
	або в процент.	53·5	30·5	1·7	7·4	4·4	0·3	2·2	100·0				

1) Мазярня вавр. і Лодина нова творили давніше гром. катастральні, тепер суть присілками, але в ар-
хіву мап не зазначено сеї зміни, фігурують ще і доси, яко окр. громади. Щоби о скілько можна докладний
подати простір землі управної, ділю поодинокі позиції сих двох громад межи двір і громаду по половині, —
і так виходить остаточна сума простору належного обшарам дв. і громадам в пов. камянецькім.

вану чергу до зрубу і суть під наглядом фахових лісничих. Зруби засаджують ся в тих скарбах сейчас по спрятаню стятого дерева в шкілках виплеканою сосниною, дубиною, а де куди смеречиною. Ворогами засадженої на зрубках деревини суть дики, серни, а з насікомців борозняки і шеліняки (*Hyllobius abietis*), но сі два послідні шкідники не виступають ще в такій кількості, щоби робили показнійші шкоди. Засаджена деревина не приймає ся часто задля посухи, бо ліси, особливо соснові, вкривають ґрунт на скрізь пісковий, котрий по відкритю (зрубаню дерев) стає видмою.

Ліси громадскі займають 6.119 мор. с. е. 8·6⁰/₁₀ всіх лісів і не суть в добрім стані. Причиною сего єсть пасене в них худоби, а при тім малий їх обшар, задля чого не можна визначити черги до зрубу, але стинає ся, коли зайде потреба, поодинокі дерева по цілім лісі.

	Поля	Сінож.	Городи	Пасов.	Ліса	Стави і неужит.	Разом	Податок ґрунтов.
	м о р т і в							зр.
На меншу по-сіл. припадає морг. в ⁰ / ₁₀	74.956	42.793	2.472	10.357	6.119	3.4 8	140.138	68.843
На більшу по-сіл. морг. в ⁰ / ₁₀	67·2 ⁰ / ₁₀	72·9	74·0	74·7	8·6	57·5	53·0 ⁰ / ₁₀	64·5 ⁰ / ₁₀
На більшу по-сіл. морг. в ⁰ / ₁₀	36.516	15.868	868	3 501	64.933	2.537	124.225	37.797
Повіг взагалі має	32·8 ⁰ / ₁₀	27·1	26·0	25·3	91·4	42·5	47·0 ⁰ / ₁₀	35·5 ⁰ / ₁₀
	111.473	58.661	3.340	13.858	71.053	5.975	264.364	106.641

Замітка. Податок ґрунтовий поданий після виказів за 1891 рік. — В Галичині цілій має більша посілість 43⁰/₁₀, а менша 57⁰/₁₀ цілої поверні.

Сплачувані сталі (безпосередні) податки в зр.

За рік	Ґрунт.	Домов.	Чиншов.	Доход.	Заробк.	Разом
1888	97.841	24.517	3.223	13.868	8.761	148.210
1890	111.610	24.640	2.649	4.225	8.635	151.759
1893	107.550	24.679	2.996	9.612	7.614	153.751

З загальної суми податків безпосередних 151.759 зр, сплачували в 1890 році громади 66·6⁰/₁₀, а двори 33·4⁰/₁₀.

Для 5 громад іменно для Дмитрова, Кривого, Желехова великого, Подоничної і Козлова переведено 1884 р. розклясифіковане властителів меншої посілости після категорій о ґрунтовім доході: жаднім, — до 5 зр., — від 5 до 10 зр. — і т. д. і оказало ся, що було властителів в доходом катастральним:

Громада	жадним	до 5 зр.	5—10	10—20	20—30	30—40	40—50	50—80	Разом
Дмитрів	11	216	124	135	57	13	4	4	561
Желехів	4	93	23	44	65	17	2	2	250
Козлів	3	117	52	66	42	31	13	18	342
Криве	5	97	57	66	13	3	3	1	245
Подонична	20	17	39	47	55	27	5	16	346
Пересічно	9	132	59	71	47	18	5	8	349
Або в процен.	2·7%	37·8	16·8	20·3	13·5	5·2	1·4	2·3	100%

Принявши, що властителів меншої посілости єсть тільки кілька домів на обшарах громадских с. є. 14.300, випаде, що число властителів з доходом катастральним жадним єсть: 386 властит.

до 5 зр.	5.405	власт.	від 30—40 зр.	744	вл.
5—10 "	2.404	"	40—50 "	200	"
10—20 "	2.903	"	50—80 "	329	"
20—30 "	1.930	"	Разом . . .	14.300	"

Властителів з доходом жадним і доходом до 5 зр. єсть разом 5.791 або 40%, а що мусять они жити виключно з денного заробку, то виходить, що 5.000 родин¹⁾ жадні заробку, з котрого ся виключно утримують. Тому то робітника єсть досить, а заплата єго низька. Коли двори в часі жнив або вибирания картофель підвисшать платню робітникам, то наплив стає так великий, що жнива не тревають довше над 5—6 день, а збір картофель над 6—10 день. Низької платні денної не можна назвати визисканем, бо де подаж робітника велика, а попит малий, там кождий робітник опускає ціну ad minimum,

¹⁾ В повіті єсть 18.331 родин. Жидів і на обшарах двірских єсть около 5.600 родин, отже селян буде 12.731 родин.

щоби лиш заробок дістати, а діє ся то правильно і на цілім сьвіті, що з збільшенем населеня зменшає ся (по увзглядненю конечного а все збільшаючого ся кошту конче потрібного на прокормлене) правильно і поступенно чистий зиск робітника.

III. Годівля звіврат домашних.

1. Коні. Край наш доставляє найбільше з всіх країв Додитавії коний для армії, но пов. камянецький до сеї почести претенсії мати не може, бо коний тут плеканих не стає на власні потреби, коний на фільварки закупувати треба по більших ярмарках посторонних. Число коний виносить (без ріжниці віку) 17.386, а що волів запрягових єсть 3.237, то відчисливши молодіж не здібну до праці лишить ся 8.693 пар запрягових, отже одна пара припадає на 7.3 га. (13 м.) орного поля. Однак коли порівнаєм в тім взгляді посілість більшу з господарствами селянськими одержим такі цифри: одна пара оброблює на посілости більшій пересічно 18 га (31 мор.), на хлопскім господарстві припадає пара запрягу на кожних 5 га (8 мор.). З сего видно, що рослий і добре живлений кінь двірський робить за 4 коний хлопських, та що селяни держать за богато коний. Число коний зменшило ся в порівнаню з попереднім десятилітєм о 1000 штук, а мимо того має повіг їх такої за багато (що до числа, а не якости), бо належить до околиць в Австро-Угорщині, котрі мають найбільше коний.

Найбільше коний тримають: в Буску 772, Стоянові 760, Нивицях 506, Добротворі 471, Холоєві 448, Сілци бен. 429 і Сушні 383. Німці кольоністи і газди декотрих сел пр. Сушна, Ракобут, Козлова плекають дуже старанно коні, — кольоністи тримають породу рослійшу, рускі селяни звичайну расу домашню, низького росту но витривалу і сильну. Коні селянські, з малими винятками, суть нужденно удержані, а що селянин уважає собі прикрим тягаром їсти коням давати і коло них ходити, тому дочекавши ся дволітного лошака запрягає его до тяжкої праці, а в літі — після его гадки — коневі їсти давати не треба, бо може ся напасти на пасовиску. А як сам рідко коли їсть мясо, так коневі лиш часами дає вівса; задля того везучи тягар помагати мусить его тягнути і то щиро, запряючи-сь то з одної то з другої сторони за люшню.

2. Товар. Рогатої худоби єсть 38.518, з числа того на меншу посілість припадає 30.455 або 79%, на двори 8.063 або 21%. На один гектар управної поверхні припадає одна

штука рогата вартости 50 зр. Число товару зменшило ся в порівнянню з 1880 р. о 1000 штук, а єсть се признакою лихою, бо через плеканє худоби можна і господарство піднести і користно плоди збувати.

Найбільше худоби рогатої було в Добротворі 1405, Стоянові 1357, Буску 1288, Сілци б. 1156, Холоєві 985, Незнанові 904. Як коні так і товар удержує ся лихо. Виняток творять двори і кольоністи, перші плекають худобу найчастійше швайцарської породи Швіц або Сімменталь, другі утримують дуже старанно породу краєву. Селяни тримають худобу лиш задля навозу, набілу мають так мало, що молока не вистарчає на власні дуже малі потреби, а продукції товару на продаж не хотять присьвятити часу; мешканці сторін надбужанських волять продавати сіно як тримати худобу. Годувати теля молоком, горохом, вівсом узнають люди на селі чистим марнотравством, на яке стати тільки панів, бо як кажуть: оно і без того виросте. А коли пригадати і се, що товар той має лихі пасовиска, не буває ніколи чищений, стайні без підлоги, зроблені зі старих опілків світят на сантиметр широкими шпарами, живлення в зимі соломою, кислим сіном, а лиш часами видить січку потрушену отрубамі, літом лишений зовсім на ласку пасовиска і тільки дійна корова дістає до подою дещо хабазів, з котрих навіть землі сполоскати не хоче ся господини водою, — то признати треба, що при таких обставинах селянська худоба ще дуже добра до молока і не-аби-як витримала на голод і зимно. До піднесеня хову товару удержувало двох властителів більшої посілости (в Нестаничах і Ріпневі) субвенціоновані бугаї, а тепер¹⁾ і селяни утримувати можуть бугаїв, на котрих удержанє дістали би значну підмогу; — але як до много інших так і до сеї справи відносять ся всюди рівнодушно.

3. Вівці. Лиш полуд. західна область повіта пригожа до хову овець, але там власне тримають їх найменше, бо лиш 1520 штук або 10%. В цілім повіті єсть 14.675 штук овець, з чого на округ Радехівський припадає 9.767 овець або 66%. Всі вівці суть породи домашної з тонкими, голими ногами, довгою шиєю і простим, грубим волосом.

Найбільше овець єсть в Нестаничах 643, Радехові 645, Сушні 851, Ператині 495. Дмитрові 489 і Немолові 464. На обшарах двірських не тримають овець зовсім, за то селяни люблять ховати сі звірята, котрі дають так потрібну вовну і шкіру. Літом нема з вівцею жадного клопоту, їсти давати треба хіба в часі довгих слот. Зимною вдоволяє ся соломою і сіном.

4. Свині. Двори держать свиний дуже мало, за то селяни тримають по дві, три штуки, з них бо (що-сь так як в Ірлян-

¹⁾ По мысли краєвого закона о ліценціонованю і удержуваню громадских бугаїв з дня 20 липня 1892 в. з. кр. Число 51.

дій) і омаста на цілий рік і гріш на податок і інші потреби. Найбільше єсть свиний краєвої породи з довгим, острим рилом, високими ногами, каблукватим хребтом і густою, твердою щетиною, хотяй декуда видно вже і поправні раси особливо мішанці йоркшірів. Свиний єсть 21.645 штук, а найбільше в Добротворі 1040, Буску 780, Камянци 758, Сілци беньковім 739. Число свиний зменшило ся в порів. з 1880 р. о 3.700 штук¹⁾.

5. Дріб. Селяни тримають найрадше кури і гуси, качки лиш декуда, а іншої птиці зовсім не тримають. Мимо того, що з птиці домашної єсть при невеликім заході красний гріш, не дуже о ню дбають, кури не мають в зимі теплого захисту, перемерзають і в наслідок того пізно несуть ся.

6. Пчільництво. Уліїв єсть 3.014, отже пчільництвом займає ся не багато людей. Уліїв рамових єсть дуже мало, а в колодках (уліях довбаних) роблене штучних роїв і рациональне обходжене ся з вощиною єсть неможливе.

7. Ловля риб відбуває ся в спосіб противозаконний, бо найбільше вилаує ся риби підчас терла. Особливо на Бузі нищать єї тогда масами, роблять попереk ріки гати з хворосту, при них наставляють сіти і так вилловлюють рибу шукаючу захистного місця до зложеня икри. Примусове віднаймуване права риболовства одному або кільком людям найуспішнішим було би средством на той дикий спосіб рибареня. В притоках Буга виводить ся тільки дрібна риба, в Бузі находять ся штуки показнійші і на продаж пригожі, тому то в кождім надбужаньскім селі находить ся кількох рибаків, котрі мають весь потрібний до рибареня снаряд і займають ся рибарством, та тільки лихо, що Жиди купуючи у них зловлену рибу розпоюють всіх. Подибує ся в Бузі: лин, щупак, карась, вугор, сум, багато риби дрібної і раки. Послїдні живуть також в притоках Буга досить численно. Снарядами рибарскими суть тут: волок або вата, кімля також клімлею звана, козуля (вудка), вершка, ятір і коліска.

8. Ловецтво. Значні простори лісів зберегають досить зашанованої дичини, бо лови відбувають ся більше для розривки

¹⁾ Принявши що з 21.645 свиней третю часть лишає ся на розилід, третю продає і таку саму часть зуживає на домашну потребу, — то зуживає ся в повіті 7.000 штук, котрі дають найбільше 500.000 кг. солонини, з чого на одного мешканця (по відчисл. Жидів) припадає 6 кг. омасти річно. Цифра се дуже мала, бо дорослий чоловік потребує річно що найменше 20 кг. товщу.

і лиш деколи. Ловецтво під виглядом економічним важне о стілько для громад, що віднаймаючи право польованя на своїх ґрунтах дістають річно 3—20 зр.

РОЗДІЛ VIII.

П р о м и с л.

Повіт не може поведичати ся розвиненим промислом. Фабрику має всего одну, ґоралень 22, броварів 4, ремісників небагато а і ті не знають свого ремесла як слід, промисл домашний що раз більше упадає. Потрібна тут заохота людей інтилігентих, бо селяни скорше виемірують, а не возьмуть ся сами за таку роботу, якої батьки їх не робили.

А. Промисл фабричний. Фабрикою властивою єсть оден тільки млин паровий в Камянци і получена з ним робітня паркетів. Побудований з тревалого материялу, посідає машину о силі 110 коний і машину динамо-електричну, котра витворює електричність до кількадесяти жарових ламп. Фабрика дає заняте 120 робітникам, котрі мають свою робітничу касу хорих.

Млин перемелює збіже продукване околицею. Збіже віндує ся при помочи елеваторів на стрих, а перемлинковане і очищене спускає ся меже два сталеві карбовані циліндри, котрі обертаючи-сь кришать зерно на крупки. Крупки ті посортвані на відповідних приладах суть підставою муки яка з них вийде, найгрубші дадуть муку найтемнійшу, найдрібнійші найяснійшу. Перепускає ся їх 2—4 рази поміж валці о щораз дрібнійшим карбованю і так одержує ся муку. Розходить ся річно єї до 5000 сот. по околи близшій а 20—30.000 сот. відставляє ся до Львова.

При помочи трансмісії переносить ся силу від спільної машини також до тартаку і робітні паркетів. Робітня уладжена дуже добре, все робить ся машиною: гнблює, фугує, стинає, а робітник потребує виготовлені так части взяти на карук і зашрубівати на столі, щоби висхли. Робітня уживає місцевого материялу, а тільки незначну часть спроваджує виключно задля єго природної краски. Вироби розходять ся тільки в краю, в котрім єсть всего 3 фабрики паркетів.

Б. Промисл рільничий. 1. Ґоралень єсть 23, а найгустійше в окр. Редахівскім; всі продукують річно 2,036.639 літрів стостепеневой горілки і оплачують поважну суму 712.864

зр. податку. Суть то самі торалні рільничі чинні через 5—7 місяців, а головною їх задачею перетворити картоплі, не надаючи ся задля великого тягару до далеких висилок, в продукт більше до висилки пригожий, — а попри тім опасане худоби на зарізь і продукція навозу.

2. Броварів єсть 4, іменно в Буску, Оглядіві, Підзамчу і Радехові; продукують 219.382 степенів сакхарометра¹⁾ і оплачують за се 36.637 зр. податку.

3. Млини водяні числом 50 (межи ними оден амер. в Буску) служать тільки домашній потребі с. є. в них мелють селяни збіже на свій домашній ужиток²⁾.

Продукція горілки і пива.

Ч. білече	Округ судовий	Місцевість	Горілки		Пива	
			100% випрод. літрів	заплат. подат. зр.	випрод. ст. сакхар.	заплат. под. зр.
1	Б у с к	Адами	76 937	26.915	—	—
2		Буск	—	—	62.534	10.443
3		Козлів	50 000	17.500	—	—
4		Побужани	60 000	21.000	—	—
5		Подонична	47.966	16.800	—	—
6		Соколя	57.478	20 117	—	—
7		Чаниж	66.100	23 135	—	—
8	К а м'янка	Підзамче	131.387	45.986	57.010	9.521
9		Тадані	75.743	26.551	—	—
10		Сілець беньк	73.262	25 642	—	—
11	Р а д е х і в	Дмитрів	128 176	43 862	—	—
12		Дубини	123 027	43.060	—	—
13		Витків ст.	107.252	38.538	—	—
14		Каралі	88.159	30.856	—	—
15		Кути	84.825	29.689	—	—
16		Криве	188.090	65.831	—	—
17		Оглядів	57.499	20.125	6.036	1.008
18		Павлів	86 099	30.134	—	—
19		Ператин	74 778	26.172	—	—
20		Радехів	—	—	93.802	15 665
21		Собин	112.012	39.204	—	—
22		Синьків	67.597	23.659	—	—
23		Станин	54 042	18 915	—	—
24		Стоянів	127.800	44.730	—	—
25		Холоїв	98 409	34 443	—	—
Р а з о м			2,036.639	712.864	219.382	36.637

¹⁾ Значить се, що варять они разом около 22.000 га. пива річно.

²⁾ При млинах водяних суть часом фолюші (сугни) до бітя сукон. Р. 1892 виставив в Ганунині при мурованій дорозі якийсь Жид непоказний млин паровий.

В. Ремесла.

В звіті бродської комнати торговельної виказано в пов. камянецькім 146 ремісників, — чисельно найповажнйше представляють ся: різники 21, шевці 21, кравці 17, ковалі 10, і цегельники 9. Після сего виказу випадало би на 2000 населеня всего трох ремісників, — було-б їх отже дуже мало. Но в дійсности річ має ся трохи відмінно. Виказ увзглядняє лиш таких ремісників, котрі оплачують податок заробковий, а попри них єсть ще багато таких, котрі побіч ремесла займають ся також господарством сільским і не оплачують податку заробкового.

Найбільше єсть шевців (в Виткові новім до 150 христіян, а по инших містах досить Жидів), они заспокоюють домашню потребу селянства і ще вивозять багато роботи на ярмарки до місточок як: Камянки, Радехова, Лопатина, Миліятина, Соколівки, Глинян. За то нема зовсім шевців, котрі би вміли зробити обуву дліпше і краснійше, таке замовляти треба у Львові.

Брак запобігливости, несловність, ненастанна а так погубна стичність з Жидами і бране матеріялу у лихварів на кредит, то причини убожества а часто навіть крайної нужди не тільки шевців, але всіх тих ремісників, котрі виключно ремеслом займають ся і не мають бодай кусника рілі.

По виробах шевських найбільше розходить ся поза границі повіта посуди боднарської. Боднарі занимаючі ся продажною посуди на ярмарках суть в Виткові 25, Тоболові 1, Половім 1, Камянці 1, Турках 1, Сілци 2, Бербеках 2, Буску 4. Уживають найбільше дерева соснового і дещо дубни, а виробляють: коновки, бочілки, зілницї, цебрики, балї і скінці.

По місточках суть Жиди-кравці, котрі шують одїж кроєм німецьким. По селах кравцями суть христіяни; обшивають они селян і признати треба, що при тревалости відзначає ся їх робота старанним впкінченєм і незлим смаком. Кравців по селах буває найбільше два або три.

Про инших ремісників не згадую окремо, бо їх число так мале, що навіть не заспокоюють всіх домашних потреб.

Школи промислові. Щоби виобразувати спосібних боднарів і стельмахів, а таким способом дати спосібність до зарібку, повстала заходами тутейшого виділу повітового 1884 р. в Камянці стр. краєва школа боднарства і колодійства, при котрій від 1887 р. істніє також кузня. Школа

зістає під одним фаховим управителем (укінч. технік), котрому до помочи доданий боднар і стельмах. Хлопці побираючі чи науку боднарства чи колодійства заняті в день наукою практичною а вечерами теоритичною, зістають в школі через 2 роки, а біднійші дістають з виділу повітового 4—6 зр. місячно на удержанє. Від часу заложеня скінчило науку і дістало сьвідоцтво визводеня 43 учеників. З продажі стельмахских виробів отримує ся в послїдних літах по 3.000 зр., за виробн боднарські 200 зр. річно. Удержанє коштує річно до 7.000 зр.

За старанєм і материяльною підмогою Стан. гр. Баденього отворено 1 мая 1893 р. красву школу шевську в Виткові новім, в котрій учить ся тепер двацять кілька хлопців.

Г. Промисл домашній ¹⁾.

Коли ще не було фабрик і догідних доріг, мусїв витворити ся промисл домашній. Тепер підупадає він, бо фабрики виробляють всі предмети гарно і дешево, не одному вже не хоче ся мучити своїх нескладних пальців над їх роботою, отже купує ся все потрібне в жидівскім крамі. Зникають полотнянки, семраги, вовняні запаски, дпмки, вовняні пояси червоні, а розпа-ношують ся дреліхи, зонесп, „шберетке“, блюзи, кусі кафтани і вузенькі ремінці. Цивілізуєм ся, але з верха тільки. — Противники промислу домашнього кажуть, що наколи-б найняти робітника до конопель, пряденя, заплатити ткача і швачку, то сорочка така коштувала-б дуже дорого і за ті гроші можна-б таку саму готову купити, отже кажуть, що ліпше купувати все готове, а той час обернути на що иншого. Та то і біда, що в нас такі обставини, що того часу ніяк инакше, отже користнійше спотребовати не можем і задля того то промисл домашній а особливо приготовлюване собі самим біля і одежи єсть тут не лиш оправдане, але конечне. Похопність тутейшого населеня до одежи фабричного виробу єсть шкідною не зі взглядів естетичних але економічних і буде она шкідною аж до того часу, поки не навчать ся селяни злишний час в иншій спосіб з більшим для себе пожитком використати.

¹⁾ Про промисл домашній декотрих сел не маю докладних відомостей, бо многі з Панів товаришів прошені о поданє звістки в сїм напрямі не зволили на моє письмо відповісти.

З різних родів промислу домашнього стрічає ся в повіті тільки ткацтво і плетене кошів.

Найбільше людей займає ся в зимову пору ткацтвом. Варстати ткацкі єуть всі старосьвіцкі, но мимо того до звичайних робіт селянських дуже пригожі. Однокою їх недостачею єсть то, що задля близькості побічнів (стоиці межи котрими єсть „поле“) не можуть на них виробляти ширших тканин над оден метр. На них виробляють звичайні полотна вузші або ширші (зависить то від способу снованя і тонкості ниток, — найвузше полотно зве ся „десятка“, найтонше і найширше „вісімнайцятка“), сукна портяні і посуконні, килимки на оден бік і на обидва і покожушину (чиновате). За метр полотна звичайного платить ся ткачеви 6—8 кр., найдорожше платять ся вовняні килимки на обидва боки однакові, бо 30 кр. за метр. Найбільше ткачів єсть в Половім, Дмитрові, Ракобутах, Дідилові, Язениці польській, Хреньові, Стрептові, Куликіві і на Волици барилівій, — найменше в Побужанах, Волици дер., Острові, Буску і Оплицку.

В полудневій часті коло Буска хотяй єють дуже багато лєну (нераз по пів морґа), то мимо того ткачів єсть там мало, злишне прядиво продають на торгах за пів дармо, а собі лишают тільки на власну потріб. В тій власне часті придала би ся і то дуже ткацка школа промислова і школа виправи лєну.

З ткацтвом стоїть в звязи крашенє ниток і вовни потрібної до виробу килимів. Секрет крашеня знають декуда баби. Давнійше крашено тільки красками рослинними і так крашена вовна захувала свою барву десятки літ без жадної зміни, але що при такім крашеню єсть багато труду, то від недавня додають до фарб рослинних аніліни, котру нарід зве „манюю“ і нею починають красити вовну, бо роботи при тім небогато, а барви з початку єуть дуже яркі і манячі око, отже загально подобають ся. Но хоть манюю крашена вовна виглядає прехорошо, то „облазить“ дуже скоро, по році краски так бліднуть, що ледви розрізнити можна пасок синій від зеленого.

В Дмитрові, Волици бар., а найбільше в Стоянові виплітають з лозини полукішки і кошики до збираня картофель. В селах тих вміють декотрі господарі виплітати васаги на брички, візки і сані.

Промисл, що загинув або упадає. Тому вже буде зі сто літ як в Радехові були 4 родини жидівські, котрі виробляли хорощі килими з крашеної вовни зовсім на такий лад, які виробляють ся тепер в Вікні. Як довго они були, про се

годі було дізнати ся, но десь 90 літ тому була холера, они вимерли, а тепер вже таких майстрів нема¹⁾. По тих майстрах доховало ся кільканайцять диванів по церквах в Волиці бар., Синькові, Виткові, Половім і у двох господарів на Дуброві ад Синьків. Найбільший з них 1·30 м. широкий і 3·60 м. довгий находить ся ще в зовсім добрім стані.

На Мазярни каранській і Черняхівці палили ще до недавна багато угля, виробляли смолу, терпентину, доготь, але тепер все то устало. Терпентину виробляли ще 1888 р. на Мазярни вавр., чи і до сьогодні підприємство се існує, не знаю. Вугляркою ще і до тепер займає ся найбільше людей зі Стриганки.

Жваво брав ся до заведеня ріжних родів промислу Йосиф гр. Мір. Заложив гамерню на Остапківці і в Сідци, казав копати руду мочаристу, палити уголь, виробляти потаж, оправляти і сплавлювати дерево, заложено велику гарбарню в Буску і поставлено кілька гут шклянних, но небавом по єго смерти все то упало. По цілій сотці літ зачинає ся рух в тім напрямі наново, однак при байдужности селянства не скоро ся збільшає.

РОЗДІЛ IX.

К о м у н і к а ц и я .

1. Желізниці. На території повіта єсть всего 1·4 км. шляху желізничого, но єуть в краю повіта, котрих не досягає жадна желізна дорога²⁾. Мимо того, що на власній області має повіт всего лиш не-сповна півтора км. желізниці, однак, понеже шлях єєй переходить майже рівнобіжно в віддали 1—3 км. від полудневої границі повіта, користати з него можуть вигідно всі села лежачі вздовж єєй границі. Улєкшують зносини з желізницею 2 муровані і кілька копаних доїздів.

2. Дороги муровані (бурок)³⁾. В повіті нема мурованої дороги державної, всі існуючі дороги побудовані коштом краю,

¹⁾ На Дубовици (пов. бродський, громада Увин) єсть оден „сервник“ і має дуже добрий, хоть простої конструкції варстат до 2 метри широкий; но робота єго незаметна нічим.

²⁾ Згадати не завадить, що на 100 км.² в Бел. Брїтавії припадає 12 км., в Бельгії 14 км., в Галичині 3·3 км. желізної дороги.

³⁾ В цілім краю єсть всіляких доріг мурованих (державних, краєвих, пов. і грощ.) 12.832 км. на 100 км.² припадає 16·348 км. дороги битой.

однак майже до кожної з них причинив ся скарб державний значнійшою субвенцією. Мимо того в урядових виказах дві перші уважають ся краєвими, три слідуючі повітовими, а дві послідні громадскими.

Дороги краєві.

а) Дорога зі Львова до Стоянова в короні 8 м. широка, входить до повіта коло Сапіжанки, іде через Камянку, Лани польські, Руду, Холоїв, Радехів до Стоянова. Довжина в повіті 44 км.

Дорогу сю розпочато будувати від Львова 1879 р. а скінчено 1889 р. До Радехова широка в короні 8 м. а на дальшій просторони до Стоянова тільки 7 м. Вся дорога аж під Львів довга 76 км., а викинчена коштом 700.000 зр. Коло Руди єсть деревляний міст на Бзві.

б) Красне-Буск. Єсть то найстарша дорога в повіті. Тягне ся від двірця желізничого в Краснім до Буска. Довга на області пов. кам'ян. 4·5 км., широка 7 м. висаджена по обох сторонах яблонями, котрі однак задля плиткої верхньої (спід крейда) почвы ростуть погано і зовсім не родять. Побудована 1876 р. з каменя.

Повітові дороги.

в) З Задвіря до Діска. Довга 5·5 км. побудована в часі 1881—1882 р. за 16.173 зр.

г) З Буска до Яблонівки. Починає ся при костелі в Буску а доходить до Яблонівки. Довга 6·5 км.

Р. 1893 розпочато продовжати ту дорогу з Яблонівки до Холова. Переходити она буде через Грабову, Полоничну, коло фільварку Карані, а досягне коло Шайноги дороги Львівсько-Стоянівської. Довжина виносити буде около 24 км. Грунт під ту дорогу і потрібний матеріял деревляний відступив Стан. гр. Бадені даром.

і) з Буска до Ракобут. Довга 6·5 км. — Дороги наведені під г) і і) викинчено межі 1885 а 1890 р., ширина їх 7 м., кошт будови обох разом виносить 82.863 зр.

Громадські дороги.

д) З Красного через Русилів до Балучина вибудована за 12.086 зр., довжина в пов. кам. 2·2 км., широка 7 м.

е) З Буска до Козлова. Довга 3·555 км., широка $6\frac{1}{2}$ м., вибудована межі 1890 а 1891 р. за 19.452 зр.¹⁾.

Доріг мурованих єсть в повіті 82·8 км., а вчисливши і муруючу ся дорогу з Яблонівки до Холоєва буде 96·8 км. Принявши се друге число більше за підставу обчисленя випаде на 100 км² ледви 6·4 км. дороги мурованої, коли в краю припадає на такий сам простір три рази тільки доріг, бо 16·348 км. Особливо часть північна упоследжена під тим взглядом, в сій части припадає на 100 км² не цілих 4 км. дороги мурованої, коли часть полуднева і середуца мають на такий самій просторони два рази тільки доріг.

3. Дороги копані. Прочі дороги звані гостинцями удержують поодинокі громади при помочи престації дорогової. Полудневї околиці о ґрунті глинастім або черноземли мають в часі слотнім далеко гірші дороги, як часть північна і середуца о землі пісковатій.

На сім місци згадую про рух почтовий. Урядів почтових получених зі стациями телеґрафічними єсть 3, іменно: в Радехові, Камянци і Буску, крім того находять ся експедитури почтові в Желехові великім, Грабовій, Добротворі, Холоєві, Виткові новім і Стоянові²⁾. Межі Радеховом а Львовом ходить два рази денно віз почтовий з 4 місцями для руху особового.

Депеш телеґрафічних

	в Буску	Камянци	Радехові	
надіслано	1077	1571	1467	
подано	595	1066	1183	
Разом	1672	2637	2650	Загал. 6959 деп.

Рух листів і посилок наданих або відібраних перевишає чверть міліона. Надано або відобрано в урядах почтових:

	в Буску	Холоєві	Камянци	Радехові	
посилки	6.000	3.900	8.100	7.200	
листів	51.000	36.300	82.300	50.600	Разом 245.000

1) Р. 1896 має розпочати-сь будова дороги державної (стратегічної) в Буска через Чаниж до Топорова.

2) Р. 1894 отворено уряд почтовий в Синькові, а 1895 р. уряд телеґрафічний в Стоянові і Холоєві.

РОЗДІЛ X.

П р о с ь в і т а

Просвітні відносини слідити можна з числа анальфabetів, числа і розвитку товариств просвітних і шкіл пародних.

1. Анальфabetи. Після послідної конскрипції находить ся в краю 73·3⁰/₁₀₀ анальфabetів. Повіт камянецький виказує 62⁰/₁₀₀ анальфabetів, отже належить до тих повітів, в котрих відносини просвітні суть лїпші як в цілім краю пересічно. В повіті уміє читати і писати: мужчин 13.815, жінок 9.703, або 23.518 осіб; — тільки читати уміє: муж. 2.697 і 3.120 жінок або 5.817 осіб, ані читати ані писати не вміє: муж. 31.763 і 35.953 жінок, або 67.716 осіб. А що дітий до 6 лїт єсть 19.924, то осіб старих лишає ся 77.127, — з тих уміє читати і писати 23.518, тільки читати 5.817 с. є. 29.335 осіб або 38⁰/₁₀₀, анальфabetів лишає ся 47.792 осіб або 62⁰/₁₀₀.

Найгірші відносини під тим взглядом суть в селах: Лянерівці 99·1⁰/₁₀₀, Побужанах 98⁰/₁₀₀, Яблонівці 90⁰/₁₀₀, Бербеках 89⁰/₁₀₀ анальфabetів. Найлїпше представляють ся: Банунїн 59⁰/₁₀₀, Неслухів 51, Лани німецькі 47, Саліжанка 40, Мирів і Сабанівка 35, Станин 30, Юзефів 26⁰/₁₀₀ анальфabetів.

Округи судові виказують уміючих читати: Радехів 11.307, Камянка 9.187, Буск 9.031.

2. Товариства просвітні. Читальні рускі і кілка рільничі польскі суть просвітними товариствами в повіті, а єсть всїх їх 15. Суть они в слїдуючих місцевостях: в Дмитрові, Незнанові, Павлові, Половім, Острові, Камянци, Рїпневі, Стоянові, Холоєві і ще в двох місцевостях суть читальні рускі, — в Адамах, Камянци, Дїдилові і Стоянові суть кілка рільничі.

Число читалень не збільшає ся, а існуючі не розвивають ся як слїд, позаяк з одної сторони люди інтелїгентні маловажають ся справу і не хочуть посвятити свобідної хвилї на просвітченє народу, а з другої сторони селянство не видячи користи з тих інституцій не горне ся на зібраня. На духовенстві, учителях і дворах тяжить закид, що в тім напрямі не поступаємо, не кажу вже за иншими краями, але навіть за західною Галичиною. История осудить ся байдужність коли-сь по заслугі.

3. Школи народні. Як число уміючих читати і писати і товариства просвітні суть признакою, по котрій дізнати-сь можна про степенє образования якогось народу в даній хвили, так знов число шкіл народних і обєм науки (дальше стр. 67.)

Перегляд шкіл народн. за рік 1866.

Ч. біжуче	Г р о н а д а	Ходило до школи на науку		Дотація учителя зр.	Ч. біжуче	Г р о м а д а	Ходило на науку		Дотація учителя зр.
		щоден.	неділь.				щоден.	неділь.	
1	Бабичі	—	—	134	33	Оглядів	—	—	—
2	Банунін	42	48	164	34	Ордів	20	—	151
3	Буск місто ¹⁾	—	—	—	35	Опліцко	18	—	124
4	Буск довга ст.	65	63	150	36	Острів	50	19	132
5	Вирів	41	50	240	37	Павлів	44	—	242
6	Витків	76	12	126	38	Ператин тимч.	—	—	—
7	Волиця бар.	16	—	139	39	Побужани	52	29	251
8	Волиця дер.	34	12	80	40	Полове	48	—	169
9	Горпін	66	44	262	41	Полонична	—	—	268
10	Грабова	—	—	100	42	Радехів ¹⁾	86	—	—
11	Гумніска	—	—	88	43	Ракобути	34	14	188
12	Деревляни	48	11	152	44	Ріпнів	56	20	185
13	Дернів	90	34	210	45	Руда	56	45	143
14	Дмитрів	36	—	164	46	Русилів	19	—	94
15	Добротвір	70	30	85	47	Середпільці	27	7	188
16	Дідилів	56	65	238	48	Сивків	22	—	105
17	Желехів вел.	39	—	106	49	Сілець бень.	59	25	200
18	Камянка ¹⁾	—	—	—	50	Соколів	42	24	161
19	Козлів	30	4	161	51	Соколя	—	—	93
20	Криве	74	38	162	52	Спас	31	19	105
21	Кудеревці	40	9	132	53	Станин	62	30	140
22	Куликів	16	—	130	54	Стрептів	41	15	173
23	Купче	26	10	170	55	Стоянів	64	20	70
24	Лани поль.	46	34	189	56	Стриганка	—	—	182
25	Лодина	21	—	60	57	Сушно	93	35	182
26	Милятин ст.	48	36	160	58	Тадані	53	38	85
27	Нагірці малі	52	21	192	59	Тетевчичі тимч.	—	—	—
28	Немолів	27	—	102	60	Убині	34	29	140
29	Неслухів	34	22	150	61	Холоїв	26	—	157
30	Незванів тимч.	—	—	264	62	Хренів	47	15	156
31	Нестаничі	34	13	92	63	Чаниж	41	11	88
32	Новосілки	59	—	246	64	Якимів	30	16	126
Разом							2341	957	

¹⁾ Ті школи підлягали лат. консисторови, дат о них роздобути я не міг. — Декуда не подано числа дітей, бо в тім році не було там учителя.

в них подаваної єсть мірилом, о скілько дбає ся про образованє покоління слїдуючого.

Ані за князїв руских, ані за королїв польских не думано о просьвіченю народу сьельского, шкіл народних не було. Чи істнували за польских часів які школи в Кам'янці або Буску о сїм не знайшов я нігде згадки. Внеодові по прилученю Галичини до Австрії видано 1805 р. політичний закон шкільний (Politische Schulverfassung), котрого постанови обовязували до 1873 р. с. є. через 68 літ. Нагляд над школами поручено духовенству і за сей час — бодай в пов. кам'янецькім — зділало оно богато. В часі тім повстало 64 шкіл народних і учило ся при кінци того періоду около 2.500 дітей. Від 1873 р. перейшли школи народні під нагляд держави і краю і за той час с. є. за 20 літ прибуло 15 шкіл, два рази тільки учителїв і то фахово виобразованих і призначених виключно до научаня, а число дітей користаючих з науки дійшло р. 1890 до 9.912 с. є. збільшило ся в п'ятеро. Попередна таб. вказує на відносини шкіл нар. з часів консисторских, було се 7 літ перед відданєм шкіл під заряд краю с. є. 1866 р.

Переходячи до відносин тепер істнуючих замітити треба, що тільки кілька повітів в Галичині має ліпше уладжене шкільництво народне як повіт кам'янецький, а видно се з слїдуючих дат комісії статист. у Відни за 1890 р.

В пов. кам'янецькім єсть всего 6 громад з 1873 мешканцями¹⁾ не маючих школи і неприлучених до жадної школи. Повіт густинський, надвірнянський, снітинський і тарнопільський не мають і такого числа громад без шкіл, ві всіх інших повітах єсть таких громад далеко більше.

На 100 км² припадає тут 5·3 шкіл публичних; в 22 повітах суть школи густійше, але суть то повіти і о густійшій населеню.

Число шкіл в порівнанню з числом населеня єсть відповідне, — на одну школу припадає 1.198 мешканців. Менше мешканців на одну школу припадає в пов. живецькім, сокальскім, бобрецькім і львівскім зам., се значить, що тільки ті 4 повіти суть ліпше заосмотрені в школи.

На 100 дітей обовязаних ходило до школи 72·7⁰/₁₀₀; — в краю єсть 11 повітів о ліпшій фреквенції²⁾.

¹⁾ В громадах тих дуже трудно завести школу, бо числять они пересїчно по 300 мешк., отже і сила їх податкова єсть за мала, щоби без перетяженя можна завести і удержати школу.

²⁾ Повітами тими суть: сокальський, львівський зам., жидачівський, велицький, саноцький, перемиский, новоторський, мисленицький, хшанівський,

Ч. бж.	Місцевість	Бесіда вигляд.	На наук. щод.		Ходить на н. допов.	Ч. бж.	Місцевість	Бесіда вигляд.	На наук. щод.		Ходить на н. допов.		
			обовяз.	ходять					обовяз.	ходять			
1	Камянка	5 кл.	п.	1035	805	55	43	Неслухів	1 кл.	р.	103	103	40
2	Буск	4 "	п.	736	540	83	44	Нестаничі	1 "	р.	140	110	22
3	Радехів	4 "	п.	550	487	60	45	Незнанів	1 "	р.	180	117	22
4	Стоянів	2 "	р.	437	327	75	46	Нивиці	1 "	р.	158	144	50
5	Добровір	2 "	п.	540	332	49	47	Новосілки	1 "	р.	186	162	38
6	Витків нов.	2 "	п.	305	201	53	48	Обидів	1 "	п.	87	87	17
7	Сідлець бен.	2 "	п.	353	250	35	49	Оглядів	1 "	р.	208	174	34
8	Желехів	2 "	п.	398	294	93	50	Ордів	1 "	р.	67	67	21
9	Адами	1 "	п.	79	68	16	51	Опліцко	1 "	р.	122	118	30
10	Банувін	1 "	р.	105	92	17	52	Острів	1 "	р.	86	77	31
11	Бербеки	1 "	п.	—	—	—	53	Павлів	1 "	р.	201	174	20
12	Вербляни	1 "	р.	126	66	20	54	Ператин	1 "	р.	137	120	33
13	Вирів	1 "	р.	89	83	36	55	Побужани	1 "	р.	194	86	13
14	Витків ст.	1 "	р.	93	59	34	56	Полове	1 "	р.	122	112	20
15	Волиця бр.	1 "	р.	78	74	18	57	Полонична	1 "	р.	136	101	28
16	Волиця др.	1 "	р.	78	70	11	58	Ракобути	1 "	р.	166	159	29
17	Ганувін пр.	1 "	п.	32	31	6	59	Рішнів	1 "	р.	180	164	37
18	Горпин	1 "	р.	182	157	50	60	Роман. Саб. пр.	п.	н.	—	—	—
19	Грабова	1 "	р.	97	79	21	61	Сапіжанка	1 "	н.	78	78	12
20	Гумниска	1 "	р.	146	99	31	62	Середпільці	1 "	р.	103	93	29
21	Гута пол.	1 "	п.	90	67	20	63	Синьків	1 "	р.	103	95	14
22	Деревляни	1 "	р.	124	110	38	64	Соколів	1 "	р.	79	79	40
23	Дернів	1 "	р.	155	137	46	65	Соколя	1 "	р.	162	110	14
24	Дмитрів	1 "	р.	292	212	55	66	Спас	1 "	р.	95	76	29
25	Дідилів	1 "	р.	221	161	41	67	Станин пуб. і пр.	р.	н.	121	119	5
26	Журатин	1 "	р.	94	75	40	68	Стрептів	1 "	р.	190	180	34
27	Козлів	1 "	р.	193	187	81	69	Стриганка	1 "	р.	70	65	23
28	Криве	1 "	р.	183	161	39	70	Сушино пуб. і пр.	р.	н.	287	252	51
29	Кудерівці	1 "	р.	71	64	15	71	Тадані	1 "	р.	176	155	37
30	Кучче	1 "	р.	60	58	23	72	Тегевчиці	1 "	р.	136	128	33
31	Куликів	1 "	р.	64	64	33	73	Убнів	1 "	р.	109	99	20
32	Лани поль	1 "	р.	169	100	34	74	Холоїв міст.	п.	р.	407	206	62
33	Лянерівка	1 "	р.	—	—	—	75	Холоїв Бабичі	р.	р.	285	103	25
34	Ліско	1 "	р.	112	90	21	76	Хренів	1 "	р.	110	108	11
35	Майдап ст.	1 "	п.	78	64	17	77	Чаняж	1 "	р.	126	92	27
36	Манастирок	1 "	р.	54	50	23	78	Юзефів	1 "	н.	99	99	45
37	Міятин н.	1 "	п.	67	60	10	79	Яблонівка	1 "	р.	114	99	29
38	Міятин ст.	1 "	р.	167	150	43	80	Якимів	1 "	р.	57	51	22
39	Мирів прив.	1 "	п.	44	44	2	81	Ягоя	1 "	п.	30	23	4
40	Мукані	1 "	р.	83	71	23	82	Язениця пол.	п.	п.	82	72	22
41	Нагірці	1 "	р.	97	90	20	83	Язениця рус.	р.	р.	80	80	18
42	Немолів	1 "	р.	125	125	41	84	Буск довга ст.	р.	р.	95	88	36
Разом . .											13 964	11.195	2567

бохеньський і бобрецький. В інших краях Долитаві (з винятком Буковини) ходять майже всі діти до школи, бо на 100 дітей обов'язаних ходить 98—100 дітей.

В повіті єсть 81 шкіл; тільки пов. золочівський з 116, львівський зам. з 109 і сокальський з 92 школами перевищують пов. кам'янецький числом шкіл.

Учителів і учительок єсть 108, більше учителів єсть в львівськ. зам. (171), золочівськ. (141), і сокальськ. (112).

На науку щоденну і доповняючу ходило 12.327¹⁾; дітей зовсім здорових а не побираючих жадної науки було 3.586, а стягнуто в 1890 р. 1158 зр. яко кару за непосиланє дітей. Більше дітей з науки користало в 5 повітах Галичини.

Наведені факти доказують, що повіт сей належить до тих кількох повітів краю нашого, в котрих шкільництво народне завдяки заходам людей доброї волі доведене до ладу. Тут до піднесеня шкільництва народного причинив ся виключно Станіслав ір. Бадені.

Дітвора шкільна. Після послідного спису єсть в повіті дітей обов. на науку щоденну 14.325, а на доповняючу 6.475, ходило на щоденну 9.912, а на доповняючу 2.415. — В повіті дітей обов. на науку щод. єсть 14.325 а учителів 108; на кожного учителя припадає пересічно 133 дітей, а щоби на кожних 80 дітей припадав оден учитель, то треба би ще 70 учителів. На попередій стороні подаю зіставленє дітей шкільних в поодиноких громадах повіта: зазначую при тім, що дати ті взяті зі звіту ц. к. Ради шк. окружної за 1892/3 рік шкільний.

З виказу сего слідує, що в повіті єсть 64 шкіл з бесідою викладовою рускою, 15 з польською, а 7 з німецькою; — але ліпше можна осудити відносини в тім взгляді з числа клас; — з рускою бесідою викладовою єсть 70 клас або 59⁰/₁₀₀, з польською 41 клас або 35⁰/₁₀₀, з німецькою 7 клас або 6⁰/₁₀₀.

¹⁾ Цифра подана в стат. ділі центр. комісії на стор 94 єсть хибна. Подано там цифру 16.947, коли поодинокі додатники відповідаючі дійстности суть 9.912 + 2.415 отже разом 12.327. — Дперва р. 1892 виказала ц. к. Рада шк. окр. дітей посіщаючих науку щоденну 11.195, а доповняючу 2636 або разом 13.831 дітей.

РОЗДІЛ XI.

Маєток громадський, відносини кредитові, справи правно-судові і стан забезпечень

I. Маєток громадський.

Вспільний маєток громадський в повіті досягає майже одного мільона зр., отже на кожду громаду припадає понад 9.000 зр. Більше як половина всего майна єсть недвижимою с. в. існує яко ліс, поле, сіножать, а найчастійше яко пасовиско, — капітал кас гром. позичкових становить трохи більше як дев'яту часть, а вартість збіжа в шпихлірах гром. представляє двайцятую часть загальної суми вспільного маєтку, — проте вартість громадських реальностей, облігацій і інших предметів движимих представляє вартість 294.000 зр. Порадно було би, щоб Виділ повітовий нахлоняв зверхности поодиноких громад до складання приходів плинучих з ґрунтів громадських до кас позичкових, а таким способом і капітал сих послідних скоро би ся прибильшив і наступив би справедливійший розклад престацій на поодиноких громадян¹⁾.

Каси громадські числом 70 з капіталом позичковим 101.052 зр. заложено по 1848 р. Найбільше поветало їх за ініціативою Виділу повітового в двох послідних десятиліттях, суть вспільною власністю всіх громадян, а заряджує ними рада громадска через кількох з поміж себе вибраних членів. Каси ті суть для громадян великим добродійством, бо беручий позичку не потребує тягати ся по містах і не наробить собі жадних видатків, а попри тім управительство каси знаючи докладно відносини кожного господаря осудити може легко, чи позичку хоче він затагнути на ціли продуктивні, чи на спожите; чи се може який марнотравник, котрому мимо посідання гіпотеки позички відмовити треба, чи се чоловік честний. Закинути їм можна лиш се, що звичайно позиччених грошей не віддає ся літами і що побирають за високий процент, бо 22 кас побирає 12⁰/₀, а 26 кас бере 10⁰/₀. Процент сей на відносини селянські за високий і здало би ся, щоби ті каси — творячі дві третини загального числа — взяли за норму процент побираний товар. задатковими і знижили єго бодай до 7⁰/₀.

¹⁾ Наколи доходи з ґрунтів беруть ся до каси адміністраційної, то вискують на тім заможнійші господарі.

Фонди кас позичкових повстали зі спродажи облігацій, за знесені сервітути, за ліс, пасовиско або за плоди громадского маєтку нерухомого. Суть то інституції дуже добрі, но мають капіталу за мало. На одну касу випадає пересічно 1443 зр., хотяй суть громади пр. Добротвір, Острів, Криве, Кривогулянка, Новосілки, Дмитрів і Незнанів, посідаючі досить значний фонд позичковий ¹⁾.

Шпихлїрів громадских єсть 58 зі збіжем представляючим вартість 43.401 зр., отже ледви половина громад має їх і то не дуже они засібні, бо на оден шпихлїр припадає збіжа вартости 748 зр.

Ще при кінци минув. столїтя хотїв ряд примусово заводити шпихлїрі громадскі, але власть краєва була тому противна, отже староства (а давнїйше циркули) тільки дораджували громадам закладати шпихлїрі. На зазив сей много громад заложило шпихлїр, но розпозичивши перший раз розпозичили і послїдний, бо ніхто не квапив ся позиччене віддати ²⁾

Понизша табела представляє стан маєтку громадского в поодиноких громадах за р. 1891.

¹⁾ Р. 1890 було в повіті кам. 66 кас, — в цілім краю 3350 з капіталом 5,114,577 зр. В 16 повітах єсть більше кас позичкових як в камянецькім, пр. в пов. ясельскім єсть їх 147,

²⁾ В цілім краю єсть всего 682 шпихлїрів громадских, а і з сего числа має бути ще 135 шпихлїрів переміненних на каси позичкові, а то, як каже ся в звіті Виділу краєвого за 1892 р., задля лихої адміністрації. Так само лихою єсть по инших повітах краю — пов. камянецький, тарнобжеский і вадовіцкий винявши — адміністрація громадских шпихлїрів і кас позичкових, а Сойм, щоби тому зарадити, дозволив законом з дня 13 червня 1887 Ч. в. з. кр. 44 виділам повітовим брати зле ведені каси під свій безпосередний заряд. Під бачним доглядом камянецкого Виділу повітового (відносин тов. тарнобжеского і вадовіцкого не знаю) не тільки що число шпихлїрів становить десяту часть шпихлїрів цілого краю, але ще з кождим роком збільшає ся і нема случая розтрачена добра громадского чи то зі шпихлїря, чи з каси позичкової. А що в тім повіті війтами і писарями суть зовсім подібні до війтів і писарів цілого краю с. є. находять ся одиниці честні, але бувають також несовістні, тому — гадаю — ліпше було би шукати причин недбалого веденя шпихлїрів і кас громадских не в „хапчивости війтів і писарів“, як се мотивує згаданий звіт, бо писарі і війти суть всюда однакові, але в браку совістного догляду виділів повітових. — От і повторила ся приповідка о ковали і слюсарю: — виділи повітові завинили, а громади скривджено діймаючи, звиненем шпихлїра і перенесенем каси позичкової до повітового міста.

Перегляд вспільного маєтку громадського ¹⁾.

Ч. біжуче	Громада	Вартість грунту	Каса поличкова	Вартість збіжжя в ши.	Загал. вартість маєт. гр.	Ч. біжуче	Громада	Вартість грунту	Каса поличкова	Вартість збіжжя в ши.	Загал. вартість маєт. гр.
1	Адама	3605	708	330	6105	23	Желехів мал.	1260	1277	761	3728
2	Банунін	220	1136	508	4592	24	Желехів вел.	800	1856	—	8037
3	Бербеки	1179	—	—	1187	25	Журатин	1372	2683	529	6147
4	Будки незн.	2417	—	—	2527	26	Камянка стр.	12660	840	—	84695
5	Буск	57158	937	—	79864	27	Козлів	3420	2682	—	10462
6	Вербляни	6960	—	—	8402	28	Криве	1330	3942	—	8539
7	Вирів	370	2003	466	5071	29	Кривогулянка	200	3746	—	4008
8	Витків нов.	1410	877	—	9721	30	Кудеревці	1415	627	61	4578
9	Витків ст.	3390	2042	1447	9387	31	Куликів	5025	1171	698	8929
10	Волиця бар.	1434	269	551	6299	32	Купче	1045	1782	—	4284
11	Волиця дер.	1730	291	313	4125	33	Лани нім.	910	—	—	1419
12	Вулька суш.	1000	1041	810	3381	34	Лави поль.	3210	706	594	5517
13	Ганунін	255	—	—	1017	35	Лапаївка	1456	623	723	3933
14	Горпин	3300	2352	1572	7438	36	Лянєрівка	1120	304	—	1437
15	Грабова	4700	308	—	13641	37	Ліско	1436	810	966	4952
16	Гумниска	16700	427	155	18689	38	Майдан стар.	7215	—	—	8454
17	Гута полон.	2540	—	—	3149	39	Манастирок	4160	—	—	5364
18	Деревляви	1172	2311	271	3849	40	Милятин нов.	347	891	—	1518
19	Дернів	2960	2243	1164	8139	41	Милятин ст.	3600	711	—	7616
20	Дмитрів	13795	3437	979	24130	42	Мирів	1810	—	—	3301
21	Добротвір	14560	4470	926	24607	43	Мукані	4800	—	204	8058
22	Дідилів	2320	2931	3363	13641	44	Немолів	4445	1164	518	7429

¹⁾ В кількох випадках в загальну вартість майна громадської вчислено і вартість будинку шкільного. Громади посідають часто канцелярню, облігаци, і інші рухомости, котрих я окремо не подаю, — вчислені они разом до загальної суми.

Ч. біжуче	Громада	в зр.				Ч. біжуче	Громада	в зр.			
		Вартість друнту	Каса пожичкова	Вартість збіжжя в шп	Загал. вар- тість маєт. гр.			Вартість друнту	Каса пожичкова	Вартість збіжжя в шп.	Загал. вар- тість маєт. гр.
45	Нагірці малі	2570	—	584	4396	69	Сапіжанка	1193	2223	—	4858
46	Неслухів	90	576	300	3277	70	Середпільці	1675	1450	470	4175
47	Нестаничі	10505	—	1029	13502	71	Синьків	4885	407	609	8668
48	Незнавів	7600	3242	199	13626	72	Сілець бень	7711	—	1114	12113
49	Нивиці	8700	470	147	11094	73	Соколів	770	1675	949	4903
50	Новосілки	2560	3582	2061	12414	74	Соколя	6546	743	22	10384
51	Обидів	8910	1429	902	11999	75	Спас	4 0	2053	—	3074
52	Оглядів	12364	—	546	16156	76	Станин	6010	—	676	8946
53	Ордів	1780	583	1318	4955	77	Стрептів	1960	1984	780	9133
54	Опліцко	6370	493	455	10033	78	Стоянів	9800	—	1135	17071
55	Острів	1475	4268	710	9789	79	Стриганка	2850	—	118	3954
56	Павлів	4650	2208	786	9435	80	Сушно	5261	26	1665	12132
57	Ператин	11145	965	898	16886	81	Тадані	440	3060	454	5155
58	Побужани	8420	—	—	11072	82	Тетевчиці	2950	1210	870	9668
59	Підзамче	865	146	—	1419	83	Убині	3055	1405	1635	8725
60	Полове	3950	992	953	7161	84	Холоїв	1296	1255	607	20248
61	Полонична	11250	—	—	13418	85	Хренів	4780	806	893	7814
62	Радехів	8680	—	—	12971	86	Чаниж	4230	—	—	6097
63	Ракобути	1100	—	395	3880	87	Юзефів	375	1964	—	4200
64	Ріпнів	1380	2446	—	8397	88	Яблонівка	5935	133	—	7281
65	Романівка	550	307	—	1677	89	Якимів	170	1632	337	4074
66	Руда	5310	923	611	8162	90	Ягоня	362	347	—	2170
67	Русилів	1660	1122	263	4315	91	Язениця пол.	1384	514	459	2823
68	Сабанівка	660	—	—	962	92	Язениця руск.	1698	486	517	3363
Разом . .								416195	101052	43401	845868

II. Відносини кредитові.

Звіт комнати торговельної в Бродях за п'ятилітє від 1885 до 1890 р. вичисляє 8 товариств кредитових, і так 4 в Кам'янці (з тих 3 жидівські), одно в Добротворі (жидівське), 2 в Буску (обидва жид.) і одно в Радехові. Но всі товариства жидівські, числом 6, перестали урядово існувати ще перед р. 1890, а до сьогодні суть тільки два тов. задаткові, одно під фірмою „Повітове товар. задаткове з ограниченою порукою в Кам'янці стр.“ а друге „Товариство задаткове в Радехові,“ обидва під предсідательством Станіслава гр. Баденього. Крім того в Буску при суді дають ся позички з фондів сиріт¹⁾, а по селах єсть 70 позичкових кас і 58 шпихлїрів громадских.

Повітове товар. задаткове в Кам'янці заложене 1885 р. подає за р. 1892 такі дані. Члени числом 1345, між котрими було 1094 селян, зложили на уділи 12.274 зр., — фонд резервовий виносить 4476 зр., — дано на 549 позичок 63.774 зр., — оборот касовий 297.933 зр., — чистий зиск 1794 зр., — дивіденда 17⁰/₀, з чого 6⁰/₀ виплачено, а 11⁰/₀ взято до фонду резервового. Щадничими вкладками зложено 26.609 зр., — на позичках має 86.026 зр., — побирає від позичок 7⁰/₀ і дозволяє сплачувати ратами, — від вкладок щадничих дає 4¹/₂⁰/₀.

Товариство задаткове в Радехові заложене 1876 р. виказує за р. 1892: Членів 2995, — зложено на уділи 44.534 зр., — фонд резервовий 13.446 зр., — вкладок щадничих має 148.355 зр., — оборот касовий 577.317 зр., — роздано 757 позичок в висоті 154.733 зр. — Чистий зиск 3577 зр., — дивіденда 7⁰/₀. На позичках має товариство 189.987 зр., а позиччає і бере щадничі вкладки під тими самими умовами як і повисше.

Р. 1892 розіслало Староство камянецке до всіх зверхностей громадских квестіонар в справі обдовження ґрунтів селяньских, котрим грозить вже примусова ліцитація. Зверхности громадскі зрозуміли се по части хибно і надіслали викази поименні всіх господарів, котрі мають які небудь довги. Поминувши такі

¹⁾ По мысли §. 194 цїсар. патенту з 9 серпня 1859 р. ч. дн. 208. вільно фонди малолїтних сиріт складати до кас сиротиньских. При котрім суді єсть така каса, там можна за устним зголошенем дістати позичку на 5⁰/₀. — Суд радехівский не випозичає фондів сиротиньских, а закупує за них облігації.

громади як: Буск з довжною квотою 80.000 зр., Сушно 53.000 зр., Юзефів 26.000 зр., Ріпнів 23.000 зр. — всі інші громади виказують пересічно 6000 зр. яко довжну квоту, отже стан обдовження власности сельскої в цілім повіті виносить около 700.000 зр. На єї покритє причинили ся:

Товар. задаткове в Кам'янці	86.026 зр.
” ” в Радехові	189.987 ”
Каса сиротинська в Буску	322 ”
Пожичкові каси громадскі	101.052 ”
Разом . .	377.385 зр.

Інституції кредитові повіта заспокоюють потребу кредиту лиш в часті, остали 330.000 зр. позичити треба в банку і у осіб приватних, котрі користаючи з попиту позичають на гіпотеку найнижше на 10⁰/₀, а на вексель від 10—25⁰/₀, — а що побирати так значний процент значить селянина нищити, бо позички затыгає він в більшій часті на цілі непродуктивні с. є. прокормленє родини, процеси, весіля, похорони, а з капіталу вложеного в землю не витягне більше як 7⁰/₀ чистого зиску, тому то стан обдовження все збільшає ся, а поодинокі парцелі або і цілі газдівства переходять в чужі руки. Запобічи тому в часті можна через заложене тов. задаткового в Буску, збільшенє мастку кас громадских, а то складаючи до них доходи з права довецтва, рибарства і громадских ґрунтів, і через зниженє стопи процентової в касах громадских.

III. Справи правно-судові.

Попри нездарство і легкомисне затыганє позичок стають процеси одною з головних причин нужди тутешного селяньства. Процесує ся селянин о найменшу дрібницю, а що не вміє писати, то видає остатний гріш на стемплі, супліки і трагить час на ставанє до суду на терміна. Богатий не платить але силє грішми, щоби „навчити єго розуму“, біднійший з остатнього тягне ся, щоби тільки не дати ся і так правуючи ся о кусень ґрядки, котрий варт найвисше 5 зр., видасть і оден і другий по 20 зр., а уступає доперва перед рішенєм суду висшого. Ліпше як довгі слова представлять відносини в тім напрямі дати окружних еудів тутешного повіта. В цілім повіті було:

1. Процесів цивільних	8.547
2. Донесень карних	7.761
3. Слідств о злочин	683
4. Пересправ дрібних (багательок)	7.950
5. Засуджено за провини	2.676
іменно: а) з пристрасти	1.115
б) з жадоби зиску	687
в) з неосторожності	75
г) з інших	799
6. Засуджено осіб а) на арешт	2.142
б) на кару грошеву	534
7. Ліцитацій маєтку недвиж. а) дозволених	46
б) довершених	17
8. Ліцитацій маєтку движим. а) дозволених	280
б) довершених	90
9. Провізорий було	400
а) з тих полагоджено на місци	210
б) видано засудів	182
в) безпідставних	108

Процесів цивільних, карних, пересправ дрібних і провізорий єсть разом 24.658, а що до кожної стає що найменше дві сторони і оден сьвідок, то річно стає перед судом 75.000 осіб, видає ся на писане скарг і оплаченє комісій 15.000 зр., при чім тратить ся ще дуже много часу. З тих всіх справ при більшій виrozumілости що найменше половина була би злишною отже лишило би ся і досить часу і грішми річно 7.500 зр. Не конець на тім, — в повіті утримує ся 3 адвокати і 3 нотарі; перші з них мають річно приходу по 4.000 зр., другі по 10.000 зр., що разом виносить 42.000 зр. Приймім і тут, що половина справ тих конечна, отже і половину сеї суми видати треба, то на адвокатах і нотарях ошадить ся річно 21.000 зр., що з попередною сумою 7.500 зр. винесе 28.500 зр.

Так неповздержлива охота до процесованя єсть причиною, що кожда громада видає річно о 300 зр. а кожда родина о 3 зр. більше як би дійстно потребовала ¹⁾).

¹⁾ До читалень або урядів громадских належало би спровадити друків потрібних до списаня контракту, завіщаня, інтабуляції, екстабуляції, просьб о провізорію і т. и. і треба би поучити, що такі письма можна собі самому злагодити на відповідних друках.

IV. Стан обезпечень.

Обезпеченя, чи то майна движимого від елементарного нещастя, чи то сил особистих оказали ся дуже спасеними і тому в краях просвічених о населеню промисловім і запобігливім практикують ся всякі роди обезпечень, а видно, що суспільність пересвідчила ся о користях сего, бо і товариства і капітал обезпечений шпарко збільшають ся з кожним роком.

Р. 1890 було в повіті на 15.059 домів обезпечених в Товарасекураційнім в Кракові 4.172 домів і 7.721 будинків господарских на суму 8,127.062 зр. Домів необезпечених було 10.887, а прийнявши, що 887 домів було обезпечених в інших товарасекураційних, лишить ся 10.000 домів і два рази тільки будинків необезпечених о вартости 8 мільонів зр. Так при всяких пожарах лиш третина нанесеної шкоди вертає ся, а дві третини никнуть з димом; а що пересічна вартість будинків знищених рік-річно пожаром виносить в повіті 60.000 зр., то після повисших уваг лиш третину сеї суми вертають товариства асекураційні, безповоротно гине річно 40.000 зр. або 650 зр. в кожній громаді¹⁾.

Засівів від граду не асекурують селяни, бо град дуже рідко наробить тут шкоди по полях, за то в північній часті повіта беруть ся вже до обезпеченя зібраного збіжа.

РОЗДІЛ XII.

Згадки історичні.

I. Погляд загальний.

На Волини мешкали від 6 в. по Христі Дуліби. В X. в. по Христі звала ся всх. Галичина Білосербією, а західна Білосербією і так одна як і друга була предметом спору між молодими отже заборчими ще тогди державами Чех, Польщі і Руси. Межи 885 а 905 р. запановав хвилево Олег над Білосербією, однак годі було єму утримати так далеко на захід положеної

²⁾ Часть середна і полуднева повіта представляє ся під тим взглядом далеко гірше від часті північної, бо коли в сій послідній обезпечених домів єсть 50%, то в тамтих двох ледви 25%.

землі. По Буг і Стир належав край сей довгі часи до єпископства в Празі, отже належав — після тогдішних понять — політично до Чех, іменно від 905—975 р. Опісля належав сей шмат землі через 6 літ до Польщи, а 981 р. завоював більшу єго часть Володимир Великий користаючи з нечинної старости Мечислава I. і присоединив єго до своєї держави. Однак з Дулібами вести мусів завзяті борби і покорив їх доперва по довшім часі, розметавши їх город Волинь, лежачий над Бугом 5 миль на півн. від Сокаля, а постройвши недалеко город Володимир волинський віддав ті землі синові євому Всеволодови.

По смерти Всеволода заняв єго землі симпатичний задля трагічної смерти Сьвятослав, але сєго убив Сьвятополк Окаяний — як каже переказ — над річкою Опором, а над країною сею зависла на кільканийцять літ лють війни. Через надбужанські сторони тягнув з війском Болеслав Хоробрий і 22 липня 1018 р. побив над Бугом Ярослава Мудрого, а в 10 місяців пізнійше побідив єго в друге над тою рікою і заволодів сею країною. Доперва 12 літ пізнійше вєспів Ярослав Мудр. видерти ту добич королеви польському. По смерти Ярослава М. 1054 р. дістав кн. Володимирєке, також Волинським зване¹⁾, син єго Ігор, котрий по 14 літах уступає єго Олегови, синові вбитого братом Сьвятослава. По Олегу обняв володарство Волинської землі Ярополк Із'яславич, а коли сєго убив якийсь Нерадинець, то княжество обняв 1086 р. коварний Давид. За єго то порадою казав непостійної гадки Вел. кн. Сьвятополк Із'яславич осліпити Василька теребовельського, а Давид готовив ся вже загорнути єго уділ і тогди то постройти мав Буск. Давида побив 1097 р. брат осліпленого Василька, Володар, а осадивши в Буску приневолив до видачі вязненого там Василька. Кн. Волинське дістає 1110 р. Андрей, син Мономаха, а Давидови лишають князі міста: Буск, Острог і Черториєк. Від 1132—1154 р. править сею землею Із'яслав Мстиславич. Північна часть тепер. пов. кам. належала отже до него, а що перед 30 літами (заким визначено уділ Давидови) належала і часть полуднева з Буском, то хотів він єї відобрати і з тої причини настає

¹⁾ До сєго княжества належав цілий теперішній пов. кам'ян., бо прострало ся оно поза Буск, а видно се з того, що Давид обіжджаючи „свої“ землі заложити мав против князів теребовельського і перемського на граници своєї держави укріплений город Буск.

межи Васильком теребовельским а Із'яславом распрѣ, закінчена 17 січня 1154 р. кровавою битвою під укріпленнями Теребовлі і прилученем Буска до кн. Волинського. Около 1156 р. панує в Буску син сего Із'яслава, Ярополк, а прочим княжеством володіють его три брата. Вел. князь, Ярослав, з Володимиром Мстиславичом хотіли усунути Із'яславичів з їх батьківщини покликуючи ся на признану і практиковану на Русі засаду наслідства по старшенстві, і задля того тричи розпочинали борбу з Із'яславичами, но сі послідні удержали ся при своїх уділах, а через се і засада простонаслідства утримала ся і щораз більше ставала-сь загальною.

Р. 1167 брав участь Ярополк, кн. бузецкий, з 11 стрійними полками в поході до Канева, щоби охороняти греческі судна купецкі против Половців; в 8 літ пізнійше править вже Волинем Роман, основатель династії Романовичів, а Буском Ярослав Осмомисл. Осмомисл умирає 1187 р., а що его наслідник, Володимир, „бѣ любезенъ питію многому и не любяше думы съ мужи своими“, — то бояри галицкі призвали Романа волинського, котрий доперва від 1199—1205 р. там без перешкоди панує. В ту пору Литовці находили часто на Волинь, отже, щоби їх відстрашити від набігів на землю руску, казав Роман бранцями литовскими орати. Замітний але непожиточний був се поступок; Литовці нападали на обезсилений усобицями князів край і дальше, — а Роман гине 1205 р. під Завихвостом.

По Романі лишили-сь его сини Данило і Василько. Ігоревичі захопили кн. Галицке, Романовичам лишило ся лиш Володимирске, но вже в рік по смерти отця прогнали їх і відси запроданці галицких Ігоревичів. Р. 1211 осідає Данило на престолі в Галичи, та бутні і коварні бояри галицкі хотіли зараз таки того самого року Данила і Василька убити. Спасеніє своє завдячують остереженю вірних бояр з Буска, Галич зміняє від 1205 до 1235 р. с. е. за 30 літ 16 раз володарів, а Романовичі науюють на північній Волини. Двацятьчотиролітний Данило іде з волинськими полками над Калку, а Татарам злюбила-сь так країна і кров руска, що від того часу через пів тисячки літ навіщали край сей бодай що кілька літ. Набіги їх то не скороминаючі літні бурі, по котрих вдвоє милійше сьвітить сонце, то дощі осінні, дрібні но довготривалі, по котрих довго-довго чекати треба на зелену провесну.

Р. 1240 на саме Різдво здобули Татари Київ, а відтак як вода в часі повени розляли ся по рускій землі. Весною 1241 р. перейшли они перший раз пов. кам'янецький простуючи від Крем'янця до Володимиря. — Данило як міг запобігав навалі татарській; мирив ся з ними, розмітовав укріплення городські, ходив навіть — як покірний Русин — до Батия з поклоном, но і стремів до скинення сего ярма зависимости, — хотая безуспішно. За его сина Льва (1270—1301) вирядили ся Татари під Телубею і Ногаєм ніби на Польщу. Перший переступивши Горинь перейшов північ. частию повіта і попри Володимир простував до Судомиря, но не успівши его здобути і дізнавши-сь про неудачу Ногая, котрий ішов на Краків, забавив цілий рік на Руси і вернув ся в степи чорноморекі. На повороті здобули і розграбили Татари Буск, а помір, що настав по їх відході, dopravив лиха, — начислено півтринадцяти тисяч людей погибших на помір, а що Татари забрали, сего дочислити-сь було годі. По тій подвійній пошести настають літа спокою с. є. від 1285 до 1314 р. но сего року настає голод а опісля зараза, а устає аж по трох літах; та щож, — коли настав спокійний час, рук до праці не було, бо помір з р. 1285 і 1315 і Татари р. 1284 забрали майже всю людність.

Перед 1280 р. утворено княжество Белзке, обнімало оно крім інших просторів майже цілий пов. кам'янецький з містами Добротвором і Буском, а першим князем белзким був люблений Данилом Шварно (до 1270 р.), а опісля Юрій I. (до 1315 р.). Невелика область північна повіта належала до кн. Волинського (міста Лопатин, Витків), до р. 1271 правив ним Василько рідний брат Данила, опісля через 19 літ син его Володимир Хромий. Хромий сей на ногу но повздержливий і добре з шістьом съв'язним познакомлений князь відказав своє княжество Мстиславови (від 1289 р.), а сим не дав скріпити ся власти князя галицького Льва. Побожного і господарного Мстислава шанувала Литва, Польща і Татарва задля его могутости. Майже до р. 1289 нападали на области рускі Литовці; в останніх літах дружили ся они з кн. рускими, св'язили ся через женитьбу, но не знаючи чи не хотаячи тому вірити, що рускі войска лиш по неволи брали участь в походах Татар на Литву, метили ся за то частими набігами на приміжні Литві землі рускі. Но около 1289 р. устають на 30 літ набіги Литви, а що і від 1284 р. устали і напади татарської орди, то настають спокійні літа, перервані р. 1315 частими в ті часи гостями: неврожаєм і заразою. По смерті

Мстислава обняв его уділ Юрій I. і тим ділом злучив всю полуд. західну Русь під своїм скиптром, а земля его була як каже літописець — до послідного року жита спокійна і „всякимъ обильствомъ и славою преимуца“. Рік 1315 замітний неврожаєм і заразою, набігом Гедиміна на Волинь і битвою під Володимиром, в котрій погиб Юрій I. хочачи особистим приміром вздержати уступаючу перед Литовцями кінницю руску.

Коли 1316 р. задля зарази в тій країні „не було рук до праці коло рілі“, обнимає кн. Волинське, Белзке і Галицке Лев II., а що і сей згинув подібно вітцю геройскою смертею в битві з Гедиміном 1319 р. під Білгородом 6 миль від Києва, слідує тілесно немочний Юрій II. (1319—1337), а відтак Болеслав Тройденевич, зять Гедиміна. Сей княжив всего два літа, а отросно его в сам день Благовіщення 1340 р.

По тих воєнно-княжих подіях розглянути ся випадає в відносинах суспільних тогдішної доби, а то тим більше, що з 1340 р. настає різка зміна в відносинах політичних і суспільних. — Мусіли бути бодай які сь почини організації державної у Дулібів, коли они перед завойованєм їх землі Володимиром В. мали вже міста як пр. Волинь і так завзято боронили своєї вітчини против незваних чужих володарів. Тай мусіло бути їх досить, коли зуміли довший час усьпішно операти ся справним Володимира войскам. По паденю Волиня і построєнню Володимира волинського стала область Дулібів складовою частию держави Руриковичів, належала до неї через 350 літ, а княві рускі завели зараз таки по завойованю і тут германсько-февдальний лад.

Суспільність за часів князів руских складала-сь з бояр, духовенства, міщан і селян або „холопів“. Бояри се по князю перші достойники і урядники, они творять княжу дружину, займають ся ділами державними, радять з князем і творять его кінне війско. За ті вислуги посідають різні доходи і маєтки як: мита, села, млини, бані сільні і уряди. — Володимирске княжество мало свого єпископа в Володимирі. Після тогдішних звичаїв вибирали єпископа прилюдно князь, бояри і міщани єпископської столиці, а вибір затверджував митрополит. Проче духовенство свобідне від судів княжих підлягало лиш єпископови і мало ся добре, бо князі і бояри устанавляючи монастирі або приходства, вивіновували їх щедро землями, десятиною, доходами плинучими з данин і людьми, котрих в таким разі освободжувано від всяких тягарів і обовязків, щоби могли служити богомольцям; мали они їм обробляти землю і платити посере-

бщину. — По містах промешкували міщани, котрі крім ремесла також торгівлю пильно трудили ся. Було між ними багато чужинців, а веї они користували ся значними свободами. Старанем Романа і его наслідників було навязати з німецько-пруським Орденом приязні зносини і спроваджували купців торунських до руских міст. Доховала ся грамота Андрея і Льва, котрою заключають воєнно відпорний союз з Торунем, і друга підписана тільки Андреем, котрою признає ся силу всяким давнійше признаним льготам для купців торунських і на дальше. Найблизший склад товарів торунських був в Волини, з відки одні купці через Белз і Львів, другі попри Буг отже через Буск спішили до Галича і чорноморских торговиць. — За правління Романовичів обовязані були селяни платити „побір“ для князя, „татарщину“ для Татар і „страдати“ своїм властителям. Побір для князя існував від самого початку завойованя Дулібів, а складав ся з „посеребщини“ плаченої грішми і „дякла“ плаченого збіжем. „Татарщина“ настала з 1250 р., були то дачки додаткові плачені в касу княжу, щоби ними оплачувати ся татарским ханам. Знаєм що якийсь час були на Поділю „баскаки“ се-б то урядники татарські, котрі мали відбирати сю данину.

Крім сего селяни мусіли „страдати“ с. є. робити своїм властителям на поли, а піддані князя ставили на его приказ городи і селища і „рубали“ (сипали фоси і строїли налісади) кріпости. Селянам княжим було гірше як бояреким, бо перші мусіли крім робіт в поли харчувати слуг княжих в часі переїзду і ловів, а ще до того помагати при „рубленю“ городів. Найліпше було підданам монастирів, бо всякі повинности і данини, крім посеребщини, повинні були давати монахам, а що сї послідні не мали багато потреб, а при тім були вирозумілі, тож і підданих не томили надмірно ні роботою ні даниною.

Р. 1340 в Томину неділю виправляє ся Казімир Великий¹⁾, загортає без труду Червону Русь, а кн. Волинське дістаєсь в тім часі Любартови. Казімирови дісталась полуд. часть повіта з містом Буском, коли проча часть припала Литві. В девять літ по першім щасливім поході на Русь, випер Казімир В. Литовців з цілого Волиня, но 1363 р. тратить его знов, щоби в три літа пізнійше при луні палаючих сел і зойках мор-

¹⁾ Так пише Длугош, але найновійші розсліди виказали безпідставність сего твердження. Каз. виправив ся перший раз на Русь в червни 1340 р. і здобув лиш Львів. Завойованє власливе наступило в 9 літ пізнійше. Зри працю Мильковича в Дії з 1893 р. Ч. 266 і слід.

дованого населення здобути опять городи: Перемишль, Белз, Холм, Олесько, Лопатин і Кремянець, о Буску не згадує ся, бо се місто від 1340 р. належало до Польщи. По жестокій тій війні (1366 р.) лишила ся при Литовцях тільки північна часть Волиня, часть полуднева і кн. Белзке припало Польщи. За панованя Казімира В. лютила-сь від 1349—1352 страшна зараза „чорною смертию“ прозвана, а в 10 літ пізнійше джума, котра як каже літописець, настала тому, що „північні зимні вітри звіяли цвіт з збіжа, лишивши бідному рільникови пусту солому... Хороба починає ся колькою в серцю, лопатці або плечах, ціле тіло горить, кров лєє ся устами... муки кінчать ся неминуючою смертию“.

Перед 1366 р. правив в кн. Белзкім Юрій Гедимінович¹⁾, а Казімир В. завоювавши его княжество і прилучивши его до Польщи полишив самого Юрія і дальше на нім. Юрій мусить уступати з него доперва 30 літ пізнійше, коли 7 січня 1396 р. надав Ягайло кн. Белске Земовитови Мазовецкому з роду Пястів, щоби сим ділом вдоволити того давнійшого свого соперника в забігах о руку Ядвіги і о корону польску. До того князя належав майже цілий пов. камянецький (з винятком Камянки стр. і окресности), бо в наданю вичислені міста: Буск, Олесько, Лопатин, Белз, Городно і Любачів. Пристрастний се був приклонник католицизма, а тим самим ворог православія і Русинів; — надаючи свободи містам або затверджуючи практиковані права зазначає: „.... що в місті жадең Русин не має занимати ся варенем напйтків і робленем пива...“, тож не диво, що Русини першим тим володарем польским кривджені і упосліджувані, поветають за підмовою Свидригайла за его наслідника Казімира²⁾, палять (1430 р.) Буск і улягають доперва сполученим війскам королівским і князя Казімира.

Р. 1413 заключено унію в Городлі, в котрої акті сказано, що Русинів не можна припустити до ради державної: „... бо ріжність віри викликати може ріжність гадок і чувств“. — Задля досягнення достоїнств державних, почала руска шляхта від тогди покидати свій обряд і народність.

¹⁾ Польські історики звать его Наримунтовичем.

²⁾ Земовиг Мазовецкий пановав від 1396 десь до 1415 р. описля панує его син Конрад відтак Казімир до 1446 р., а напоследок Владислав від 1446—1468 р.

По битві під Ворсклою (1399) опустошили Татари область кн. Волинського, бо розливши ся від Києва на північ і захід підступили під Луцьк і опустошивши околиці „обременені добичю“ уступили на вість о ладженю ся против них військ литовських до своїх стенив. За то від 1419—1437 устають їх набіги на 18 літ, щоби відтак поновити-сь під Сайд Ахметом. Замітніші набіги досягнувши і західної белзчини були: 1438, 1442, 1450, 1452 і 1453 р., — особливо напади з р. 1442, 1450 і 1453 дали ся сій часті добре в знаки. — Здобуте Молдавії також багато крови коштувало, бо коли з земель руских зібране військо розбили Молдавяни, то в ту саму пору землі полишені всякої зашити набігли Татари, опустошили цілу землю белзку і самого Владислава мало не плінили. По уступленю орди настав (1452) голод і зараза, а до того благодать татарська перейшла зараз слідуячого року пов. кам. від півночи на полудень прямуючи з під Луцька, о котрий Корона з Литвою в сю пору завзято спорила, до Олеська.

Казімир Ягайльончик обняв 1468 р. княжество Белзке під свою безпосередну власть, затвердив при тім на області нас обходячий привілеї двох міст, іменно Добротвора і Буска, а в три літа опісля надав Камянци право магдебурске. Нинішний пов. камянецький належав від 1496 р. аж до першого поділу Польщи в меншій часті (іменно часть его полд. західна по Камянку, Желехів і Миялятин) до воєводства Руского а землі львівської, — більша часть (вся проча область) належала до воєводства Белзкого, землі Бускої.

Брак скорой оборони против так часто ті сторони навіщаючої Татарви приневодив сьмідійших людей взяти ся самим, не оглядаючи ся на сойми і загальне ополчене, за обезпеку краю. На початку 16 в. повстали над Дніпром ватаги охотників прозваних козаками, котрі поселивши ся під боком татарської орди постановили весняти їх набіги на сумежні землі рускі. Таким ділом головним боєвищем стали примежні Дніпрови „дикі поля“, а навала татарська не заганяла ся вже так часто і так далеко на Русь: — сторони надбужанські навіщали они від 16 в. тільки при спосібности більших походів, а такими були набіги з р. 1498, 1516, 1549, 1589 і 1620. Особливо два перші напади с. е. 1498 і 1516 р. були діймаючими, — в сім посліднім році мали забрати з сих сторін 50.000 невільника.

За панованя Зигмунта Старого і Зигмунта Августа настає замітна ріжниця в стремленях шляхти і духовенства польського

а обох послідних Ягайльонів. Шляхта старає ся закріпостити селян і перефорсовує на соймах ограничене свободи селяньства, духовенъство заводить обряд латинський, а послідні Ягайльони, сему як би на перекору, надаючи привілеї містам, дозволяють користувати ся ними і уопсїджуванім перше міщанам Русинам.

На початку 17 в. мав пов. камінецький дуже дбалих старостів. Добра Дідилівські належали до Станіслава Жовківського, а старостою в Буску був (1592—1618) Станіслав Тарновский. Обидва вславили-сь і полишили по собі вдячну пам'ять, задля своєї справедливости і заходів около піднесеня рільництва і торговлі. Но гаразд сих сторін не мав тревати довго; — 15 жовтня 1620 р. перейшла полудневою частию юрба татарська, а в 28 літ опісля настали жестокі опустошеня заподіяні козаками, Татарами і війсками коронними.

Літом 1647 р. їхав король Владислав IV. через Львів, Білий Камінь, Підгірці до Бродів. Тут надав булаву більшу Миколі Потоцкому а меншу Марцінови Каліновському, а поминув Конецпольського, властителя Бродів, і тому сей вельможа загнував ся на короля. Владислав IV. зимно попрощаний в Бродах не вертав тою самою дорогою, але їхав враз з жінкою і двором більше північною стороною і задержав ся доперва в Жовкві. Переїздив отже через Буск або Кам'янку, не догадуючи ся, що в рік опісля гноблене селяньство і в крепаків повернені козаки піднесуть оружжє і стануть пустошити ті самі околиці, котрими тепер переїжджав двір королівский. По тій переїзді поїхав король на Литву, а в пору, коли перестудивши ся тяжко занедужав, наєспіла вість о бунті козацкім. Мимо виразного заказу королівського виступили доперва перед роком іменовані гетмани самовільно против Козаків. Карою були Жовті води і Крута балка під Корсунем, — Хмельницький підступив під Львів, Сокаль і Замость, а по виборі Яна Казімира королем, вернув на Україну.

В жовтні і падолистї 1648 р. переходили козаки з Татарами в походї під Замость вздовж полд. і західної границі пов. камінецького, а що при тїм не дуже спішили ся, то поодинокі ватаги заганяти ся мусіли і на сю область, но про шкоди ними тут заподіяні нема згадки. Нововибраний король заключив з Хмельницьким тимчасовий мир, котрий сойм мав затвердити, та самовільні походи Вишневецкого, Корецкого і Заславського, котрі переступали неутральну границю визначену угодою, і жестоке поведење відділів Вишневецкого з селяньством стало при-

чиною другого походу Хмельницького. Козацько-татарське військо облягло 1 липня 1649 р. Збараж, а 7 липня рушив король проти него з під Люблина, 21 липня станув під Замостем а за кілька днів був під Сокалем. Тут доходили єго непевні слухи о силі Хмельницького і Орди. „...Так сходяв день по дневи, вісти надходили що раз суперечнійші і непевнійші, а король і військо посувало ся з під Сокаля — сказати можна — махінально наперед, нагадуючи ся, чи не ліпше було би вернути.. Дперва під Топоровом явив ся в шатрах королівських жебрак більше до тїни подібний як до чоловіка і віддав листи реґіментарів зі Збаража. Був то відважний товариш панцирний Ян Скжетуский“. Посуваючи ся з під Сокаля до Топорова переходити мусів король через пов. камянецький, а о скільки з терену зміркувати можна, то військо королівське пробирало ся попри Радехів, Оплицько, Манастирок і Майдан старий або Нивиці. При Оплицьку єсть окіп земний, котрий імовірно усяпано для короля і єго сторожі в часі сєго походу, а котрий несьвідомі селяни приписують Татарам. Сї не мали звичаю окопувати ся і крім окопів, які мусїли сипати при проволікаючій ся облозі міст, не згадує ся нігде, щоби Татари станувши кошем робили насипи тай ще так здорові, бо 6 м. гребі. Причини ті оправдують — гадаю — бодай в часті наведений здогад, отже туди то переходив в часі межі 28 липня а 10 серпня 1649 р. Ян Казімир з 25.000 войском на підпомогу до Збаража. Але не дуже поспішав король, бо місто удати ся найкоротшою дорогою через Броди, звернуло військо королівське на полудень і стануло під Білим Каменем. Тут страчено задля непогоди 4 дні, під Зборів надтягнув король дперва 15 серпня, а в три дні опісля напіраний зі всіх сторін тяжкою силою козацько-татарською заключити мусів (18 серпня) угоду зборівську.

Та не хтіло ся пошанувати зборівської угоди Вишневецькому та иншим начальникам польського війська, їх набіги на землі козакам заїварантовані викликали таку саму відплату. Гетман Каліновский забезпечити мав границю понад Богом, а що міста з другої сторони обсаджував Ничай козаками, то розбив він ватагу Ничая і здобув (на території заївар.) міста Красне, Винницю, Марахву, але обєкочений переважними силами уходити мусів до Бару, при чім стратив 500 людей і кілька армат. Було се на початку 1650 р., — а що сойм не хтів затвердити угоди зборівської, в сенаті сторонництво, котре було за миром, зі смертю Оссолінського підупало, а оружні перехватки над Богом

роз'ярили уми так шляхти як і козаків, тому з весною 1650 р. стали ладити-сь обидві сторони до війни.

Війська польські стали збирати ся під Сокалем, а Каліновський дістав приказ, щоби також чим скорше там надтягнув. Шарпаній козаками і Татарами перебив ся він з обдертими і струдженими недобитками до Сокаля, перейшов при тім ма-буть пов. камянецький тою самою дорогою, котрою перед роком тягнув Ян Казімир під Зборів. Під Сокаль прибув і сам король а зібравши крім чурів і слуг 100.000 війська, дав приказ тій величезній армії посувати ся під Берестечко. Дня 15 червня 1650 р. рушило військо польське трома шляхами з під Сокаля, межи Довгим а Бранами о 4 км. на північ від Стоянова відбув ся перегляд войска і тут лучила ся в ночі така пригода. Чури, котрі стерегли коний і возів посперечали ся і стали бити ся, на їх крик надбігли пани з шаблями, в таборі зробив ся заколот, а в тім крикнув хтось, що ворог наступає. В мить стало все войско в боєвім ладі, а розбужений зі сну король довідавши ся о причині тревоги місто похвалити військовою справність шляхти виганьбив ще всіх „базарними словами“. З під Бран рушила одна часть войска з королем на полудне і попри Стоянів, Ператин, Синьків, Завидче дійшло 19 червня до Щуровиць а 22 червня до Берестечка.

Трупи козацкі по битві берестецкій залягли 20 миль аж по Константинів, а що полишено їх непогребаними, то настала слідуючого року страшна пошесть „чорною смертю“ прозвана. Злюща та пошесть розширила ся по цілій Малопольщи а лютила ся майже три роки.

Найбільше лиха зазнав пов. камянецький від 1648 р. до 1659. Про переходи війск з 1648, 1649, 1650 і 1651 р. згадував я повисше, а що в тих часах перехід війска значив то само що опустошенє і рабунок, то можна собі представити стан сих околиць по щорічних тих походах, котрі однак не скінчили ся 1651 р, але аж 1659. — Р. 1654 виступив Хмельницький четвертий раз против Польщи і в часі того походу знищено так Буск і окресности що і „кілка не полишено“. Чи і Камянку опустошили в часі сего походу козаки не знати; але з того, що люстратори з 1662 р. не згадують хто був виновником знищеня сего міста, догадувати ся можна, що ними не були козаки, бо в такім разі не пропущено би сего, але зазначено в написком, що сему винні козаки. — Зараз слідуючого року переходив вздовж через воєводство Белзке Стефан Чар-

нецький, а его на Русинів лютуюче військо поводило ся тут так само як на Україні: грабило добуток, убивало людей, села і міста палило. Від 1654—1659 р. вештаюче ся туди ненастанно військо коронне і козаки 1654 р. знищили цілий повіт, бо опустошено: Буск, Мплятин, Камянку, Добровіт, Витків і окресности тих міст; а хоть в люстраціях приписує ся все то війнам „козацким і шведским“, то позаяк сюди Шведи в той час не загнали ся, задля того знищенє се заподіяли в части козаки (пр. Буск і окр.), а в части власні неплатні війська коронні, котрі, як се посьвідчає реєстр шкід заподіяних Мплятинови і окресности, поводили ся неліпше ворогів. Міста спалені до чиста або розграблені, села спустошені, населенє вбите або розігнанє, добуток сьвітами уведений, от що приніс найтяжший для сих областей час від 1648—1659 р.

За то 1667 р. пощадили козаки ту область, бо загнали ся тільки по Броди і Дубно і знищили маєтности Собеского коло Золочева; о добрах Дідилівських міг Собеский написати, що „так щасливі, що навіть курка не згнула“. Опісля збирають ся ще кілька раз (1674, 1676 і 1684 р.) за Собеского війська польскі на рівнинах коло Буска, щоби під особистим проводом Собеского змірити ся з поганцями. Часи обох Сассів перейшли незамітно, а 1772 р. перейшла майже ціла нинішня Галичина під Австрию. Звістним рескриптом з 1784 р. зніс Йосиф II. в повіті 9 монастирів руских і 2 польскі.

Представлені події доповнити ще хочу заміткою о відносинах селянства за часів польских. По завойованю галицької Руси перетревали давні відносини рускі ще через цілий вік. Осідаюча тут шляхта користувала ся правами бояр і князів аж до сойму в Єдльній с. с. до 1433 р. На соймі тім ухвалено, що всі повинности селян в користь короля відбувати они мають в користь дідича. Серебщину, дякло, відумерщину знесено, від сего часу селяни мали платити для скарбу королівського по 2 гроші від лану або хати („подимне“), — прочі дачки вже існуючі або пізнійше введені призначені для дідича, а були се „кунниця“, „празничне“, великодниця“ і „паньщина“. А що дідич мав право установляти собі данину і паньщину після впадоби, то обовязки ті росли що раз більше і стали-сь головною причиною воен козацких і руху гайдамацкого. — Пани оцінили задалегідь живу силу підданих і стреміли до придержаня її на свою виключну власність. Щоби піддані не могли переселювати ся, висказує статут вислицкий (1347) для підданих glebae

adscriptionem (приналежність до рілі), так що від сего часу могло найбільше двох підданих річно опускати ґрунт. З'їзд кошицький накинув селянам „порадльне“ а опісля (1496 і 1511) ограничено число переселюючих ся підданих до одного і ухвалено, що і жінка єсть glebae adscripta. До р. 1521 належали ся дідичеві правно тільки дачки або чинш, а паньщина зі звичаю, але сего року ухвалено на соймі торуньскім паньщину, а в 22 літ пізнійше позбуло ся селянство всяких прав особистих і приділено єго зовсім до рілі, ухваливши засаду безвзглядної принадлежности селян до ґрунту.

II. Замітки о поодиноких осадах.

1. Адами з присілками: Вархоли і Шльонзаци. За старостованя Яблоновских (до р. 1763) і за гр. Йосифа Міра поселено в тих лісах будників з під Лежаньска, щоби мати руки до оправлюваня дерева, робленя потажу і паленя угля. Село окружене з трох сторін підмоклими, листними лісами, а лиш на північ простирає ся шмат піль. Мешканці задержали мову польську і суть більше підприємчиві як Русини. Єсть кілко рільниче.

2. Банунін невелике село положене на збочах полудневого лесоватого вивисненя.

3. Бербєки єсть то осада Поляків, спроваджених при кінци минушого віка з західної Галичини. Поблизько осадистової єсть присілок Павуки¹⁾.

4. Будки незнанівські також польска осада розкинена в лісах над потоком Бобрівкою. Сюда належить присілок Мирівка.

5. Буск²⁾. Первісна осада, з котрої теперішне місто повстало, находила ся у зливу рік Полтви і Буга неначе в вилах. Півостров сей в пізнійших часах поперекопувано двома до 10 м. глибокими фосами і тим чином повстало дві укріплені часті сего півострова. У самого зливу обох рік був замок; від теперішнього америк. млина по почту було „Середне місто“. До міста сего належав ще в 17 віку простор около 6 миль кв. великий; нинішні громади: Побужани, Лянерівка, Остапковець,

¹⁾ Назва Бербєки походить від імени власного перших осадників. Суть там і до днесь господарі „Бебекі“.

²⁾ Нарід зве місто се: Буськ. В грамотах звуть єго „Буско“, мабуть тому, бо не уміли написати латинским альфаб. назви властивої „Бусько“.

Яблонівка, Вербляни і Гумниска збудовані на ґрунтах давнійше до Буска приналежних.

Около 1096 р. Волинь посідав Давид Ігорович, кн. Теремовельске Василько, Перемиске Володар, — оба послідні рідні брати Ростиславичі. Давид намовив Вел. кн. Сьвятополка Ізяславича, щоби Василька за мнине наставанє на его жите убити а уділ его був би Данило, по звичаю тамтих часів, загорнув для себе. Василька осліплено і осаджено в Володимири, но за ним обстав брат его Володар, а побідивши Данила осадив 1098 р. в Буску і приневолив до видачі Василька, котрого в той час там під сторожею 30 людий держано. За коварні діла прогнан-1099 р. Давида і доперва в 10 літ на з'їзді в Увітичах при звано єму городи: Буск, Острог і Черториск.

Єсть поданє, що Давид обїжджаючи 1097 р. границі свого княжества втомив ся подорожію і шукав догідного місця до відпочинку. Зобачив тогди бубька, котрий сїв на недалекім дереві. Давид пустив ся в ту сторону і знайшов серед ліса капличку, а при ній двох черцїв-пустельників. Сподобало-сь князеви се місце, казав для черцїв виставити мешканє а для себе замок. Від птиці, котра вказала князеви се місце, названо город Буском. Але все то мусить бути видумкою часів пізнійших, бсж 1097 р. князь замок ставити каже, а зараз в рік опісля облягає его там Володар і Буск зовесь вже „городом“. Чей до сьвіжо збудованого замку не пересилав би Давид вязненого Василька, а також не звано би его городом, як се стало ся на з'їзді в Увітичах. Давид від 1108 р. промешковав в Буску і старав ся о его заселенє. По его смерті 1112 р. заняв Буск Вел. князь, но внеодовзі відступає город сей синові Давида, Мечиславу. І сей подібно вітцю дбав про Буск, но по семи літах загорнув (1120 р.) Вел. кн. землю Буску, а 1123 р. прилучив єї Володимир Мономах до кн. Белзкого.

Від 1125—1165 зміняв Буск часто володарів, а від 1165 р. належить вже постійно до кн. белзких. Яко віно перейшла (1277) земля Белзка в посіданє Болеслава Мазовецкого і за его панованя постигло місто велике нещастє. Татари під Телібугою знищили місто до кореня, а голод і помір, котрий настав слідуючого року, доконали лиха. О судьбі города нема опісля і згадки через цілпх 60 літ. Казімир Великий здобувши (1340) Червону Русь загорнув і Буск, бо коли 26 літ пізнійше виправив ся на кн. Володимирске, то припали єму в добычи міста: Холм, Лопатин, Кремянець, Белз, Олесько; о Буску нема згадки,

бо мусів вже вперед до него належати. Від 1370—1379 рядив рускою землею, підвласною Уграм, Владислав Опольський, пам'ятний на Русі задля своєї справедливості і прихильності до селян. Який-сь час (до 1384 р.) рядили тут старости угорські, опісля кн. белзкий Юрій Гедимінович, а 7 січня 1396 р. надав Ягайло Буск з кн. Белзким Земовитови Мазовецькому. Ягайло повертаючи з Києва був також в Буску.

Земовит Мазовецький надав Бускови право маґдебурське документом списаним в Сокалі 1411 р., в котрім каже ся: „Бажаючи пусті маєтки княжества нашого заселити і після змоги привести до ліпшого стану, рішилисьмо місто „Буско“ на ново осадити і даєм єму право маґдебурське... забороняєм Русинам займатися варенем напиків і робленем солодів... увільняєм цілу громаду мійську від всяких княжих, замкових і двірських робіт...“ а дальше означає чинші від городів, а з лану призначає по 4 гроші на потреби міста.

За підмогою Свидригайла повстають Русини кн. Белзкого, палять (1430) Буск і окресности, в 12 літ опісля с. в. р. 1442 розграбили Татари знов місто, а в чотири літа пізнійше помер Казімир¹⁾, а над Белзкою землею запановав син его Владислав, мимо того що Казімир Ягайльончик хотів вже р. 1446 підчинити область ту безпосередно короні. Стало ся се доперва 1468 р., а король обнимаючи правліне затвердив містови всі давнійші свободи і наданя. Та хотяй полекші і свободи мав Буск значні, не заселяв ся як слід, бо окрестне селянство не могло осідати в місті, а чужинців не дуже вабили ті сторони при Чорнім шляху положені. Найбільше утерпіло місто 1498 р. від Татар. Спалене до чиста з всіми околичними селами, відбудовувало ся лиш звільна, хотяй Ольбрахт надав 1499 р. містови дуже користний привілей, увільнив іменно тутейших міщан від мит водних, мостового і гребльового, котре платити мали-б на скарб королівський, а р. 1506 надав ще і позволене городянам побирати в Буску мостове, утримувати воскобійню і постригальню.

Десь на початку 16 в. заселявано запопадливо Буск і его окресности Волохами. Мабудь задля захисту ліпшого перед Татарами, а імовірнійше підмовлювані „закликачами“ воєводи белзкого поселили ся они в тих сторонах і в самім Буску досить

¹⁾ По Земовиті пановав Конрад, відтак до 1446 Казімир, а по нім до 1468 Владислав.

численно, плекали товар, вівці і виробляли сукна звані воло-скими ¹⁾.

Р. 1516 осіли Татари кошем коло Буска, спалили перед-містя, но самого міста не здобули. Опісля розпустили чамбули по ближшій і дальшій окресности, а зібравши, як наводить Бельовский, до 50.000 невільника, рушили з ними домів.

В 3 актах виданих Зиґмунтом I. в користь сего города заходить дивна поява. Р. 1510 признає сей король всі свободи, котрі міщани давнійше одержали, правосильними, однак застерігає „... щоби придержуючи ся давнього звичаю самих тільки римо-кат. обирано радними...“, — в 11 літ пізнійше видає другий акт, котрим признає свободи і полекші в веденю торговлі всім мешканцям без взгляду на обряд і віру; — а р. 1539 дозволяє римо-кат., Русинам, Вірменам і Жидам шиньовати солодженою горілкою і лікерами.

Заживаючи користних свобод і привілеїв з ласки королів незгірше проживали городяни, — та не довго. З р. 1540 старостою бузецьким став Андрей гр. з Турки і сей став на всякий лад гнобити населене. Но за панованя так справедливого і толерантного короля, яким був Зиґмунт I. дійшли міщани скоро права. Декретом з 1543 р. увільнив він місто і передмістя від всяких повинностей взглядом старости, а поручає лиш відробляти шарварок при греблях і мостах бузецьких. Но накази королівські у тогдішній шляхти не були в великім пошановку, бо в пару літ по рішеню королівським з р. 1543 повідбрав син попередного старости, Лука, на передмістях ґрунта, силував передміщан до відроблюваня паньщини, а й міщанам доскульовав своїми забаганками. Тож дізнавши-сь про се Зиґмунт Август увільнив (1550) Буск від юрисдикції старости, а свободи давні затвердив і ще значно розширив признаючи, що худоба їх ведена на всякі торги свободна від мита.

Р. 1549 захватили Татари з Буска значний полон, р. 1555 була посуха і дорожня, а в 11 літ потім панував довший час помір (морове повітре). Згаданий староста, Лука, будучи приклонником науки Кальвіна хотів в тім часі знести лат. парохію,

¹⁾ До тепер в Буску на Волянх єсть родина Демидчуків, прозваних також Волохами; їх лица мають черти орієнтальні, а церу сіду. — На Довгій стороні коло церкви св. Параскевії єсть напись на камені, з котрої дізнати ся можна, що р. 168... поховано там Молдаванку якусь. Перед порогом церкви св. Николая лежить камень з волоскою написію.

но се єму не вдалось; за то син єго будучи тут від 1573—1592 старостою, навіть не заглянув до Буска. Порядкували за него підстаростичі, побудовали двір на Підзамчу, відновили замок над Полтвою і спровадили значне число Жидів, від котрих побирали крім звичайних ще і надзвичайні дачки (емфітевтичні).

На Ліпибоках збудовано 1578 р. папірню, котра існувала 136 літ; — повинь з р. 1718 знищила єї зовсім.

Р. 1589 підсунув ся відділ татарський під Буск, а що міщани і околична шляхта розбили єго на полях бузецьких, то придбали собі крім відбитої добичи і слави ще тої почеси, що від тогді титуловати почато їх в актах урядових „славетними“.

Найсправедливішим і найбільше дбаючим про добро Буска оказав ся Стан. Тарновський, котрий старостував тут від 1592 до 1618. Крім многих подрібних ласк і добродійств зділав для Буска се, що король на єго вставленє ся затвердив для міста війтівство, уряд конзулярний, а староста вивінував тих урядників 4 ланами на Німецькім боці, при чім увільнив ту землю від всяких дачок. По десятилітнім старостованю Івана Даниловича підлягав Буск Александрови Конєцпольському, котрий від 1648 р. був вел. гетманом коронним, а котрого козаки прозвали дитиною. В послідних 80 літах (від 1573—1648) вело ся міщанам добре, місто забудовало ся, вело користну торговлю особливо збіжем і худобою, багатіло з того, тому 1629 р. офірують самохіть 2000 з. п. королеви на веденє війни шведської. Було то ознакою патріотизму і вдячності для вітцівського раду Річи-посполитої.

Р. 1654 знищили Буск Москалі до чиста і то так, що в 5 літ опісля зіслана комісія люстраційна написала слідуючий звіт:

„Староство Бузецьке. Старостою єсть Станіслав Глоговський. Замок тутейший Москалі до крихти знищили що і кілка не лишило ся... Місто Буск складає ся з трох частий, вали добре уладжені але інші укріпленя і башти козаки знищили. На Новім місті тільки два драгтиві доми існують, на Середнім нема нічогоєнько, на Старім м. находить ся 18 домів, костел св. Станіслава спалений. Передмістя: Німецьке опущене, Підзамче також, тільки п. Божньовський мешкає коло монастира, Воляни мають 4 хати і двох шляхти мешкає, Довга сторона опущена, ту також двох шляхти мешкає, Ліпибоки опущені. До Староства належить: Соколя з 13 оселями селяньскими, Волиця

дер. з 15, Побужани з 16, Полонична з 15, Чаниж з 18, Ракобути з 14, Гумніска з 15, Вербляни з 6 осадами“. Так жестокими не повинні були бути ті, котрі піднесли меч в обороні справедливості і волі.

Від Міхала Корибута дістав 1670 р. староство бузецьке Станіслав Яблоновський, в котрого родині було оно майже 100 літ. Но сей староста не був подібний зовсім до іменника свого Тарновського, міщан не посідаючих (бо козаки знищили) жадних привілеїв сидувано до робіт і данин, а місто само опісля ще 3 рази жестоко нищене не прийшло вже до давнішого порядку і гаразду. Перший раз розграбило і опустошило Буск військо вертаюче під Чарнецьким з України 1655 р. і знищило все що козаки ще були полишили. Другий раз дало-сь в знаки 1662 р. неплатне військо польске, котре завязало конфедерацію на Україні і не маючи харчів нападало оселі мов ворог. Подібне нищенє нанесло 1674 р. військо стягнене через вел. гетмана Ст. Яблоновського. Розложивши ся на кілька тижднів табором межі Буском а Красним забирало оно — звичаєм тогдішних часів — мешканцям всю живність, худобу, одіж і гроші. Тому то коли в вересни прибув до табору король, Ян Собеский, поспішили до него міщани з жалобою на старосту за наставанє на їх свободу, сидуванє до робіт і дачок надзвичайних, а на войско за нанесену шкоду. Першої жалоби не полагодив король, бо не хотів наразити ся могучому Яблоновському, але також і другої, бо скарб був майже все пустий, а Собеский боронячи вітчизни задовжив свої величезні добра так, що за довги став (перед 1670 р.) банітою. В самім місті був сей король і витязь рік перед виправою віденьскою; — р. 1684 збирав на бузецько-красненських полях військо ладячи-сь на відобранє Каменця, а р. 1695 против шатаючих ся по Поділю Татар.

Посліднім разом (1695)¹⁾ зібране військо побідило коло Замаретинова під Львовом Татар, мимо того що було їх 3 рази більше, а староста хочаки подати до Буска о тім звістку і стягнути проче там збираюче ся військо против недовитків татарських, котрих була ще значна сила, післав там пана Бєсядецького з кількома товаришами. Їхали они через Яричів, попри Милатин обавляючи ся що хвиля нападу Татар, котрих дуже багато

¹⁾ Переказ сей записаний в *Annales Ecclesiae Buscensis rit. lat.*, а записаний значно пізнійше мабуть на початку сего століття.

вештало ся в тих сторонах. Вже минули Милятин, а Бєсядецький дяковав Богу за опіку в дорозі, коли напрасно при вїзді до купецького ліса (пів милі від Буска) галлакаючи обскочили їх Татари. Заблизли шаблукы і наскочили одні на других, — вже кілька поганців трупом повалили-сь, аж надбігає ворогів ще більша сила. Бєсядецький віззавши на поміч чудотворного Ієуса мильятиньського (котрого ще в Мильятині не було) боронив ся жваво, хотяй вже одному его товаришеви голову з плечий знято. Та мимо хоробрости може треба було-б головою наложити, коли-б не бузюк, що мав недалеко на дубі гніздо а сполошений може брязком шабель почав так голосно клекотати, що Татари перестрашили ся і сейчас утікли. На тім місци поставлено мурований пам'ятник, но сей завалив ся, а тепер там стоїть звичайний деревляний крест. До недавна мав бути і дуб, на котрім було бузюкове гніздо.

Славні подвиги Яблоновського в користь вітчизни не принесли місту пожитку, противно стали-сь причиною его упадку, бо король віддаючи ему староство бузецьке полишив міщан зовсім на его ласці, а гетман осаджував на пустих пляцах Жидів і де міг вкорочував свободу міщан. За его сина Александра Яна і внука Александра Йосифа гноблено дальше в згадуваний спосіб городян, тому то они видали старості процес, а р. 1746 дістали декрет, котрий взборонював гнобити і пакостити міщан. Такі декрета були в половині 18 віку лиш безвартостним папером, бо не було в Річи-посполитій сили, котра-б, в разі потреби, декрет виекзеквовала. Тому то і процесовано старостів аж до часів австрійських, та і все на декреті кінчило сь.

Р. 1763 відпродав Антін Яблоновский староство бузецьке Йосифови гр Мірови, котрий був вже властителем Радехова і Холоєва. Новий властитель Буска старав ся запопадливо о збільшенє своїх приходів, тому то винаймав і продавав ірунта городскі, заложив на Волянах гуту до перетоплюваня руди желізної і кузні, — р. 1769 спровадив зі Львова Яна Фр. Прешля, а сей на місци палати теперішного властителя Буска заложив велику і добре уладжену гарбарню. Фабрика Прешля розвивала ся хорошо, достарчала шкір для цілої армії австрійської, но по смерті (1815) властителя, не було кому єї дальше вести, підупала дуже скоро, а реальність, на котрій була збудована, відкупив назад гр. Мір. Розличні підприємства і доходи з землі приносили ему з цілого староства 60.000 зп. річного доходу.

Але декотрі свободи міщан і права їх були не на руку панови сему, бо наколи-б удало-сь їх знищити, можна-б було мати ще більші користи з тих обшарів. Найбільше ходило єму о заведене паньщини, а що міщани боронили ся і подавали су-пліки до властей австрійських, то щоб ряд не розглядів справи і не признав міщан правими, купив літом 1776 р. ціле староство бузецке за суму 137.942 зр. 10 кр. — Половину ціни сеї мав заплатити в кількох ратах, а другу половину сплатити мали єго наслідники. Набувши дешево так хороший маєток став властитель Буска силувати міщан на добре до роботи, уряд єму в тім по змові допомагав, а раз навіть р. 1778 вислав військо до неслухняних міщан Буска, щоби їх заохочувало до відбування паньщини. В сю пору винесло ся кількох шляхтичів і замо-жнійших міщан з Буска не могучи погодити ся з ново заведе-ним ладом. Позіставші міщани писали просьби і до „крайсамту“ в Бережанах і до „губерніюм“ у Львові і до стіп трону у Відни, но все дармо, пан своє діяв¹⁾. Аж коли настав Йосиф II. приказав застановити сейчас всякі екзекуції і справу ще раз розглянути, а 1786 р. звільняє ся по переведенім доходженю міщан від паньщини, а крім сего відновлено уряд городеский, котрий рішав всякі справи судові і політичні в першій інстанції.

Р. 1792 обняв по вітцю добра син попередного Войцех ір. Мір, але що обдовжив їх вельми і залягав з виплатою рат амортизаційних, то 1833 р. забрало ті добра правительство, виставило на ліцитацію, а набув їх Феліке ір. Мір, кривняк Войцеха.

Місто має три церкви деревляні, костел мурований (докінчений 1779 р.) і хороший маєток громадеский, хотяй погано адміністрований.

6. Вербляни з присілками Мірочин і Чучмани за болотом. Р. 1659 числило те село 6 осад. Мешканці Чучманів суть Волохами, поселили-сь дець в 16 віку, мовлять по руску.

7. Вирів положений над Острівкою на північ. склонах лесоватого вивисшеня.

1) Ось деякі кривди вчислені міщанами в протоколі з дня 18 липня 1776 р. 1) Жінка управителя каже катувати людей і наводить ся 4 приміри, 2) через 10 тижнів робили греблю міщани, 3) мусіли звозити матеріал Жидам на крамниці, 4) Забрано луки над Солотвиною 5) відібрано війтови хату і сіножать, котра до війтівства належала.

8. 9. Витків новий і старий з Феліксівкою і Оборотовом, творить тепер дві відрубні громади яко Вит. старий і новий. Сама назва вказує, що часть східна прозвана В. старим істнувала давнійше як часть західна. Стверджує сю догадку і положене Вит. старого. За часів Ягайла істнував вже Витків, а в 15. і 16. віці належав до Лянцкоронських. Межи Витк. старим а новим на місци нинішного костела і будинків лат. пароха стояв невеличкий замок обкопаний широкою фосою. Деревляний костел находив ся первістно на нинішнім середмістю, а доперва Ян Лянцкоронський, каштелян галицький і его син Вацлав вибудовали (1675) „в своїй фортеці“ костел мурований і кляштор на 12 монахів, а вивінувавши его відповідно віддали на вічні часи черцям реґули св. Августина. Замок зруйновали 1654 р. козаки, а мали при тім ушкодити і чудесний образ Матери Божої зробивши на правім лиці шрам. Понеже черці не занимали ся ані плеканем хорих, ані не утримували школи, то 1786 р. знесено монастир, а капітали фундаційні забрано. Від Лянцкоронських перейшов Витків до Потоцьких, а сі мусіли відступити 1775 его разом з кількома окрестними селами Коморовским (яко відшкодоване за убитє Тертруди Коморовскої), від послідних набув его гр. Мір. За польських часів був Витків славний пивом добрим. Мешканці Виткова не посідали ані права маґдебурского, ані жадних привілеїв, тепер мешканці Вит. нового займають ся найбільше шевством, а що ремесло не дуже поплачує, а рілі мають мало, тож живють в злиднях. Істніє від 1. мая 1893 р. промислова школа шевска удержована коштом краю.

10. Волиця барилова з присілками Корчівкою і Зеленою лежить пів км. від російської границі. Єсть оден християнський і оден жидівський храм.

11. Волиця деревляньска з прис. Марущанка і Щур. Село над Бугом, істнувало вже в 14. віці, бо кан. Антін Петрушевич оглядаючи 1879 р. місцеву церков zobачив в бабинци місто сьвятого сучастний портрет кн. Владислава Опольского¹⁾. Правив він Червоною Русію до 1379 р. а наділивши землями (або може і постройвши) монастир Василян на Волиці дарував ему також свій портрет. Козаки знищити мусіли (1654) і монастир, бо до тепер істнуюча церков побудована по війнах козацьких (імовірно

¹⁾ Портрет сей находить ся в Народнім домі у Львові, величини менше як природної, мальований на дощці на золотім тлі.

1665 р.) а дня 3 лютого 1661 р. митр. Дионіз Балабан „відновив“, а Ян Казімир на соймі 13 падл. 1662 р. і Міхал Корбут 9 падол. 1663 р. затвердили „давнійше“ надані права монаст. Василян на Волиці дер. По нападі козаків (1654) перенесли ся сюди черці з Буска. До монастиря належало над 300 м. ґрунту (найбільше ліса), а Александер Яблоновскій додає монастиреви р. 1764 ще ґрунту під условієм, щоби полишили ся при унії з рим. церквою. На Марущанці був монаст. Василянок. Обидва ті монастирі знесено (1784), а будинки і землю закупив властитель Буска. Де тепер церква і фільварчні будинки був замок, з котрого ще в сім столітю істнували 2 деревляні башти. Мешканці бідні, бо землі мають мало, а поля їх то щирій пісок.

12. Вулька сушенська давнійше присілок Сушна.

13. Ганунін єсть то кольонія німецка, заложена 1790 р. складала ся первістно з 17 господарств (тепер єсть 22), творила присілок Станина, но від р. 1855 єсть самостійною громадою. Мешканці займають ся рільництвом (на 1 господ. випадає понад 20 м. рілі) і удержують власним коштом школу привагну.

14. Горпин село над Острівкою.

15. Грабова з прис. Мазарня ваврикова, Водаї, Верхоли, Собачки, Будиголош і Діброва. По присілках мешкають поселенці Поляки. Давнійше вироблювано мазь, терпентину, потаж, тепер все то устало ¹⁾).

16. Гумниска з Чучманами гумнискими. Хати тут ще дуже старосьвіцького виду. Була то перша парохія, яку дістав Маркіян Шашкевич. Був тут від 30 червня до 16 падол. 1838 р. Тут зустрінув ся з гіркою прозою життя і в пісні „Над Бугом“ висказав се словами :

Моє серце бідненькоє
 Радощів не має,
 Лиш розлуку із долею
 Лиш слезоньки знає...

17. Гута полонична осада зложена на пів з Русинів на пів з Поляків, — повстала при кінци минув. віка.

¹⁾ Недалеко села в лісі находить ся около 14 могил. Нарід зве їх „Шведина“, но з якої причини не знаю, бо не знаю коли-б могли сюди загнати ся Шведи (може виною 1706 р.), — і длячого було би так багато могил.

18. Деревляни лежать над Бугом. Єсть тут кільканайцять шляхтичів ходачкових, котрі старанно заховують бесіду польську і стрій давній, — їх хати єуть більші і гарнійші як селян руских.

19. Дернів з осадою Майдан над пот. Камянкою.

20. Дмитрів простирає ся над Березівкою. В громадскім будинку поміщена читальня; єсть 2 крами жидівські і оден християнський.

21. Добровір з прис. Підрудне, Матіяші, Майки, Долина, Рокити, Химки Язвин, Забуже, Борків. Єсть то містечко над лівим берегом Буга, належало первітно до кн. Волинського, а по 1340 р. до кн. Белзкого. Добровір находив ся спершу на правій стороні Буга, де до нині видно виразні сліди окопів земних, но по знищеню Татарамі 1498 р. а може ще 1240 р. перенесли ся мешканці на лівий берег ріки. На початку 15. столітя був вже містом укріпленим і посідав право маґдебурське, бо по 1498 р. наділяє мешканців Зиґмунт I. „опять затраченими“ привілеями іменно: надає право маґдебурське, з заміткою, щоби крім війта ніхто инший не стягав оплат карних і не накладав кари прозваної „пядесяти“¹⁾, — ярмарок признає на Рожд. Прев. Богородици, а торги що четверга.

Старіючий ся Ягайло почував що раз сильнійшу любов до рідної Литви і часто бував в тих сторонах. Межи 1413 а 1430 з'їхали ся тут обидва Ґедиміновичі, котрим під кінець життя доля що раз приязнійше усміхала ся, щоби нишком о справах держави посовітовати.

Р. 1498 знищили се місто Татари з корінем. В рік по унії любельській був тут помір, а 1572 р. переведена люстрація виказала в Добровірі: 195 домів, 1 попа, боднарів 7, шевців 4, рибаків 16, яток різничих 8. Досить показне се но не дуже промислове і торговельне місто розвивало ся до часу воєн козачих. Сі як і послідна війна шведська (1655—1660) так добре дали-сь в знаки містови, що 1662 р. було замість 250 лиш 15 загород і то майже самих рибаків, котрі платили 5 зп. і кождий давав по 10 угорів. В сто літ опісля (1765) згадує ся перший раз про костел; місто мало перевіз на Бузі, церкву,

¹⁾ Кара та прозвана в ориґіналі „pianthnodieszczya“, — на чім полягала і чому так прозвана гляди відчит Ант. Малецького в львів. товаристві історичнім „O karax septuaginta i quinquaginta...“ виголошений 1893 р.

74 господарів ґрунтових, 39 загородників, а 58 господ. на передмістях; з ремісників вичислено 2 дігтарі, 5 стельмахів, 11 ткачів, числа ґонтарів не подано однак і ті мусіли бути, бо при вичисленю дачок сказано, що „ґонтарі дають ґонти“. На північ від Добротвора на місці нинішного фільварку Язвин був монастир Василянск, знесено єго 1784 р.

Єсть се одно з двох місточок повіта, в котрім міщани рускі не винародовили ся, мимо того що посідали право мадебурске через 4 віки, але задержали вірно навіть стрій своїх предків. — Біднійші мешканці ходять на зарібки по лісах, виробляють бальки, ґонти, ріжуть тертиці і сплавляють дерево. Прочі займають ся господарством.

22. Дідилів. В енциклопедії Шнайдера сказано, що давнйше остров, на котрім збудований Дідилів, називано „Бабинцем дідилівским“. Остров сей мав бути присвячений Дідилі, а се місце звуть до днесь „гайщем“. Тут заходить якась помилка, бо село Дідилів не побудоване на острові і місця сего не звуть гайще. На сіножатах межі Дідиловом а Хреньвовом єсть остров подібний до кургану, — на нім був замок Станіслава Стадніцкого прозваного дідьком. Но чи остров сей був присвячений Дідилі, що то за божество було і відки ся вість походить се належало-б вперед розслідити заким признаєть ся правдою. До р. 1620 належали „добра Дідилівскі“ до знатної родини Жовківских. В вісім день по смерти Стан. Жовківского с. є. 15 жовтня 1620 р. були вже Татари за Дідиловом, а за тиждень знов тою самою дорогою повертали. Мусіли тогди і Дідилів і окресности знищити, бо тільки для приемности походів они не звикли предпринимати. За то р. 1667 був так щасливий що вийшов ціло, от що пише о тім Собеский¹⁾: „..... козаки з Татарами так газдували, що все крім Золочева попелом сіло, так що і знаку нема де що було, а хлопа і на лікарство не здибеш... Дідилів такий щасливий, що і курка в нім не згинула...“ Пробував тут часто Собеский, а ще частійше переїздив туди або наглядаючи свої просторі добра або на розставних конях гнав ся до стягаючого ся войска²⁾. Перед виправою віденською полював тут в маю 1682 р. „... але — як писав до жінки —

¹⁾ По р. 1620 належав Дідилів до Івана Даніловича, а по єго смерті до Собеских.

²⁾ Як прим. р. 1676 коли просторонь з Яворова до Золочева (около 20 миль) переїхав в 16 годинах.

зі слабим щастем. Звірини великої не було зовсім. Зимую панове мисливі, котрих ту в окресности не мало, зовсім винищили і розігнали. Пташини всілякої множество, бо так хорошого і обильного краю пошукати треба по сьвітї. Пан Компт (гр. Maligny) тими хортами, котрих водив на проходи, коли то ми були в Яворові в городі, цьковав кілька заяців, але навіть ся і хвоста не дістало, задля чого він дуже сердитий. Обід їли ми в Кукизові, в місци напричуд веселім, хотяй по турецькім Слоневських газдованю значно опустошенім. По обіді обїхавши, що належало до господарства, знов полювали-сьмо, але також з ранішнім щастем...“ Від Собеских перейшов Дїдилів до Радзівілів, опісля Стажинських, Гарапіхів а тепер до др. Юліяна Черкавского. — В громаді єсть кілко рільниче і скленик християньскій ¹⁾.

23 і 24. Желехів малий і великий. Суть то дві окремі громади, удержують вєспільно школу, єсть склен християньскій.

25. Журатин над Полтвою. Поля ровами осушені і урожайні.

26. Камянка струмилова ²⁾ місто повітове з осадами Кривогулянкою і Підзамчем, котрі творять тепер відрубні громади адміністраційні. Місто саме лежить на клинови утворенім через Буг і Камянку. — Юрій Струмїлло перетворив 1471 р. село Камянку, котре належало до дібр королївских, на місто, виставив о право маїдебурске і придав єму своє імя. Виставив і вивіновав також костел латиньскій. Зиґмунт I. поновляючи (1509) давнїйше надане право маїдебурске визначає два ярмарки і торги кожного вторка і признає инші льготи для міщан. Ледви минуло від того часу 30 літ, а вже зачали міщани враждовати на тогдїшнього старосту за взборонюване рибареня в Бузі і за то, що дуже часто домагав ся від міщан безплатної нагінки до ловів. Той сам Зиґмунт, котрий затвердив надане Камянци право

¹⁾ Місцевий учитель, п. Дацїв подає, що первістно звала-сь та осада Конохи і була дальше на захід від нивїшого Дїдилова. Р. 1434 знищили єї Татари, а мешканці поселили ся на місци сучасного села. На противнїм (полудневім) березі Думного осїсти мали Гуни (!?), перенести ся они мали тому сто літ до Дїдилова, а поля де їх була осада ве ся до днесь „На Гунові“. Подаючи се зазначаю, що п. Дацїв не подав жерела сих вістий, отже переказ про Гунів мусить зачислити ся до байок.

²⁾ Давна назва Камянки була „Димошин“.

магдеб. 1509 р., видає в 33 літ пізнійше на внесену міщанами против старости жалобу приказ, щоби він і єго наслідники не забороняли ловити риби козулею, саком і волоком і щоби крім двох днів в році не силували їх більше ставати при сїтях, хіба в случаю, що сам король або єго наслідники забажали би полювати.

Мабудь зараз, як тільки дістали право магд., взяли ся міщани до укріплення міста, бо в пізнійших часах згадує ся о замку і валах, котрими було місто обведене. Укріплення міста полягали головно на 15 м. глибокій і так само широкій фосі від сторони поля і на насипі земнім від сторони міста. Місто валами обведене творило правильний квадрат; зі всходу боронив пристуну Буг і єго стрімкий берег, з полудня і півночі фоса і насип, а з заходу потік Камянка і насип¹⁾. Стараннійше укріплено невеличкий замок, — стояв він на місци палати теперішного властителя Камянки, окружений був насипом і парканом з баштами деревляними, а до того довкола облятий водою.

Місто на основі користного рішення своєї справи зі старою р. 1542 тішило ся свободою, забудовувало ся (було до 500 домів), багатіло, а повітре, що 1572 р. пановало, не наробило тут якось багато лиха, бо в два літа пізнійше вчисляє ся: „... в місті 355 господарів, на передмістю 45, пекарів 26, різників 9, рибаків 9... Передміщани на Забужу (було їх до 80) повинні давати двайцятого барана, а де би барана не було, то по 1 грошеви. Минувшого року зібрало ся того „рогового“ (податку) 3 фльоренів 17 гр. і 9 денарів, баранів по ті літа не було, бо виздыхами, отже взято 2 кози...“

Туди вів шлях торговельний на Волинь, а запобігливі міщани постарали ся (1578 р.) не тільки о склад дрогобицької соли, але і о се, що всі купці везучи сіль на Волинь мусіли ся з нею в місті через три дни затримувати. Було то при інших давнійших свободах користне дуже право, тому то дізнавши ся про се Жиди добивають ся зараз о дозвіл, щоб могли в місті поселяти ся і купувати дома. Торгували-сь о се який-сь час міщани, но не довго; видно що барнишівне було не до погордження, отже станула в недовзі умова, а Зиґмунт III. затверджує єї.

1) Ще до днесь видно зовсім добре фосу північну коло руского приходекого города і полудневу коло жидівського окописка. Перетинає їх краєва дорога.

(1589 р.) разом з правами і цеховими привілеями: кушнірів, шевців, ткачів, ковалів, слюсарів, боднарів, гончарів, рибаків, мечників, штихерів, пасамонників і токарів. Так мало місто всілякі права і привілеї, а з 1589 р. придбало собі і Жидів, котрі мали їх всесторонно використати. А горнути ся мусіло їх до Камянки досить, тай вести ся не зле, коли вже в 38 літ пізнійше випросили у архиеп. Яна Прухніцького дозвіл на виставлене божниці. Но Камянці не довго судило ся тішити ся складом соли, писаними правами для ремісників і на добре торговлю займаючими ся Жидами; настали війни козацькі і не менше для сего міста шкідні війни шведські, що знищили місто. Люстратори записують з явним сочувтєм 1652 р.: „... бувало домів 500, а тепер нема їх лиш 90, а жидівських 16, ... гроша коронного дають міщани 3 зп. Замок лежить під самим містом, водою облитий і опарканений; в середині будинок, башта від міста, в котрій писар мешкає, а друга зараз побіч, котрою вїзд..“ Ціле столітє минуло, а місто знищене згаданими війнами не піднесло ся майже зовсім, замітне лиш то, що як всюди так і тут Жиди витискають християн що раз більше з середмістя, загортають весь оборот торговельний в свої руки, а міщани, по словам очевидця, займають ся більше рільництвом і рибаренєм як торговлю, при кінци минув. віка продають одну тільки „ропу“ до смарованя возів. Р. 1765 було ще в ринку на 35 домів 6 християнських; — поза тим тримали ся ще яко тако міщани, бо на „заулках“ мають 67 домів, а Жиди 57. Се і ціле тогдішне місто. Крім костела і двох церков був тут також монастир Василянок з церквою, монастир знесено, а тепер по нїм і слід не лишив ся. Последнім стар. польським був Міхал Жевуский, а по третім поділі Польщи купує Камянку з окрестними селами Йосиф гр. Мір за 1.105.641 фльоренів¹⁾.

¹⁾ Належали до Камянки села: Підзамче, Лапаївка, Лани, Дернів, Обидів, Явениця, Стриганка, Добротвір, Руда, Мазярня і на Явениці 67 м. за-великі добра Василян. Валяють ся в магістраті сїдуючі оригінальні документи: а) Зугмунта III. з дня 15/3 1618 р., котрим надає місто Стан. Жовківському; — б) три документи Стеф. Баторого; — в) Володислава IV. з 23/4 1633 р. поновляє ся всі свободи і привілеї; г) Іоана III. з 10/10 1582, суь то дві пергі. картки великої 8^о, сказано в нїм: Kamionka str. sita in Palatinatu Russiae, terra Leopoliensi; — г) Августа III.: — д) Станіслава Августа; — е) добре захована частина (від ст. 190) городско-судебних записок, письмо трудно дуже відцифровати. З них довідуєм ся пр. що 1626 р. вибрано конзулями: Адама

Коло Камянки знайдено різними часами старинні речі особливо зброю і прибори воєнні, а в однім місці багато костей людських. Що вторка відбувають ся тут ярмарки. Тепер вже і „ропи“ не продають міщани, здали все в руки ліпші...

27. Козлів. Селяни визначають ся просвітою і старанно веденою господаркою, мають січкарні, молотілні і управляють рослини пашнисті, а завдячити се мають тямучим сьвященникам, котрі тут були парохами. Істніє окремо школа мужеска і женська, — послідну удержує власним накладом двір. — Козлів єсть місцем родинним Івана Наумовича.

28. Криве лежить попри підмоклі сіножати на самім краю півн. вивисшеня.

29. Кудеревці з прис. Дуньвом над Думним.

30. Куликів з Собином.

31. Купче над Бугом.

32. Лани німецькі заселені католицькими поселенцями.

32. Лани польські положені по противній стороні Буга. Наляжали до дібр корон. стар. кам.

34. Лапаївка знаходить ся межи Камянкою а Ланами польськими. Осада та повстати мала тим способом, що за польських часів позволяли там старости осідати збігцям з подальших сел. Часто пани дбалі о піднесенє своїх доходів „закликали“ таких охотників визначаючи їм землю на поселенє і деякі полекші паньщизняні.

35. Лянерівку заложив якийсь Лянері. При кінци 18 в. вироблювано тут крохмаль і пудер.

36. Майдан старий з пр. Пустельники і Мельник.

37. Манастирок (вл. Монастирок) з Майданом новим. Року 1723 був тут монастир Василян, а в катадьогу альф. Василян читаєм, що вступив до сего монастиря Ісаїа Чайковский, котрий хорошо умів мовити по руску і по польску.

38. 39. Милятин новий і старий над п. Середним, творять окремі громади адм., перший єсть місточком, другий селом. В Мил. новім знаходить ся величавий і хороший костел на 251

Мацьковича, Андрея Сьвірковича (се прозвище може бути доказом, що і тогди існував утравізм) Олексу Чернобая і Яцка Пшехшимського; — а р. 1626 правує ся Петро Безкишкий з Мартином Белзким. В тих часах жидівські прозвища кінчать ся найчастійше на „вич“.

м. вискім горбі з тревалого матеріялу виставлений. Мешканці М. нового займають ся торгівлею свиний. — Р. 1738 Тереса Галецька по д. супр. Лончиньска визначила Камедулам місце в своїх добрах. Коли однак р. 1742 оглядав монастир Камедулів майор їх Клеменс Неаполітаньчик, зауважав, що монахи, котрих було тут кількох, негідні сповняти своїх обовязків і тому зніс его 1745 р. Та сама Лончиньска спровадила 1740 р. Кармелітів босих. Мали они монастир і костел. За них перенесено чудесну ікону Ісуса Христа (1747 р) з Нового ставу (пов. жовківський 7 км. на плд. від Камянки стр.) до їх костела. Образ той приніс до Польщі з Риму під руский Мочарський і дарував его Йоанні Кшечовській, що виїшла була за Поплавського. Від сих дістав ся до Собоцаньских в Новім ставі. Послідні дали его там до церкви. Р. 1745 і 1747 прославив ся чудесами, украшено его срібною короною, а за честиньского пароха о. М. Максимовича перенесено до костела Кармелітів в Милятині. Зараз в 8 літ опісля проголосив лат. арх. Николай Вижицкий листом з дня 1/12. 1755 р. ікону сю чудотворною. Монастир Кармелітів знесено, а ікону перенесено 12/3. 1791 р. до теперішного костела. Прибуває тут річно до 20.000 богомольців на численні відпусти. — Влад. Ягайло надає 1431 р. Збоїска, Куликів, Милятин і Межигірці Іванови Консцпольському за вірну службу і яко застав за позичених 300 гривен. В арх. Бернад. єсть реєстр шкід, які заподіяло військо коронне 1657 р. Милятинови. З реєстру сего видно, що господарувало оно негірше від Татар.

40. Мирів називав ся первістно Міргоф, заселений 1786 р. на підставі одного і того самого контракту з Юзефовом. Осіло тут 20 господарів з Бадену. Тепер єсть їх 25, отже ґрунтів не роздроблюють так як рускі селяни. Мешканцям веде ся добре, на одного господаря припадає 16 м. урожайного і дуже старанно справлюваного поля. Мимо так малого їх числа, мають мурований костел і утримують приватну школу.

41. Мукані село недалеко Острівки. На північ від села суть луки прозвані „За винницями“, можливим єсть отже, що зараз за селом на полях були винниці, а сіножать дивлячи-сь з полудня від села була „за винницями“. Не хочу сим твердити, що у нас управляли виноград коли-сь давнійше так загально як на Уграх; могло бути, що який князь руский або пан польський засмаковавши в вині не хотів его купувати і тра-

тити грошей, отже заложив винницю, котра по яким-сь часі зчезла полишивши саму тільки для селян незрозумілу назву¹⁾.

42. Нагірці малі. В північній стороні села суть сліди замку укріпленого. Належало оно до 1520 р. до родини Жовківських. Пів року перед смертю записує Стан. Жовківський Нагірці і Передриміхи на власність лат. приходства в Жовкві з припорученем, щоби з доходів сих сел утримовано місіонарів і бакаляра; — з дбір дідилівських офіровав на ту саму ціль 130 зп. Дня 15 жовтня 1620 р.: „явили ся Татари і набивши тут на кілька тисяч шкоди пішли дальше, но в тиждень вертали знов тою самою дорогою і в Нагірцях пана Урбаньского убили... В Жовкві оборонили ся тогди міщани від Татар кидаючи з мурів улїї, — пчоди видїтали з поторощених улїїв і приневолили поганців до втечі...“ Був тут монастир Василян, знесено его при кінци минув. віка.

43. Немолів з Мякшином і Медведями. Р. 1651 дозволив Ян Казімир Теофіли, вдові по Якові Собескім, перенести єї права до Немолова і інших сел на сина, Марка Собеского. Єсть то місце родинне Др. Стефана Смаля-Стоцкого.

44. Неслухів осада на лесоватім вивисшеню.

45. Нестаничі з Залісем, Терезією, Грабиною і Княми. Тут в церкві дня 26 грудня 1770 р. повінчав лат. парох з Добротвора Щасного Потоцкого з Гертрудою Коморовскою²⁾. Тут від 16 падол. 1838 р. до 22 цвїтня 1841 р. с. є. через півтретя року перебував яко адміністратор Мар. Шашкевич, і тут то написав прекрасний стишок, що починає ся словами: „Цвїтка дрібная...“.

46. Незнанів і присїл.: Глиняни, Черняхівка, Зубики, Пиньків, Каранї, Мазярня караньска і Гряда. Завдяки заходам о. Гілярого Квасніцкого посїдає громада власну канцелярию, читальню, касу позичкову і шпихлїр. Населе просвїті і всяким новим порядкам неприклонне, хвалить собі лиш давні часи. Назва Незнанів, як повідають люди, мала піти відси, що раз

¹⁾ О управі винограду на Русі суть деякі сліди пр. грамота Льва дана монастиреви св. Спаса, а також ще 1524 р. були на Клепарові коло Львова мійскі винницї. Но було то більше слави, як пожитку, бо за їх віднаєм побирало місто всего 10 зп. річно. На більшї розшіри не управлювано мабудь на Русі; як сего хотять доказати декотрі історики, ніколи винограду.

²⁾ Ант. Мальчевский мав на підставі сеї подїї написати поемат п. в. „Магуа“.

якийсь Лях списовав всі села і запитав одного хлопа по польску, як ся се село зове. Хлоп не розуміючи, о що йде, сказав: „не знаю“, а пан і записав собі зараз: Nieznanów. В лісі Гунчин город находять ся сліди давного міста, а в лісі Погребенна суть сліди поганьского урочища.

47. Новосілки (ліскі). Село положене на вузкім клинови, котрий простирає ся з пов. львівского аж поза се село. Був тут більше як два літа (від 22/4. 1841. — 7/6. 1843) М. Шашкевич парохом. Було то під вечер єго короткого, но горестного життя, поет не полишив з тої доби жадних поетичних творів¹⁾. Умер дня 7 червня 1843 р. втративши поперед взір і слух. Тіло єго по 50 літах перевезено (1/11. 1893) до Львова і поховано на цвинтари Личаківскім.

48. Нивиці з прис. Колесники, Майдан і Мазарня стара.

49. Обидів. Село осіло на гр. корчункових, р. 1765 було 12 підданих осілих на четвертинах лану.

50. Оглядів. В 15. віку якийсь Стибор з Оглядова урядує в самбірскім повіті в імени Спитка з Мельштина яко земскій судовий урядник.

51. Ордів згадує ся р. 1426 в дипломі Земовита Тройдена і Владислава яко граничне село посілости Готгарда з Фаленціц.

52. Опліцко з пр. Шклянна гута, де суть останки фабричних печей, в котрих витоплювано звичайне шкло. Було се мабуть тому 100 літ, но хто сї гуті заложив і чому дальшу фабрикацію залишено, про се годі було що-сь певного довідати ся. Єсть тут много вужів і гадюк, а що послідних муєло бути коли-сь далеко більше, о тім свідчить назва одної частини ліса „Змийовиско“. — О $\frac{3}{4}$ км. на північ від села єсть „окіп“; єсть то на сїножатах просторонь яких 3 мортів обведена 1·5 м, високим а 6 м. широким валом. Кажуть, що коли-сь давно тому мали там окопати ся Татари; но імовірнійше, що, коли Ян Казімир ішов 1649 р. з війском против козаків під Зборів, усипано сєй окіп для короля і єго сторожі. Звістно бо, що король поступаєв наперед дуже циняво, отже щоби забезпечити особу короля (в таборі польскім були тільки непевні слухи

¹⁾ Може і були які твори, та запропастили ся. Гляди „Зоря“ 1892 Ч. 22 стор. 438. Перекладаєв тут євангелія на руску мову, іменно переложив ціле єван. Йоана і 5 глав Матфея; напечатані они в „Рускій бібліотеці“ Онискевича том III. стор. 112.

о силі і становищи ворога) підчас нічлігу, сипано заздалегідь насипи земні і роблено рід укріпленого малого табору, вибрано при тім місця захистні, а таким власне було місце де єсть сей окіп, бо задля свого положеня для кінних Татар і козаків було оно неприступне. Король був в часі сего походу 21. липня під Замостем, около 28. липня під Сокалем, отже коло Опліцка міг бути межі 1. а 10. серпня 1649 р.

53. Острів, село так прозване длятого, бо побудоване неначе на острові утворенім Полтвою і Гологіркою. Населене займає ся головно рільництвом, а в свобідний час оправою матеріалу по лісах і фірманкою. Громада має канцелярию і читальню. Єсть 3 крами жидівскі і оден християнський¹⁾.

54. Павлів, в селі єсть читальня польска і руска, руска чит. має власний дім і утримує крамницю.

55. Ператин. Єсть тут при фільвару окіп займаючий около 2—3 мор. простору, обведений до 3 м. високим а 4 м. широким насипом земним. Окіп той припирає з двох сторін до грузких боліт і імовірно був призначений для Яна Казімира, котрий імовірно тут 17. або 18. червня 1650 р. мав нічліг. Межи Радеховом а Ператином єсть могила, особливо при ній находить ся багато „грициків“ битих за Яна Казімира, хотяй і дальше на полях в напрямі Синькова єсть їх всюди досить. З тої области вдало ся мені зібрати за одні вакації до 50 штук грошей мідяних за Яна Казімира чеканених. — Мешканці хотяй землі мають досить (на 1 мешк. випадає 2-8 мор. землі) бідують, бо суть недбалі і ліниві. В Козлові хотяй на одного мешканця і половина сего простору не випадає, мають ся люде ліпше, як в богатім на землю Ператині. Се і доказ, що богацтво не зависить від землі, але від працьовитости мешканців.

56. Побужани з Вальками. Вехідна часть села зве ся Волохами, отже і тут мусіли поселити ся в XVI. віку Волохи, хотяй тепер не вирізняють ся они майже зовсім від прочих селян. Населене непросьвічене і всяким змінам неприхильне. Ремісників нема жадних. До недавна були всі хати димні (без коминів). Село велике, але господарка в громаді погана; — ані каєи, ані шпихліра там нема.

¹⁾ На области сего села находят часто чашки, кости людскі і останки оружя. Прозвища селян вказують, що поселили ся тут крім Русинів, Татар, Вірмени і Мазури.

57. Полове має читальню і дім громадский. В кожній третій хаті єсть верстат ткацкий.

58. Полонична повстати мала з відбитих від Татар невільників, від того пішла і назва. Населене байдужне і нероботяще.

59. Радехів з прис. Кути і Пукачів. Місточко се єсть найновійшої дати, не посідало в мин. столітю ані костела, ані двора, було селом і належало до лат. парохії в Станині. Йосиф гр. Мір закупивши ті добра побудовав тут палату, з часом перенесено²⁾ сюди костел, а що єго наслідники промешкували тут, то з часом стало місточком. Тепер посідає 1 sklep християньский і кілька жидівских, також кільканайцять жид. крамів, шинків 18, касу пожичкову фундації Міра для мешканців Радехова (капітал около 3.000 зр.), а що два тижні в четвер відбувають ся торги. — Через Радехів переїздив часто Собеский, бо туди припадала єму дорога до Блуднівских єго дібр на Волини.

60. Ракобути над Бугом. Селяни ведуть звірцево господарку і плекають красні, хотяй невеликі коні. Єсть багато ткачів.

61. Ріпнів з прис. Ріпнів новий або Германівка.

62. Романівка. Гр. Лончиньский, властитель Стоянова, поселив тут р. 1820 осьмох кольтоністів, тепер єсть 11 господарів і творять самостійну громаду. Поля їх добрі, обійстя хорші, а займають ся рільництвом. Єсть то найменша громада в повіті. Добре їм переводити вибори до ради громадскої.

63. Руда з місцевостями: Рохмани, Іванки, На Габлинцю. Назва села походить від руди мочаристої, котру тут для гатерні в Сілци б. викопувано.

64. Русилів єсть то невелика осада на плд. від Красного. Селяни носять значні тягарі (понад 50% від под. сталого) на ведене справ громадских і утримане школи і задля того мають ся бідно.

65. Сабанівку заложив 1830 р. властитель Тетевчиць, Красновский. Господарі крім управи рілі займають ся ховом товару. Романівка і Сабанівка удержують вспільно приватну школу.

66. Сапіжанку заселено рівночасно з Юзефовом р. 1786. Но жителі сеї кольтонії мимо дуже користного положеня під мі-

¹⁾ Парохію лат. вивіновав гр. Мір 1775 р. і виставив мурований костел, котрий посвячено 1828 р.

стом і урожайних піль не дорівнюють ані під взглядом осьвіти, ані під взглядом добробиту кольоністам части північної, а причиною сего єсть їх рівнодушність взглядом школи. Занимають ся рільництвом, ховом товару і ремеслом.

67. Середпільці.

68. Синьків з Дубинами і Дібровою.

69. Сілець беньків з осадами: Кузня, Пташники, Осовець, Браташі, За Потоком, Горб і За Бугом. При кінци минув. віка була на Кузни гамерня, в котрій молоти підносила вода Буга. Робітників сироваджено з західної Галичини. — Саме село прозвано Сілцем „беньковим“ позаяк були тут 2 солтиси (з них оден називав ся Беньковским), дістали они від Авґуста III. дозвіл на ловлене риб і ужитковане ліса. Через Сілець вела з давен-давна дорога зі Львова на Волинь і туди переїздив часто Собєський. — Населене єсть дуже єспіволюбне і знає багато пісень, котрі переходять з уст до уст і так заховують ся. Випасають багато гусий.

70. Соколів.

71. Солоя з оселями: Турки, Мазярня Глодова і За Бродом. Селяни мають рілі дуже мало і та єсть неврожайна. Року 1659 було тут всего 13 осад селянських.

72. Спас і осади: Мазярня спаска, Ланки, Нові хати, Польова, Семен і Феліксівка.

73. Станин з прис.: Мельники, Бушків і Гущак¹⁾. Побіч Руснів мешкають тут Німці кат. і Німці лютерани, поселені они 100 літ тому. Німці удержують для своїх дітий прив. школу, хотяй в місци єсть і публична. Було ту лат. приходство, кляштор Авґустинів і костел, но перед другим поділом Польци вибудовав ір. Мір костел мурований в Радехові і переніє приходство до Радехова.

74. Стрептів. Був тут давнійше невеличкий замок. — Жиди мають 3 крами. Крім кількох ткачів і одного коваля нема жадних ремісників.

75. Стоянів з осадами: Черуковатиця і За Озером. — Зиґмунт Авґуст надаючи 8/2. 1547 р. Стояновови право маґдебурске каже: „... На предложене Миколи Мнішка, нашого підканцлера, старости лувіського і сокальского, що міщани Стоянова,

¹⁾ Гущак фігурує на військових мапах під назвою „Грушка“. Незгірший синонім.

до замку сокальського належачого, не мають прав, якими користують ся сусідні міста в повіті белзкім і оплачують тільки по 6 зр. чиншу (котрий Тенчинські в такій висоті установили, узвглядняючи, що місто лежить при самій граници Волиня, а мешканці утікаючи перед набігом Татар полишили несправлену рілю); — но тепер, коли зі всіх сторін обезпечений мир і міщани від кількох літ бажаного заживають спокою, тож справедливо, щоби і наші доходи прибільшили ся... “, надає право маїд., постановляє ярмарки на Пр. Тройци, торги що понеділка, за то обовязані платити з $\frac{1}{4}$ лану по 12 пол. гр., звезти дерево до будови замку сокальського, а коли окаже ся потреба відбудовати его на ново або направити, а також построїти довкола него кобилниці. Помагати також мають 2 рази до року при направі греблі на Бузі під замком сокальским, а також греблі при млині оборотівскім (о 1.5 милі від Стоянова) і з того млина солод, жито і пшеницю (!) на свій ужиток купувати; приїжджаючого до міста старосту після давного звичаю гостити; на случай війни, на котру або ми або староста вибере ся, доставити віз воевний. — Видно, що не дуже радо міщани прийняли таким довгим рядом повинностей обтяжене право маїд. (мали платити від лану 8 раз більше чиншу, а крім того відбувати ріжні шальварки о кілька миль від міста), бо вже в 27 літ по зробленю Стоянівців настоящими міщанами наказує дня 31|12. 1571 р. на представлене старости той сам Зигмунт Август: „... прикладати ся тим радше до укріплення Сокаля, позаяк сами там на случай тревоги знайдуть разом з своїм майном безпечний захист і ратунок¹⁾. Наколи-б замок згорів, або рука ворога его знищила, мають причиняти ся до его відбудованя, а тогди дозволяє ся безплатного дерева з лісів королівских до построєня власних городень²⁾...“. Но і сей наказ як і давнійший трудно було винувити, бо Єжи Мнішок ради обосторонної користі заключив 3|7. 1580 р. таку згуду: „... згодив ся я з міщанами, котрі 2 рази на рік коло язу робити мають с. є. глину возити або що йно треба шальварковати, — то я видячи, що се їм

¹⁾ В попередній грамоті сказано, що міщани Стоянова мають помагати при направі замку в Сокалі, отже не хотіли они, операючи ся на тій постанові, помагати при укріпленях цілого міста Сокаля, бо до того не були обовязані і було неможливим, щоби они могли знайти в часі війни захист в місті о 3 миль віддаленім.

²⁾ Кошат при кріпостних валах.

приходить з немалим трудом, за увільнене від шальварків поступив від диму по 1 зпл., від сего свобідні будуть 4 радні. Місто угощування старости, підстаростього і начальника, котре складало ся з хліба, мяса, вівса, сїна..., мають давати по 8 гр. від диму...“.

Дня 17. або 18. червня 1650 р. перейшла через Стоянів часть 100 000 армії з Яном Казіміром прямуючи до Берестечка. Виголодніла під Сокалем армія польська забрати мусіла перехоючи через Стоянів все, чого єї треба було, а може ще перед тим надшарпала єго шайка Татар, досить що за Яна Казімира підупало і так не дуже процвітаюче місто і нема нігде через цілих 2 віки о нім згадки, аж р. 1766 устанавляє тут Стан. Август 6 ярмарків, при чім згадує, що старший браг короля, Казімир Понятовский, котрий був до 1768 р. старостою сокальским, тримав в Стоянові численну і хорошу стаднину.

По стоянівських міщанах зовсім не видно, щоби они занимали ся купецтвом, а право маїд. накинено їм тільки тому „щоби наші доходи прибїльшити“, як каже ся в письмі Зиґмунта Августа. З минушої слави Стоянова лишила ся громаді та лиш памятка, що уживають і до тепер печатки з буквою S, над котрою єсть півчверта струського пера, а дозволено се їм ще 1550 р. привїлеєм Зиґмунта II. в Краснім ставі писанім. Був ту і монастир Василян, котрий 1744 р. прилучено до мон. в Волиці деревляньській. Игумен сего монастиря брав участь в синоді замойскім 1720 р., о чім сьвідчить єго підпис: Pater Natanael Malewicz, superior Stojanowiensis.

76. Стриганка ¹⁾. Мешканці займають ся оправою матеріялу по лісах, виробом ґонтів і паленем угля.

77. Сушно з осадами: Тоболів, Забава і Гайнріхсдорф (Нове село). В 18-в. належало село те до Коморовских. Около 1770 р. мешкав тут в старім деревлянім дворі Яков Коморовский з жінкою Анною з дому Паславскою. Тут заскочила злива Щасного Потоцкого, котрий схоронив ся під браму. Коморовский запросив Потоцкого до свого дому, а було то в пору коли єго донька, Гертруда, вернула з Відня. — Заручини відбули ся 18. падолиста 1870 р., а шлюб зараз слїд. місяця в Неста-

¹⁾ Може назва Стриганка сгоїть в звязи з назвою „Стрибог“ згадуваною в Слові о полку Ігоревім: „... а вѣтри, Стрибожи внуци, вѣють съ моря стрѣлами на храбрыя плѣки Игоревы...“.

ничах. Салезій П. казав Гертруду втопити, Коморовські процесували его і титулом відшкодованя дістали Витків з окрестними селами. — Мешкають Русини, Німці католики і Н. евангелики. Ховають красні коні. Мають ся, в порівнаню з мешканцями інших сіл, дуже добре.

78. Тетевчиці (також Тетевчичі). Коло „Могили“ суть поля прозвані „Попельники“¹⁾.

79. Тадані з присіл.: Коцюбки і Ямне. Ще заким перетворено село Камянку на місто о праві маїд., мало те село вже оборонний замок. Татари 1621 р. осаджували его довший час, но безуспішно. Находжено тут давнішими часами старинности.

80. Убині над Думним.

81. Холоїв, місточко з прис.: Задісе, Бабичі, Шайнога і Раковиска. Ян Собевский переїздив туди часто на Волинь, а дня 14. жовтня 1666 р. писав відси до жінки, що погодив ся з спадкоємцями Яна Замойского, першого чоловіка Марії Казімири, і що полагодив справу на ню припадаючої спадщини. До розширення невеличкої осади Бабич причинив ся Йосиф гр. Мір, котрий спроваджував доокрестних селян, щоби мати руки до копаня руди і паленя угля. — В Холоєві єсть кільканайцять крамів жидівських.

82. Хренів на клині межі Дідиловом а Підлісками вел. Єсть крам жидівський.

83. Чаниж з присілками: Поради і Гаївска.

84. Юзефів. Р. 1786 поселив тут ряд на відкуплених від гр. Міра ґрунтах 40 Німців еванг. з надренської Баварії. Населене просвічене, займає ся управою рілі і по части ремеслом. Єсть тут еванг. уряд парохіяльний і промешкує пастор, котрий завідує справами релігійними всіх кольоній евангелицких в повіті камянецькім.

85. Яблонівка з прис. Ниви.

86. Ятона.

87. Якимів.

88. Язениця польска, давнійше звала ся руденською. Населене займає ся управою рілі, а в кожній четвертій хаті єсть верстат ткацкий. Істнує кілко рільниче. Мешканці походять імо-

¹⁾ Розпитовав я про причину сеї характеристичної назви, но дізнати ся нічого не міг. Може „Могила“ єсть передісторичним курганом, а побіч було місце, де закопували попіл небіжиків.

вірно з Велико-Польщи, а наводять на сю гадку декотрі слова, мовлять пр. *fenig*—крейцар, *rogwaś*—вкрасти, *wuśric*—викинути, *barżu*—більше. Хвалять собі часи за паньщини, а при надаваню ґрунтів 1848 р. просили урядника, щоби не надавав їм богато ґрунтів, за котрі будуть потім мусіли податок платити. Коли ослі, незвістно.

89. Язениця руска, давнійше забужаньскою прозвана. Був тут монастир Василян фундований: „... року божія 1620 за держави єго королівскої милости Владислава IV. а панованя ксьонженця збаразкого“. Фундатором і першим игуменом монастиря того, що звав ся „Прекрасная пустиня“ був Прохор. Згадує ся також Александра і Теодора Папару яко добродіїв монастиря; а в половині 18. в. записує Константин Папара монастиреви 11.500 зп., при чім каже, що монастир єсть фундації королівскої¹⁾. Р. 1624 був игуменом Гіполит Роговець за патентом Є. Пр. Атан. Шентицкого, а черців було сім; — дня 14 мая 1670 р. посігив монастир Йосиф Шумлянський і „рукополагаль пресвитеровъ“. — Р. 1788 знесено сей монастир, котрий мав тогді крім будинків господарских 67 мор. ґрунту і „двох“ підданих.

¹⁾ Суперечність з записками пам'ятника.

Д О Д А Т О К.

На початку 1894 р. видала ц. к. комісія центральна у Відни два діла з датами о заводах населеня нашої держави і краю. З них подаю тут деякі замітнійші.

В повіті камянецькім на 10.000 населеня віддає-сь 7—8000 людей управі землі (рільництво, огор. плеканє ліса і худоби), 500—1000 промислови, 500—600 єсть робітників, а 50—100 зарібників. (Сума населеня повіта виносить 97.051).

Група	І м е н н о	Мужч.	Жінок	Разом
I	Управою рілі, огор. плеканем худоби займало ся	23.523	22.398	45.921
	з тих єсть 1) самостійних	10.672	864	11.536
	2) завідателів	101	3	104
	3) робітників	11.110	20.395	31.505
	4) зарібників	1.640	1.136	2.776
	Слуг і дітей мають попередно виказані	14.655	16.003	30.658
	I. Сума	38.178	38.401	76.579
II	Лісним господар. занимало ся (враз з службою і малими до праці неспосібними дітьми)	318	318	636
III	Ловлею риб занимало ся (враз служ. і дітьми)	4	2	6
IV	Гірництвом (враз з слуг. і дітьми)	2	1	3
V	Виробами з каміня і гончар.	141	159	300
VI	Оброблюванєм металів з вилученєм желіза	26	19	45
VII	Обробленєм желіза і стали	370	265	635
VIII	Виробом машин, знарядів і інструментів	202	148	350
IX	Витворами хемічними	26	26	52
X	Друкарством	—	—	—
XI	Будівництвом	573	553	1.126

Група	І м е н н о	Мужч.	Жінок	Разом
XII	Ткацтвом, поворозництвом, крашенем і тапіцерством	198	196	394
XIII	Виправою шкір	112	95	207
XIV	Виробами з дерева (тартаки, столярі, токарі)	313	271	584
XV	Мельників, пекарів, різників і иньших промис. достарчаючих поживліня	499	519	1.018
XVI	Горальників, пивовар., шинкарів і трафікантів	1.020	824	1.844
XVII	Швачок, кравців, шевців і голярів	1.028	1.118	2.146
XVIII	Иньших промисловців . . . . . (Промислом взагалі займає ся людей)	—	—	—
XIX	Торговлею	(4.510)	(4.194)	(8.704)
XX	Орудками грошовими (тов. задаткові і асекур.)	2.415	2.709	5.124
XXI	Фірманкою	19	12	31
XXII	Сплавлюванем	168	154	322
XXIII	Посередництвом і иньшими послугами в торговлі . . . . . (Торговлею і транспортом)	—	—	—
XXIV	В чинній службі військовій	1.052	1.092	2.144
XXV	В службі публичній (урядники, учителі, сьвященики адвокати, нотарі, жандарми)	(3.654)	(3.967)	(7.621)
XXVI	Приватні офіціал і иньші свободні занятія	3	2	5
XXVII	Жиючі з рент і підпомог	1.099	1.166	2.265
XXVIII	В заведенях наукових, шпиталях і вязницях	73	72	145
XXIX	Самостійних без поданого званя . . . . . (Публична служба, військо, і без поданого званя)	309	468	777
	В заведенях наукових, шпиталях і вязницях	40	47	87
	Самостійних без поданого званя . . . . . (Публична служба, військо, і без поданого званя)	88	138	226
	Всі групи разом	(1.612)	(1.893)	(3.505)
	Всі групи разом	48.276	48.775	97.051

Жерела.

Розділ I. стор. 1. Мапи ц. к. військового інституту географічного в розмірі 1 : 75.000, Zone 4. Coll. XXX., — 4. XXXI., — 4. XXXII., 5. XXX., — 5. XXXI., — 5. XXXII., — 6. XXX., — 6. XXXI. — Величина повіта подана після дат ц. к. архівум мап у Львові.

Розділ II. стор. 2. До опису будови геологічної мап я мапи ц. к. державного інституту геологічного іменно: Zone 6. Coll. XXXI., — 5. XXXI., — 4. XXXI., — також: Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt 1884. Band 34. Heft 1. „Ueber die geologische Beschaffenheit eines Theiles der ost- und mittelgalzischen Tiefebene, von Dr. V. Uhlig“ стор. 184. 189. 197. 200—223. — і той сам річник з 1882 р. Band 32. Heft 2. „Geologische Studien in den ostgalzischen Miocängebieten, von Dr. Vinzenz Hilber“ особливо стор. 238—251, 315—329.

Стр. 5 стрічка 16 з горн. За нанесенем кварцитів сих ледівцем північним обстають: Wolf, Jahrbuch der k. k. geol. Reichs. 1859, pag. 126 і в сесім річнику з 1860 р. стор. 29. — Dr. Vinzenz Hilber. Verhandlungen der k. k. geol. Reichs. 1881 стор. 304. Протів сего чинить поважні закиди: Dr. V. Uhlig. Jahrbuch der k. k. geol. Reichs. 1884. Band 34. стор. 203—205.

Розділ IV. стор. 18. J. Chavanne. Physikalisch statistischer Hand-Atlas der öster. ungaris. Monarchie. Wien 1887. — Sprawozdanie komisji fizyograficznej obejmujące pogląd na czynności dokonane 1891 r. Kraków. 1892.

Розділ VI. стор. 23. Число населеня подано після діла: Wykaz szczegółowy miejscowości w Galicyi, wydany przez c. k. centralną komisję statystyczną we Wiedniu 1893, стр. 284 і слід.

Стр. 24. Приріст населеня обчислено після: Bevölkerung und Viehstand von Galizien nach der Zählung vom 31. December 1869. J. Herausgegeben von der k. k. statistischen Central Commission. Wien 1871. — і таке саме діло обіймаюче дати з 31. грудня 1880 року.

Стр. 24. Поділ населеня після: „Wykazu szczegółowego miejscowości w Galicyi...“ pag. 284. — також помічним було діло: Physikalisch-statistischer Handatlas der öster. ungar. Monarchie, herausgegeben von J. Chavanne. Wien 1887.

Стор. 26. Докладних відомостей о часї поселеня німецьких кольоністів, їх вітчинї, условіях, під котрими надано їм землі, і о теперішнім стані кольоній пов. камянецкого достарчив менї п. Кароль Кавеман учитель з Юзефова.

Стор. 31. Перегляд населеня зіставлений на підставі діла: Wykaz szczegółowy miejscowości w Galicyi... Wiedeń 1893. стор. 218 і слїд. Подані в тім перегляді числа обіймають громади і обшари двірскі.

Розділ VII. Плоди, стор. 35. Обчислене продукції рільної перевів я з дат ц. к. Староства в Камянци і на підставі врожаїв за літа 1890—1893 на обшарі двірскім в Половім.

Стор. 38. стрічка 2 з гори. Річний приріст в лісах повіта взятий з діла: Rocznik statystyki Galicyi, pod kierunkiem Dr. Tad. Rutkowskiego, rocznik III. Lwów 1891.

Стор. 38. Клясифікація ліса на високо- і низькопенний з: Bericht der Brodyer Handels- und Gewerbekammer für die J. 1886—1890.

Стор. 40. Обшар громад катастр. зіставлений на підставі урядових сумаріюшів ц. к. архівум мап у Львові.

Стор. 44. Власність обшарів двірских на підставі діла: Skorowidz dóbr tabularnych w Galicyi wraz wiel. ks. Krak. Ułożył Dr. Tadeusz Pilat. Lwów 1890.

Стор. 48. Зіставленє власности селян довершено на підставі двох попередних табель. Податок ґрунтовий взятий за 1891 р. з урядів податкових.

Стор. 53. Табелька перша. Перегляд власт. меншої посїлости з діла: Wiadomości statystyczne o stosunkach kraj... Pod redakcyą Pr. dr. Tadeusza Pilata, том IX. стор. 26.

Стр. 54. До сего розділу мав я дати ц. к. центр. коміс. стат. за літа 1869 і 1880. Дат з послїдної конскрипції достарчило менї Староство.

Стор. 58. Дати про продукцію горілки і пива взяті з цитованого вже звіту комнати торговел. в Бродях.

Стор. 59. О школі промисл в Камянци гляди: Sprawozdanie komis. kr. dla spraw przemysł. za czas od 1/12. 1893. 30/11. 1894.

Стр. 62. Про дороги пов. камян. достарчив дат Виділ пов., инші дати взяті з діла висше навед. Др. Тад. Рутковського і звіту комн. торгов. в Бродях.

Стр. 65. Число анальфабетів з діл ц. к. центр. ком. статистич. за 1869 і 1880 р. і дати ц. к. Староства за 1890 р.

Стр. 66. Табеля шкіл нар. за 1866 р. з книжки: Шематизмъ народныхъ школъ и учителей въ Арх. Львовской на рѣкъ 1866. Львовъ 1866.

Стр. 67 і 69. О відносінах шкіль теперішних в порівнаню з иншими повітами краю гляди: Statistik der allgemeinen Volks- und Bürgerschulen in den im Reichrathe vertretenen Königreichen und Ländern auf Grund der stat. Aufnahme vom 30. April 1890. Wien 1892 pag. 18. 21. 37. 84. 131 і инші.

Стр. 70. Маєток громадский предст. на основі виказу Виділу за 1891 р.

Стр. 71. Замітка перша і друга. Dr. Leopold Caro. Lichwa na wsi. Przegląd powszechny, rok 1893, zeszyt IX. pag. 306 і 309.

Стр. 75 і 76. Справи судово-правні на підставі дат судів з Радехова, Кам'янки і Буска.

Стр. 77. Стан обезпечень поданий на підставі дат за 1890 р. даних мені через Дирекцію взаимн. обезпечень в Кракові

Стр. 77. Згадки історичні. Гляди Омеляна Партицкого: „До історії першихъ Руриковичовъ“. Діло з р 1893 число 15—21, — і „Дулббы и Сербы“ Діло з 1892 ч 259—295.

Стр. 78 — 84 „Історія галицко-волод. Руси вѣдъ найдавн. временъ до 1453 г. Изидоръ Шараневичъ, Львовъ 1863“, — особливо стор. 57, 59, 89, 127, 145, 185, 186.

Стр. 83. стр. 20 з гори. Доказом сего акт Яна Собеского з 10/10. 1682 перехований в Кам'янці. Сказано там: „Kamionka sita in Palatinatu Russiae, Terra Leopoliensi...“ Також акт даровизни, котрим Лянцкоронський віддає монастир в Виткові нов. Августинам.

Стр. 85. стр. 1. з гори. Коротка історія Руси. Ст. Качали в рус. істор. бібл. том I. стор. 20 і 24; також дилъоми Зигмунта Ст. з р. 1509—1550 надані Бускови, Добротворови і Кам'янці.

Стр. 86. стр. 8. з гори. Ks. Sadok Barącz. Pamiątka m. Żółkwi, 1878 г.

Стр. 85. стр. 15. з гори. Dzieła K. Szajnochy, tom IX. Warszawa 1877. розділ: Dwory i sejmiki ст. 60.

Стр. 85 і 86. Szkice historyczne Ludwika Kubali, Lwów 1880. Serya pierwsza ст. 133 і слід. — також Богдан Хмельницький Ник. Костомарова руск. іст. біб. том IX. X. і XI.

Стр. 87. Szkice historyczne L. Kubali, стр. 236, 252 і розділ „Czarna śmierć“ стр. 152.

Стр. 87. на долині. Богдан Хмельницький Н. Костомарова, том XII. стр. 8.

Стр. 88. стр. 20 з гори. Ślady króla Jana III. w kraju naszym. L. Tatomir. Lwów 1883. стор. 37.

Стр. 88 і 89. Про відносини селянства гляди: Изидор Шараневич, істор. бібліотека том V. стор. 136; — Zagański стр. 61, 62, 121, 130; — Rebowski „O gminie“, Warszawa 1873 стр. 160—165; Szajnocha том IX. стр. 220.

Стр. 89. Адами. Słownik geogr. król. pols. Warszawa 1880. Tom I.

Стр. 89. Буск. Miasto Busk, Wenecya polska. Antoni Schneider. Dziennik literacki z r. 1866 Nr. 45. стр. 698. — Бускъ, городъ и вн. того имени, описаль Венед. Площанський. Львовъ 1872.

Стр. 97. Витків. Витяг з актів находячих ся в кляш. Августинів в Кракові.

Стр. 97. Волиця дер. Busk, Wenecya polska. Ant. Schneider стр. 628 і Geografia Galicyi Hip. Stupnickiego, Lwów 1849 стр. 85.

Стр. 99. Деревляни. Пробував тут перед 1846 р. Каспер Ценглевич, котрий працював над побудженем селян до повстаня против Австрії.

Стр. 99. Добротвір. Mich. Baliński i T. Lipiński. Starożytna Polska. Warszawa 1845. том II. стр. 1188. Истор. Гал. Волод. Русей Шварневича стр. 331 i 332.

Стр. 100. Дідилів. Encyklop. do krajoznawstwa Galicyi. Antoni Schneider. Lwów 1871. стр. 167. — Ślady króla Jana III. L. Tatomir стр. 37.

Стр. 101. Камянка стр. М. Baliński i T. Lipiński. Starożytna Polska, том II. стр. 600; — Kronika Dzieduszyckich стр. 38.

Стр. 104. Манастирок. Cathalogus alph. Patrum et fratrum O. S. B. M. стр. 704 написано: Isaias Czajkowski, natus in Czajkowice ruthenicam linguam et polonicam optime calens, ingressus religionem in manasterio Sanctae Trinitatis, prope Ohladow sito.

Стр. 104. Миятинь. Encyklopedya kościelna, том X. стр. 50., — том XI. стр. 398; також: Cuda i nabożeństwa P. Jez. Milatyńskiego; Wiadomość o cudow. obrazie w Milatynie nap. Stan. Baro Błazowski; Діло з 28. 1839 Ч. 162. — Реєстр шкід заподіяних війском кор. 1657 р. в арх. бернадиньскім.

Стр. 106. Наріцї. Pamiątka m. Żółkwi, ks. Sądok Barącz, Lwów 1877.

Стр. 106. Немолів. Архівум бернад. С. t. 229, стр. 2073—76.

Стр. 106. Нестаничі. Арх. бернад. С. t. 29. стр. 384. — Kraszewski. Starościna belzka. — Истор. литер. рускон, Ом. Огоновскій, ч. II. вѣдд. 2. стр. 372. Наслѣдником М. Шашк. в Нестаничах був Иван Вагилевич.

Стр. 106. Незнанів. Encykl. dla kraj. Galicyi. Ant. Schneider. Lwów 1871.

Стр. 107. Ордів. Papée. Zabytki przeszłości m. Belza, стр. 17.

Стр. 109. Радехів. Tatomir. Ślady kr. Jana III. w kraju naszym.

Стр. 110. Сілець бень. Рукопись в бібліот. Оссол. ч. 2834 стр. 212 містить опис лютрад. з 1661 i 1662 р. В арх. бернад. єсть цеся Радзейовского, затверджена 1670 р. королем Міх. Корнбутом.

Стр. 110. Станин. Słownik geograficzny.

Стр. 110. Стоянів. М. Baliński i T. Lipiński, Staroż. Polska, т. II. стр. 1236; рукопись в бібліот. Оссол. ч. 2835 стр. 168.

Стр. 112. Сушно. Kraszewski. Starościna belzka.

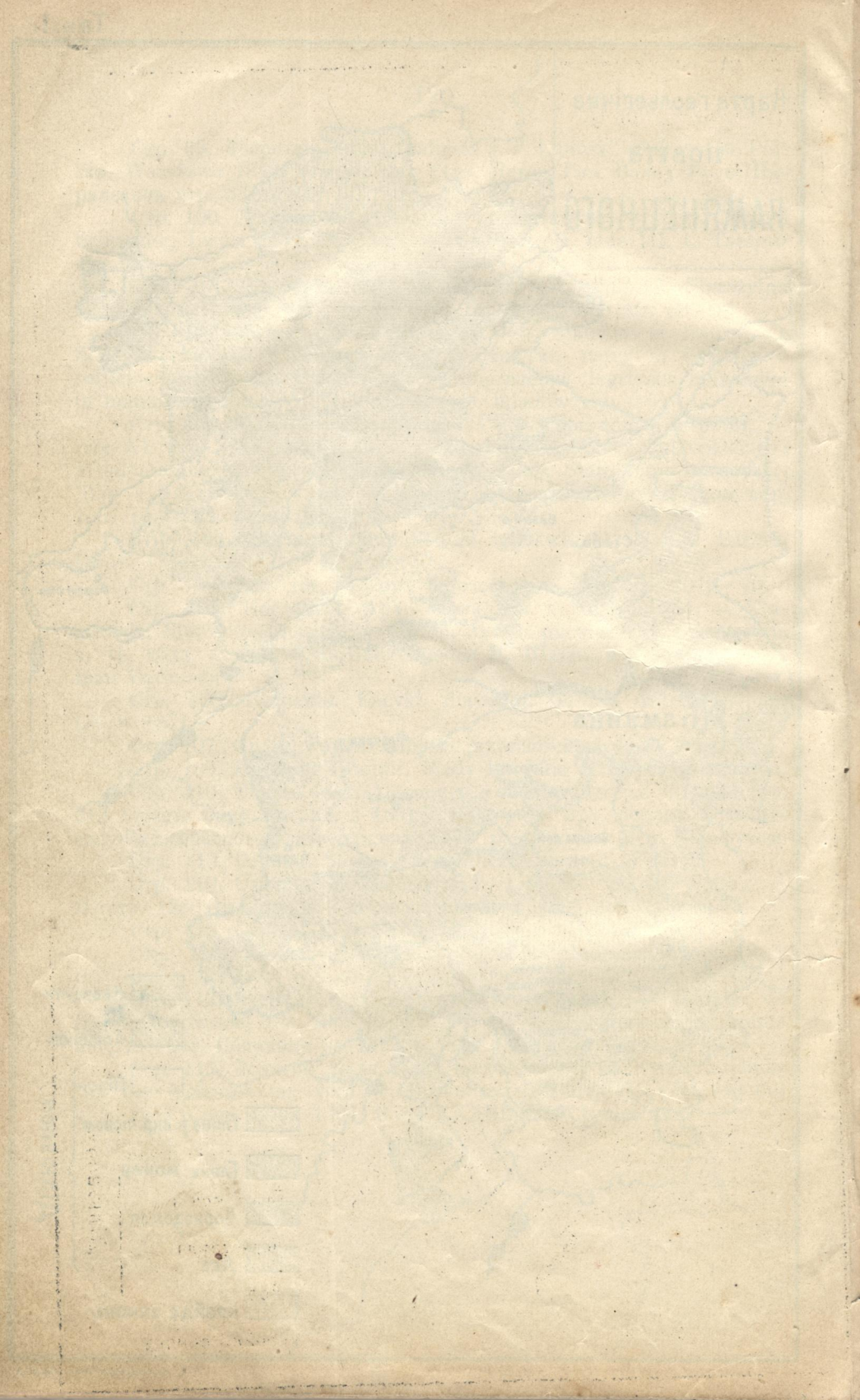
Стр. 113. Таданї. Geog. Galicyi. Hip. Stupnicki, Lwów 1845. стр. 85.

Стр. 113. Язениця руска. Słownik geograficzny. — Dodatek do Gazety Lwowskiej z r. 1869. N. 19. 20. 21. — Рукопись метр. Кішки в: „Литерат. Сборнику за 1872 и 1873 г. Львовъ 1874“.

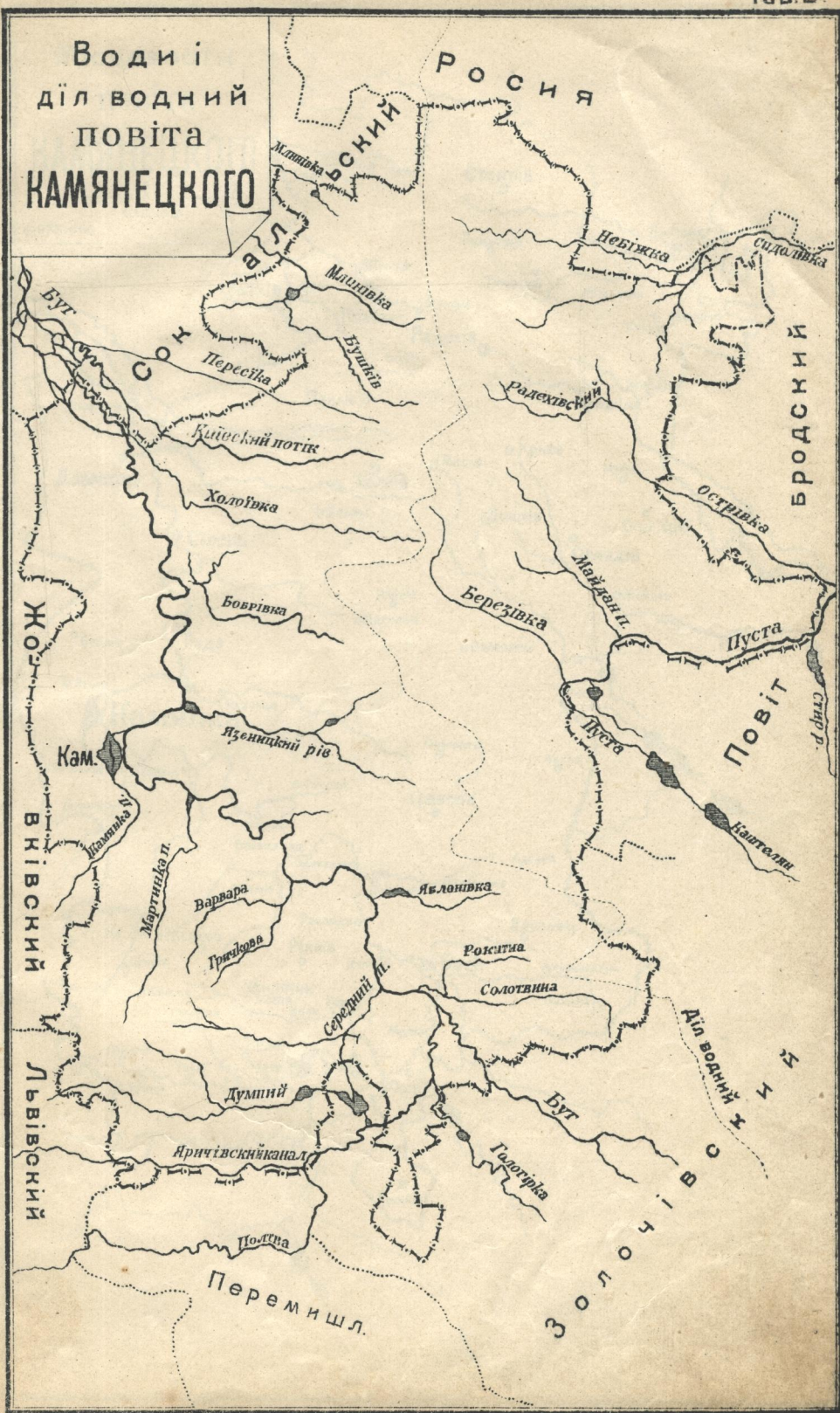
Стр. 115. Додаток після діла: Berufsstatistik nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1890... Bearbeitet von der k. k. Cent.-Com. Wien 1894. Band XXXIII. Heft 1 und 11.

Воді і діл водний повіта КАМ'ЯНЕЦЬКОГО

РОСІЯ

БРОДСЬКИЙ

ПОВІТ

ЖОЛТІЙ ВІВІЙСЬКИЙ

ЛВІВСЬКИЙ

Перемішл.

ЗОЛОТІВ

Млишівка

Млишівка

Бучків

Небіжка

Сидолька

Радехівський

Острижка

Бут

Пересіка

Київський потік

Холодівка

Боврівка

Березівка

Майдан

Пуста

Кам.

Ясеницький рів

Пуста

Кашталки

Мартинівка п.

Варвара

Тришівка

Яблонівка

Рокитня

Солотвина

Середній п.

Думний

Яричівський канал

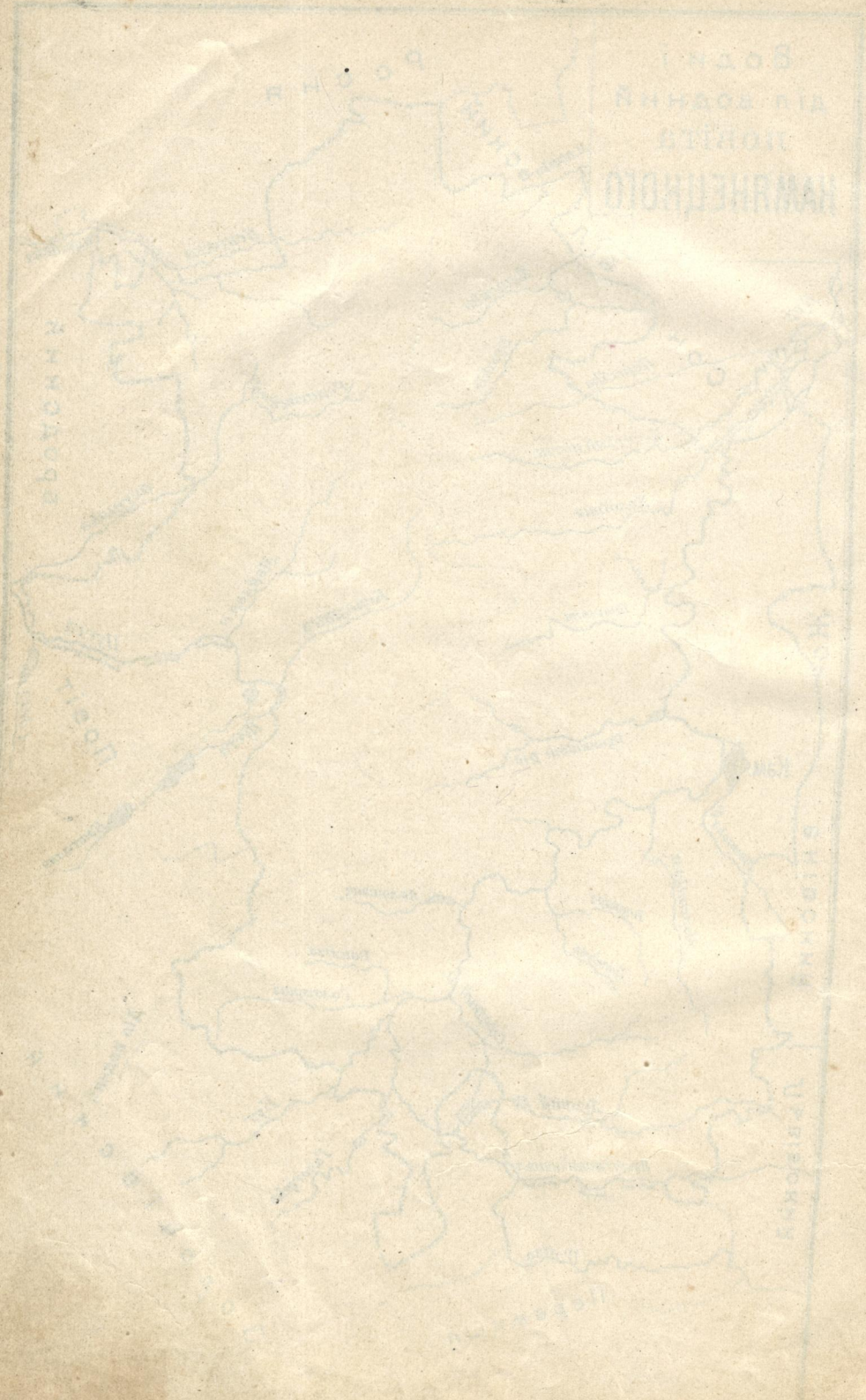
Бут

Телегрівка

Полтва

Діл водний х. з.

Год 8
Видеа від
Год 8
Год 8

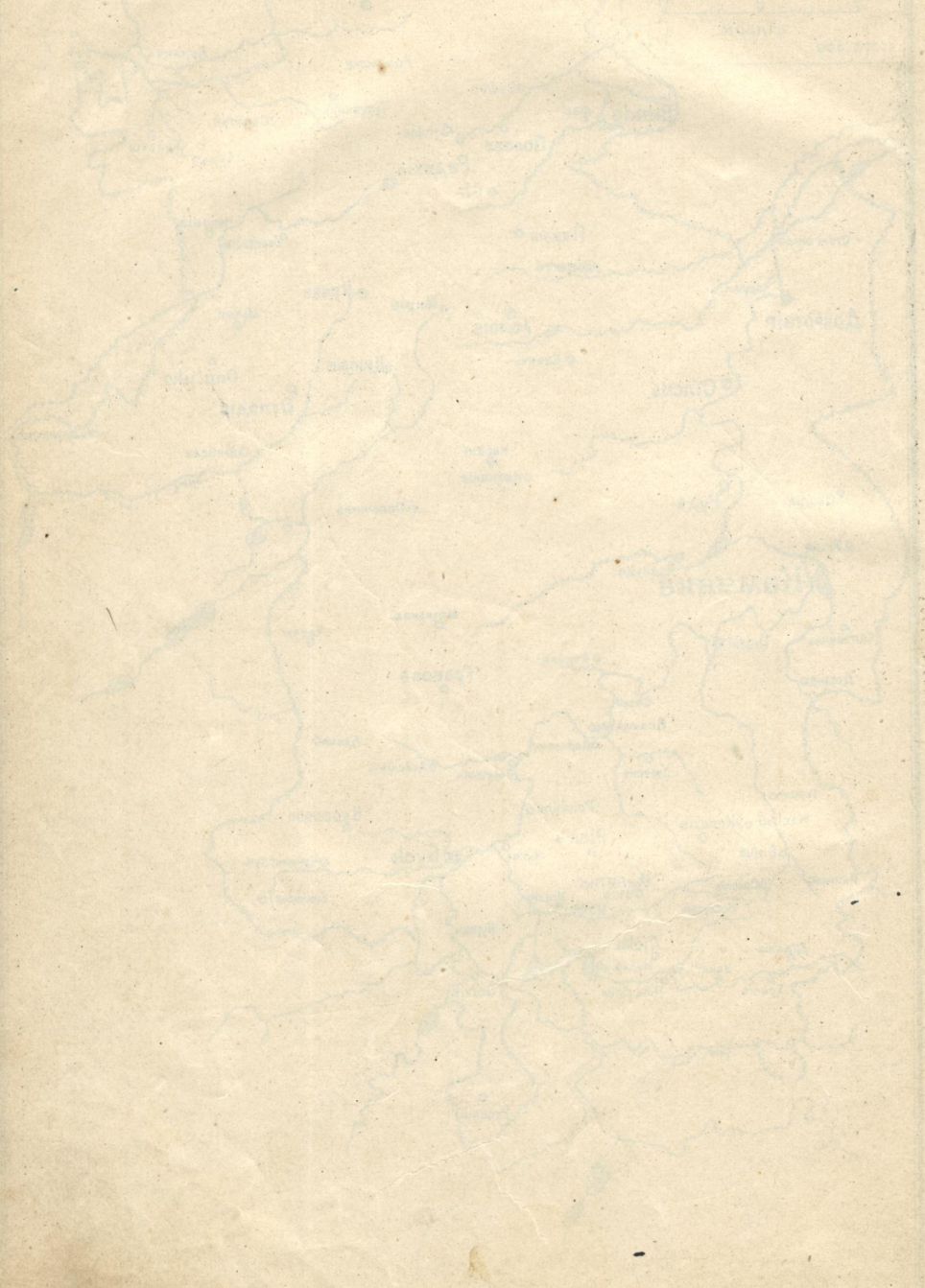
1850

1850

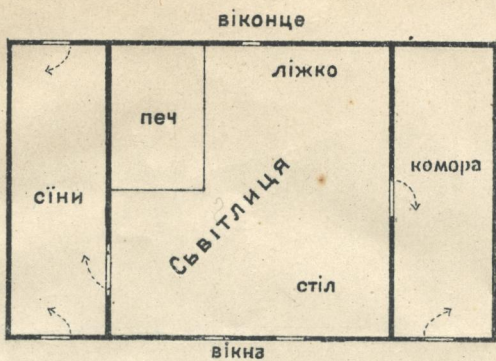
1850

1850

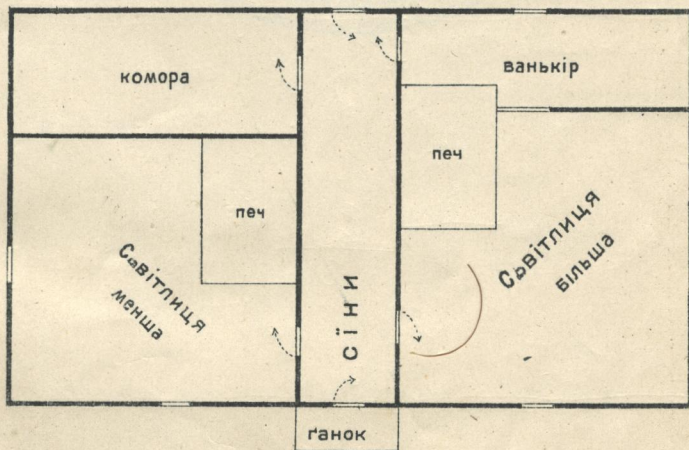
1850

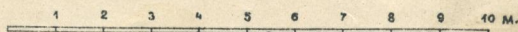
Фіг. 1.

Фіг. 2.

Міра

V 30.643

3826.